

T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

el HATÎB el BAĞDÂDÎ’NİN
el FASLU Lİ’L-VASLİ’L MÜDREC Fİ’N-NAKL ADLI ESERİ BAĞLAMINDA
MÜDREC HADİSLER VE DEĞERİ

Mustafa AYDIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA-2007

**T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**el-HATÎB el-BAĞDÂDÎ'NİN
el-FASLU Lİ'L-VASLİ'L-MÜDREC Fİ'N-NAKL ADLI ESERİ BAĞLAMINDA
MÜDREC HADİSLER VE DEĞERİ**

Mustafa AYDIN

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Muhammet YILMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA – 2007

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Yrd. Doç. Dr. Muhammet YILMAZ
(Danışman)

Üye : Prof. Dr. Ali Osman ATEŞ

Üye : Doç. Dr. Kadir ALBAYRAK

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

...../...../.....

Prof. Dr. Nihat KÜÇÜKSAVAŞ
Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ÖZET

el-HATİB el-BAĞDÂDÎ'NİN el-FASLU Lİ'L-VASLİ'L-MÜDREC Fİ'N-NAKL ADLI ESERİ BAĞLAMINDA MÜDREC HADİSLER VE DEĞERİ

Mustafa AYDIN

Yüksek Lisans Tezi, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Muhammet YILMAZ

Ocak – 2007, 117 Sayfa

Çalışmamızda, el-Hatîb el-Bağdâdî'nin el-Faslu li'l-Vasli'l-Müdreç fi'n-Nakl adlı eseri bağlamında, hadîste idrâc ve müdreç hadîs konusu incelenmektedir.

Çalışmamız, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır:

Giriş bölümünde, el-Bağdâdî'nin hayatı, hocaları, öğrencileri ve eserleri incelenmektedir.

Birinci bölümde; idrâc ve müdreç hadîsin tanımı yapılmaktadır. Bu konuda yazılmış olan eserler tanıtılmaktadır.

İkinci bölümde; idrâcın sebepleri ve çeşitleri izah edilmektedir. Muhaddislerin idrâcı tespit etmede kullandıkları yöntemlerden bahsedilmekte ve bununla ilgili örnekler sunulmaktadır.

Üçüncü bölümde; Hadîs İlmi'nde müdreç hadîsin değeri incelenmektedir. müdreç hadîsin hükmü açıklanmaktadır. Son olarak, fakihlerin ihtilafında müdreç hadîsin etkisinden bahsedilmekte ve bunlarla ilgili örnekler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İdrâc, müdreç hadîs, merfû', mevkûf, râvî, rivâyet, sened ve metin.

ABSTRACT

MUDRAJ HADITHES AND ITS WORTH ACCORDING TO AL-FASL LI AL-VASL AL-MUDRAJ FI AL-NAKL WRITTEN BY AL-KHATIB AL-BAGDADI

Mustafa AYDIN

Master Thesis, Basic Islamic Sciences

Supervisor: Yrd. Doc. Dr. Muhammet YILMAZ

January – 2007, 117 Pages

In our study, the issue of idraj and mudraj hadithes in the science of hadith according to al-Fasl li al-Vasl al-Mudraj fi al-Nakl written by al-Khatib al-Bagdadî are dealt with.

Our study is formed of the enter and three divisions:

In the enter division; al-Bagdadî's life, his teachers and students and books are dealt with.

In the first division; the definition of idraj and mudraj hadith are made. The works written on this subject are also introduced.

In the second division; the causes and variation of idraj are analyzed. The methods used by the hadith scholars regarding how to understand are examined and relevant examples are given.

In the third division; the worth of mudraj hadith in the Science of Hadith is dealt with. The position of such mudraj hadith is explained. Finally, the effect of mudraj hadith, to the jurist of Islamic is told and relevant examples are given.

Key Words: Idraj, mudraj hadith, marfû, mawquf, rawi, riwaya, sanad (the chain of narratives) and text.

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	v

GİRİŞ

el-HATİB el-BAĞDÂDÎ'NİN HAYATI, ŞAHSİYETİ, HOCALARI, ÖĞRENCİLERİ VE ESERLERİ

1.1. Tezin Konusu, Sınırı Amacı ve Yöntemi.....	1
1.2. el- Hatîb el- Bağdâdî'nin Hayatı ve Şahsiyeti.....	2
1.3. Hocaları	6
1.4. Öğrencileri.....	6
1.5. Eserleri	7

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜDREC HADÎSİN TARİFİ VE KISIMLARI

1.1. Müdrec Hadîsin Tarifi.....	9
1.1.1. Müdrec Kelimesinin Sözlük Anlamı.....	9
1.1.2. Müdrec Hadîsin İstılâhi Anlamı.....	9
1.2. İsnad ve Metin Açısından Müdrec Hadîsin Kısımları.....	10
1.2.1. İsnad Açısından Kısımları.....	11
1.2.2. Metin Açısından Kısımları.....	26
1.2.2.1. Metnin Başlangıcında Meydana Gelen İdrâc Örnekleri.....	27
1.2.2.2. Metnin Ortasında Meydana Gelen İdrâc Örnekleri.....	32
1.2.2.3. Metnin Sonunda Meydana Gelen İdrâc Örnekleri.....	46

İKİNCİ BÖLÜM

HADÎSTE İDRÂCIN SEBEPLERİ VE TESPİT YÖNTEMLERİ

2.1. Hadîste İdrâc Sebepleri.....	59
2.1.1. Hadîste Geçen Bir Hükümün Açıklanması veya Yorumlanmasından Kaynaklanan İdrâc.....	59
2.1.2. Hüküm Çıkarmak İçin Yapılan Açıklamadan Kaynaklanan İdrâc.....	72
2.1.3. Garib Bir Lafzın Açıklanmasından Kaynaklanan İdrâc.....	81
2.1.4. İslam Düşmanlığından Kaynaklanan İdrâc.....	91
2.2. Hadîste İdrâc Tespit Yöntemleri.....	92
2.2.1. Metnin Müdrec Olan ve Olmayan Kısımını Açıklayan Bir Başka Rivayetin Bulunması.....	92

2.2.2. İdrâcî Yapan Râvinin Bunu Açıkça Belirtmesi.....	93
2.2.3. Hz.Peygamber'in Müdrec Olan Sözü Söylemesinin Aklen İmkânsız Olması	95
2.2.4. Hadîsteki Müdrece Vâkıf Muhaddislerin Açık Beyanları.....	96

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HADÎS İLMİNDE MÜDREC HADÎSİN YERİ VE DEĞERİ

3.1. Müdrec Hadîsin Değeri ve Diğer Hadîs Çeşitleri İle Münasebeti.....	99
3.2. Müdrec Hadîsin Hükümü.....	100
3.3. Semâ' (İşitme) Yoluyla Hadîs Rivayetinin Müdrec Hadîse Etkisi.....	102
3.4. Fakîhlerin İhtilafında Müdrec Hadîsin Etkisi.....	103
SONUÇ	111
KAYNAKÇA	113
ÖZGEÇMİŞ	117

ÖNSÖZ

Sünnet, İslâm'ın ikinci temel kaynağı ve aynı zamanda Kur'ân'ın yaşanmış tefsiri niteliğindedir. Hadîsler, Sünnet'in yazılı kaynakları durumundadır. Bu açıdan Müslümanların günlük hayatındaki yeri tartışılmaz bir konumdadır. Hz. Peygamber, sadece ilahi vahyi insanlara ulaştırmakla yetinmemiş, bizzat kendi hayatında uygulayarak bütün müslümanlar için Kur'ân'ın tabiriyle “üsve-i hasene (güzel bir örnek)” olmuştur.

Gerek İslâmi ilimler, gerekse müslümanlar için son derece önemli bir yeri olan Sünnet'in doğru anlaşılması son derece önem arz etmektedir. Bunun için, öncelikle hadîslerin sıhhat açısından doğru değerlendirilmesi gerekmektedir. Bundan dolayı, alimlerimiz bir tenkid metodu geliştirerek, hadîsleri, sahih, hasen, zayıf ve mevzu diye kategorilerine ayırmışlar ve bunlarla hangi şartlarda amel edilebileceğini usûl kitaplarında geniş bir şekilde açıklamışlardır.

Bir hadîsin isnadına, metnine ya da hem isnad hem de metnine râvisî tarafından yapılan ilaveye idrâc ve bu şekilde rivayet edilen hadîslere de müdrec hadîs adı verilmektedir. Âlimler tarafından zayıf hadîsler içerisinde ele alınan müdrec hadîsin bilinmesi, nerede ve nasıl bir idrâcın olduğunun tespit edilmesi, hadîs ilmi açısından oldukça önemlidir. Çünkü Hz. Peygamber'in sözü ile râvî sözünün birbirinden ayırt edilmesi gerekmektedir. Nitekim bazen hadîste geçen râvîye ait bir söz, Hz. Peygamber'e ait zannedilmiş ve buna göre farkında olunmadan hadîsten, râvînin sözüyle hüküm çıkarılmıştır. Bazı müdrec hadîsler, fıkhi ve itikâdî konularda önemli problemlere yol açmıştır. Biz bu çalışmamızda kaynaklarımızda yer alan bu hadîsleri tespit etmeye çalıştık.

Müdrec hadîs konusunda, ülkemizde yazılmış, müstakil bir kitap bulunmaması bizi böyle bir çalışmaya sevk etmiştir. Müdrec hadîs hususunda karşımıza çıkan ilk müstakil eser, Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî el-Hatîb el-Bağdâdî'nin, çalışmamıza temel teşkil eden “*el-Faslu li'l- Vasli'l- Müdrec fi'n-Nakl*” isimli eseridir. Müellif, bu eserinde hadîslerin tamamının isnadlarını tesbit etmiştir. Bu eserin Abdü's-Semi' Muhammed el-Üneys tarafından yapılan iki ciltlik bir tahkik çalışması bulunmaktadır. Bu tahkik çalışmasını müellif, iki ana bölüme ayırmış, birinci bölüm de kendi arasında üç kısma ayrılmıştır. Birinci kısımda, el-Bağdâdî'nin hayatı, eserleri, hoca ve öğrencileri hakkında bilgi verilmiş, ikinci kısımda müdrecin kelime ve

ıstılahi anlamı, hükmü, derecesi, önemi hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü kısımda ise genel olarak kitap tahlili yapılmıştır. ikinci bölümde ise örneklerle geçilmiş ve örnekler kendi aralarında tasnif edilerek ikinci bölümün kısımları oluşturulmuştur.

Diğer önemli eser ise, İbn Hacer el-Askalânî'nin, "*Takribu'l-Menhec bi Tertîbi'l-Müdreç*" isimli eseridir. İbn Hacer el-Askalânî, bu çalışmasında el-Bağdâdî'nin eserini telhîs etmiş, el-Bağdâdî'nin çalışmasında bulunmayan müdreç rivayetleri de kendi çalışmasına ekleyerek muhtasarını iki misli büyüttü. Ancak bu esere ulaşma imkânımız olmadı.

Bu konuyla ilgili yazılan bir başka eser ise, es-Suyûtî'nin "*el-Müdreç ale'd-Derc*" isimli eseridir. es-Suyûtî, bu çalışmasında İbn Hacer'in eserinden faydalanmış, İbn Hacer'in eserine kısaltma yapmıştır. İbn Hacer'in eserindeki rivayetlerin yalnızca metnini almış, senedlerini almamıştır. Buna da, râvi sözünü Hz. Peygamber'in sözünden ayırmanın isnaddan daha önemli olduğunu gerekçe göstermiştir. es-Suyûtî, bu eserinde müdreç olan hadîslerin metinlerini vererek bunların hangi hadîs kaynaklarında yer aldığını ve müdreç olma sebeplerini ve bu sebepleri kimlerin açıkladığını, müdreç olmayan versiyonlarının hangi kaynaklarda yer aldığını kısaca belirtmiştir. Biz de çalışmamızda bu eserin yazma nüshasından faydalandık.

Türkiye'de ise, bu konuda yazılı olan müstakil bir kitap bulunmamakla birlikte, Dr. Kadir Paksoy'a ait, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi (V [2005] sayı 2 ve 3)'nde yayınlanan iki makale bulunmaktadır. Dr. Paksoy, "*Hadîs Metodolojisinde İdrâc ve Müdreç Hadîsler I ve II*" ismini verdiği makalesinin birincisinde müdreç hadîsle ilgili usûle ait bilgilere, ikincisinde ise müdreç hadîsle ilgili örneklerle yer vermektedir. Bu çalışmaların yanı sıra, müdreç hadîsin tanımı, kısımları, sebepleri, hükmü gibi usul konularında, temel hadîs usulü kitaplarından faydalanılmıştır. Müdreç hadîsle ilgili örnekler konusunda ise, Kütüb-i Sitte başta olma üzere diğer hadîs kaynaklarından yararlandık.

Tezimiz, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş, el-Bağdâdî'nin, hayatı, şahsiyeti ve eserlerine ayrılmıştır. Birinci bölüm, Müdreç Hadîs'i tanımaya yönelik olan, onun tanımı, kısımları, sebepleri, tespit yöntemleri hakkındadır. İkinci bölümde; idrâcın sebepleri ve çeşitleri açıklanmaktadır. Muhaddislerin idrâcı tespit etmede kullandıkları yöntemlerden bahsedilmekte ve bununla ilgili örnekler verilmektedir. Üçüncü bölümde; Hadîs İlmi'nde müdreç hadîsin değeri incelenmekte ve müdreç hadîsin hükmü açıklanmaktadır. Son olarak, fakihlerin ihtilafında müdreç hadîsin etkisinden bahsedilmekte ve bunlarla ilgili örnekler sunulmaktadır.

Bu çalışma, Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Fonu'ndan İF2005YL6 no'lu proje ile desteklenmiştir. Katkılarından dolayı teşekkür ederim. Çalışmam esnasında yardımlarını esirgemeyen değerli hocam ve danışmanım Yrd. Doç. Dr. Muhammet YILMAZ'a, çalışmamı okuyup inceleyerek gerekli katkıları sağlayan saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Ali Osman ATEŞ ve Doç. Dr. Kadir ALBAYRAK'a içtenlikle şükranlarımı sunarım.

Mustafa AYDIN
ADANA - 2007

GİRİŞ

el-HATİB el-BAĞDÂDÎ'NİN HAYATI, ŞAHSİYETİ, HOCALARI, ÖĞRENCİLERİ VE ESERLERİ

1. Tezin Konusu, Sınırı, Amacı ve Yöntemi

Tez konumuz, “*el-Hatîb el-Bağdâdî'nin el-Faslü li'l-Vasli'l-Müdreç fi'n-Nakl Adlı Eseri Bağlamında Müdreç Hadîsler ve Değeri*”dir. Bu çalışmada müdreç hadis kavramı hakkında genel bilgiler verilerek, müdreçin kelime anlamı, müdreç hadisin ıstılahi anlamı, hükmü, derecesi, değeri, müdreç hadisin kısımları ve isnadda ve metinde meydana gelme şekilleri, idrâcın vukû' bulup bulmadığının hangi şekillerde bilinebileceği, hadis kaynaklarımızda yer alan idrâc örneklerinden bazılarının incelenmesi, sem'a yoluyla rivayetin idrâca etkileri, idrâcın fakîhlerin ihtilafına etkisi vb. konular araştırılarak, genel bir değerlendirme yapıp bu konu ortaya konmaya çalışılacaktır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla, el-Bağdâdî'nin bu konuda ilk eser olma özelliği taşıyan “*el-Faslu li'l-Vasli'l-Müdreç fi'n-Nakl*” kitabı çalışmamızın ana kaynağı olacaktır. Bunun yanı sıra, diğer hadis usûlü kaynakları ve içeriğinde bu konuya yer veren eserlerle birlikte, özellikle Kütüb-i Sitte'yi oluşturan kitaplar başta olmak üzere, diğer hadis kaynakları incelenip, bu eserlerde yer alan müdreç hadis örnekleri sunulacaktır.

Hadis kaynaklarımızda isnad ve metninde, aslından olmayan fazlalıkların bulunduğu bir çok hadîs (müdreç hadîs) vardır ve bu hadisler dikkatlice değerlendirilmeden birçok alim tarafından görüşlerine delil bulmak için kullanılmıştır. Bu da birtakım sorunları beraberinde getirmektedir. Amacımız, idrâcın ne şekilde olduğunu, hadisin anlamına ve sıhhatine etki edip etmediğini tespit etmektir.

Bu çalışmada konu ile ilgili hadis usûlü kaynaklarına müracaat edilecek, kavram tahlili için önde gelen lügat kitaplarından yararlanılacak, konumuzla ilgili yazma eser, temel kaynaklar ve örneklendirmede kullanılacak eserler için kütüphane çalışması yapılacak, bütün bunlardan sonra bilgiler derlenip toplanacak ve müdreç hadîs, etkisi ve değeri konusu ortaya konulacaktır.

İdrâc konusunu ele alırken örnekleme yöntemi esas alınacak, ilgili konularda önce hadîsin orijinal metni, daha sonra da idrâclı metin verilecektir. Böylece idrâclı olan kısmın daha iyi anlaşılması sağlanacaktır.

2. Hayatı ve Şahsiyeti

Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdî, 23 Cemâziyelâhir 392/9 Mayıs 1002'de Perşembe günü¹ Mekke-Medine yolu üzerindeki Vâdilmelel'in Guzeyye Kasabası'nda dünyaya gelmiştir.² el-Hatîb el-Bağdâdî'nin soyu Kûfe civarında oturan bir Arap aşiretine dayanmaktadır. "el-Hatîb" lakabının kendisine, kıraat alimi Ebu Hafs el-Kettânî'den Kur'an öğrenen ve Bağdat'ın güneybatısında Dicle nehri üzerindeki Derzicân köyünde yirmi yıl hatiplik yapan babası Ebu'l-Hasan Ali'den intikal ettiği söylenmişse de muhtemelen kendisi de bu köyde aynı vazifeyi devam ettirmesi sebebiyle "el-Hatîb" diye tanınmıştır.³ Babası, onu hadîs tahsili için hadîs ilmiyle de ilgilenen Hilâl b. Abdillâh et-Tîbî'ye göndermiştir.⁴ Babasının ve mürebbisi olduğunu söylediği Tîbî'nin kendisini hadîs ve fıkıh öğrenmeye yönlendirmeleri sebebiyle onbir yaşında iken İbn Rezkûye diye bilinen muhaddis ve fakih Muhammed b. Ahmed el-Bağdâdî'den hadîs dersi almaya başlamıştır. Üçyıl boyunca Ebu't-Tayyib et-Taberî'den ve devrinin Bağdat'taki en büyük Şafii alimi olduğu belirtilen Ebu Hâmid el-Asfarâînî'den fıkıh öğrenmiştir. İbn Rezkûye'den tekrar hadîs öğrenmeye başlayan el-Bağdâdî, ayrıca Bağdat'taki diğer muhaddis ve fakihlerden faydalanmaya karar vermiştir.⁵ Yirmi yaşında (412/1022) iken bir süreliğine Basra ve Kûfe'ye gitmiştir.⁶ Aynı yıl babasını kaybetmiştir.⁷ Hadîsi kendisine sevdiren hocası Berkânî, onun tek bir alimden rivayette bulunmak için Mısır'a gitmeyi düşündüğünü öğrenince, muhaddis Ebu'l-Abbâs el-Esamm'ın talebelerinden hadîs rivayet etmek üzere Horasan'a gitmesinin daha uygun olacağını söylemiştir. Bağdat'ta bulunan alimlerle, hadîs tahsili için seyahat ettiği yerlerde karşılaştığı binden fazla hocadan faydalanan ve onlardan önemli kişilerin dörtüüz yetmiş kadar eserini okuyan el-Bağdâdî, kendi talebeleri İbn Mâkûlâ ile Ebu'l-Fazl İbn Hayrûn'dan da rivayette bulunmuştur. Özellikle Şam'da bulunduğu yıllarda okuttuğu bu kitaplardan elli yedisinin Kur'an ilimlerine, kırk sekizinin fıkha, altmış dokuzunun akaid ve zühde, on sekizinin Arap diline, kırk dördünün edebiyata, yüz elli sekizinin tarihe ve hadîs tarihine, altmış beşinin de sadece hadîs metinlerine dair eserler olması, onun hadîs başta olmak üzere diğer İslâmî ilimler

¹ Muhammed el-Uneys, *el-Fasl (Mukaddime)*, I/22.

² Kandemir, Yaşar, "el-Hatîb el-Bağdâdî maddesi" *T.D.V.İ.A.*, XVI/452; Kılıç, Yusuf, *el-Hatîbu'l-Bağdâdî ve Yararlandığı İlim Otoriteleri ve Hadîs Râvîleri*, s. 24.

³ Muhammed el-Uneys, *a.g.e.*, I/23.

⁴ Muhammed el-Uneys, *a.g.e.*, I/23; Kılıç, *a.g.e.*, s. 25.

⁵ Kılıç, *a.g.e.*, s. 26.

⁶ Muhammed el-Uneys, *a.g.e.*, I/24.

⁷ *A.g.e.*, I/23.

ve tarih yanında, dil ve edebiyata da büyük ilgi duyduğunu, tanınmış şahsiyetlerin rivayet ettiği dinî ve edebî kitapların rivayet hakkını elde etme hususunda büyük gayret sarfettiğini göstermektedir. el-Hatîb el-Bağdâdî, tahsilini tamamladıktan sonra, yirmi yıldan fazla bir süre bütün vaktini *Tarihu Bağdâd* adlı eserini yazmaya ayırmıştır.⁸ 444/1052-53 yılında bu önemli çalışmasını tamamlayınca hacc görevini ifa etmeye karar vermiştir. Aynı yıl Şam'a ve Sûr'a uğradıktan sonra Hicaz'a gitmiştir.⁹ 455/1053-54'te hacc maksadıyla Mekke'ye gelen tanınmış muhaddis Kudâî'den hadîs rivayet etmiştir. bu sırada seksen yaşında olan ve Mekke yakınında bulunan *Sahih-i Buhârî*'nin ünlü râvisi Kerîme bint Ahmed'den bu eseri beş günde okumuştur. el-Bağdâdî aynı eseri daha önce, ünlü râvilerinden Küşmîhenî'den bizzat dinleyen müfessir ve kıraat alimi Hîrî'den 423/ 1032 yılında Mekke'ye giderken Bağdat'a uğradığı sırada üçgün içinde ve üç mecliste dinlemiştir.¹⁰ ez- Zehebî, bundan daha hızlı bir kıraatin duyulmadığını söylemiştir. Hacc esnasında kendisinden hadîs öğrenmek isteyenlere hadîs rivayet ettiği belirtilen el-Bağdâdî, Medine'deki alimlerden de faydalandıktan sonra hacc dönüşü 446/1054-55 yılında Şam'a uğramıştır.¹¹ Oradan Beytü'l-Makdis'e geçerek, Şamlı hadîs hafızı Ebu Muhammed Abdülaziz b. Ahmed el-Kettânî'den hadîs rivayet etmiştir. Bir müddet Sûr'da kalmış ve ardından 447/1055'de Bağdat'a dönmüştür.¹²

Hadîs ilmindeki otoritesi yanında yazdığı eserler sayesinde büyük bir şöhrete sahip olduğu için ondan hadîs öğrenmek ve eserlerini bizzat kendisinden okuyup rivayet etmek üzere Bağdat'a gelenlerden başka, dolaştığı birçok ilim merkezinde pekçok talebe kendisinden faydalanmıştır. Zaman zaman onunla hadîs müzakere eden hocası Ebu Bekr el-Berkânî başta olmak üzere, Ebu'l-Kâsım Ubeydullah b. Ahmed el-Ezherî gibi tanınmış hocaları ondan hadîs rivayet etmiştir. Abbâsi halifesi Kâim Biemrillah'ın veziri Reîsü'r-Rüesâ İbnü'l-Müslime, el-Hatib'in tahsil arkadaşı olmuştur.¹³ 447/1055 yılında vezir, hadîs ilmindeki yerini takdir ettiği el-Bağdâdî'yi himayesine almıştır. O sırada birtakım Yahudiler, Hz. Peygamber'in Hayber Yahudilerini cizyeden muaf tuttuğuna dair Hz. Ali'nin el yazısını ihtiva eden bir belgeye sahip olduklarını ileri sürmüşlerdir. İbnü'l-Müslime, el-Bağdâdî'den bu belge hakkındaki kanaatini sormuş, o

⁸ Kandemir, *a.g.m.*, s. 453.

⁹ Muhammed el-Uneys, *el-Fasl (Mukaddime)*, I/25.

¹⁰ Muhammed el-Uneys, *a.g.e.*, I/24; Kılıç, *el-Hatîbu'l-Bağdâdî ve Yararlandığı İlim Otoriteleri ve Hadîs Râvileri*, s. 27.

¹¹ Muhammed el-Uneys, *a.g.e.*, I/26.

¹² *A.g.e.*, I/26.

¹³ Kandemir, *a.g.m.*, s. 453.

da, belgeyi inceledikten sonra, Hayber'in 7. yılda (628) fethedildiğini, bu belgede şahit olarak zikredilen Muâviye'nin Mekke fethinde (630) müslüman olduğunu, diğer şahit Sa'd b. Muâz'ın ise Benî Kureyza seferinde (627) şehit düştüğünü belirterek belgenin sahte olduğunu ispatlamıştır. Bunun üzerine el-Bağdâdî, hilafet merkezinde, hadîs konusunda tek otorite olmuştur.¹⁴ Vezir İbnü'l-Müslime, genişleyen Fâtımî hakimiyetine engel olmak için halifeyi ikna ederek Selçuku Sultanı Tuğrul Bey'in hilafet merkezine gelmesini ve halifeye destek olmasını sağlamıştır. Ancak Tuğrul Bey'in Bağdat'tan ayrılması üzerine Fâtımî Halifesi Müstansır Billah'ın taraftarı olan Türk kumandanı Besâsîrî, Fâtımî halifesinin teşvikiyle Bağdat'a girerek halifeyi makamından indirmiş ve vezir İbnü'l-Müslime'yi öldürmüştür (450/1059). *Tarihu Bağdad* adlı eserinde bazı Hanbeliler aleyhinde yazdıklarından dolayı el-Bağdâdî'ye kin duyan bu mezhebin bir kısım mensupları vezirin öldürülmesini fırsat bilerek onu rahatsız etmeye başlamışlar, hayatını tehlikede gören el-Bağdâdî, Safer 451/Nisan 1059'de Şam'a gitmiştir.¹⁵ el-Bağdâdî, Şam'da, Emeviye Camii'nin doğu cephesindeki minarenin altında bulunan odada ikamet ederek, eser yazmaya ve bu camide ders okutmaya başlamıştır.¹⁶ Onun Şam'da, Ahmed b. Hanbel'in *Fedâilu's-Sahabe*'si ile, İbn Rezkûye'nin *Fedâilu'l-Abbâs*'ını okutması, Şii Fâtımîlerin idaresinde bulunan şehirdeki Râfizîleri öfkelen-dirmiş, bunun üzerine Şam valisi el-Bağdâdî'nin öldürülmesini emretmiştir. Sünnî olan ve bu sebeple el-Bağdâdî'ye bir zarar gelmesini istemeyen emniyet müdürü, onu yakalayıp götürürken valinin büyük değer verdiği şerif Ebu'l-Kâsım Ali b. İbrahim b. Ebu'l-Cin el-Alevî'nin evinin önünden geçtikleri sırada, ona bu eve sığınmasını tavsiye etmiş ve böylece, el-Bağdâdî ölümünden kurtulmuştur. Şerif Ebu'l-Kâsım, el-Bağdâdî'yi kendisine teslim etmesini isteyen valiye bu adamın öldürülmesinin bazı mahzurlarından bahsederek onu kararından vazgeçirmiş ve el-Bağdâdî'nin Sûr şehrine gitmesini sağlamıştır. (Safer 459/Ocak 1067). Sûr'da, İzzüddeve lakabıyla anılan bir zenginin el-Bağdâdî'nin çalışmalarını desteklediği, onun da 462/1070 yılına kadar bu şehirde kalarak elli kadar eser kaleme aldığı bilinmektedir. Bağdat'ta ölmeyi arzu eden el-Bağdâdî, Şaban 462/Mayıs 1070'de bu şehre dönmeye karar vermiş,¹⁷ ticaretle meşgul olan arkadaşı ve talebesi muhaddis Abdü'l-Muhsin eş-Şîhî, onu Bağdat'a götürme görevini üstlenmiştir. el-Bağdâdî, Trablus ve Halep'te rivayette bulunarak dört ay sonra Bağdat'a ulaşmış ve el-Câmiu'l-Mansûrî'de tekrar

¹⁴ Muhammed el-Uneys, *a.g.e.*, I/27.

¹⁵ *A.g.e.*, I/27.

¹⁶ Kılıç, *el-Hatîbu'l-Bağdâdî ve Yararlandığı İlim Otoriteleri ve Hadîs Râvîleri*, s. 30.

¹⁷ Muhammed el-Uneys, *a.g.e.*, I/28-29.

ders okutmaya başlamıştır. 15 Ramazan 463/16 Haziran 1071'te hastalanmıştır.¹⁸ el-Bağdâdî, hiç evlenmediği¹⁹ ve bir mirasçısı da bulunmadığından halifeden izin alarak bütün servetini başta muhaddisler olmak üzere çeşitli kimselere ve yerlere dağıtmış, kitaplarını da vakfetmiştir. 7 Zilhicce 463/5 Eylül 1071 Pazartesi günü Bağdat'ta Nizamiye Medresesi'nin yanındaki evinde vefat etmiştir.²⁰ Hadîs okuttuğu el-Câmiu'l-Mansûrî'de cenaze namazını hocası İbnü'l-Mühtedî Billâh kıldırması²¹ ve arzu ettiği üzere Bâbüharb'de Bişr el-Hâfî'nin kabrinin yanına defnedilmiştir.²²

el-Bağdâdî, usûlde el-Eş'arî mezhebindedir.²³ Fıkîh meselelerde önceleri Hanbelî mezhebine bağlı iken daha sonra Şafîî mezhebine intisab etmiştir.²⁴

Eserleri incelendiğinde de görülmektedir ki, el-Bağdâdî'nin hadîşçiliği fıkıhçılığından daha üstündür. el-Bağdâdî'nin hadîslerden oluşan büyük bir serveti vardı ve yüklü bir birikimi vardı. el-Bağdâdî'nin bu hadîs mirasından istifade metodu, her hadîsin hangi müelliften alındığını, hadîsi müellife isnad etmek suretiyle belirtmesidir. Bu mütekaddimûn alimlerinin te'lifte takip ettiği metottur. el-Bağdâdî, her ilimde müslüman alimlerin takip ettiği isnad metodunu muhafaza etmiştir. Yine işaret edilmektedir ki, el-Bağdâdî, Sahihayn rivayetine çok az itimat etmektedir. Sahihayn hadîslerini ancak bunlar üzerine yapılan müstahrec kitaplarından almaktadır. el-Bağdâdî, "*el-Fasl*" isimli kitabında Hâfız Dârekutnî'nin telifatına itimat etmiştir ki bunun en büyük sebebi, Dârekutnî'nin imamlığını, hafızlığını ve derin anlayışını takdir etmesidir. İmam Saîd el-Müeddeb, bununla ilgili olarak şunu nakletmektedir: "Yanına vardığımda, Ebû Bekr'e (el-Bağdâdî'ye), 'sen Hâfız Ebû Bekr misin?' diye sordum. O da 'hafızlık Dârekutnî'de sona erdi.' demiştir." el-Bağdâdî'nin Dârekutnî'den istifade etmesi, kendi zamanında yaşayan insanlar nezdinde bilinmekteydi. İnsanlardan bir kısmı el-Bağdâdî'yi ona benzetiyorlardı. Örneğin, İmam Ebû İshâk eş-Şirazî, onun hakkında şöyle demiştir: "Ebû Bekr el-Bağdâdî, hadîs bilgisindeki ve hıfzındaki özellikleriyle Dârekutnî'ye benzerdi." Başka bir defa yine onun hakkında şöyle demiştir: "Bu, bizim aramızdaki Dârekutnî'dir."²⁵

¹⁸ A.g.e., I/30.

¹⁹ A.g.e., I/23.

²⁰ İbn Asâkir, *Târihu Dimeşk*, V/39.

²¹ İbn Asâkir, a.g.e., V/39.

²² Muhammed el-Uneys, *el-Fasl (Mukaddime)*, I/30.

²³ Muhammed el-Uneys, a.g.e., I/31; Kılıç, *el-Hatîbu'l-Bağdâdî ve Yararlandığı İlim Otoriteleri ve Hadîs Râvîleri*, s. 43

²⁴ Muhammed el-Uneys, a.g.e., I/32; Kılıç, a.g.e., s. 44.

²⁵ Muhammed el-Uneys, a.g.e., I/131-132; Kandemir, a.g.m., s. 454.

Vakur bir insan olan, el-Hatîb el-Bağdâdî'nin, giyimine önem vermesine ve heybetli görünmesine rağmen son derece mütevâzî olduğu kaydedilir. el-Bağdâdî'nin, el yazısı da çok güzeldi. Düzgün konuşur, hadîsleri gür sesiyle, süratli fakat noksansız bir şekilde okurdu. Vaktini boşa geçirmez, yolda yürürken bile elindeki bir cüzü okuyarak giderdi. Takva sahibi olduğu hayatının hiçbir döneminde resmi göreve talip olmadığı ve bütün zamanını ilme verdiği bilinmektedir. Zaman zaman talebelerine para yardımında bulunur ve elindekileri onlarla paylaşmaktan zevk alırdı. el-Hatîb el-Bağdâdî, insanın bildikleri ve öğrendikleri ile amel etmesine büyük önem vermiş, *el-Câmi li Ahlâki'r-Râvî*'de bu husus üzerinde durmuş, *İktizâü'l-İlm el-Amel* adlı eserinde özellikle bu konuyu işlemiştir.²⁶

3. Hocaları

Yukarıda hayatını anlatırken bahsettiklerimizden başka el-Bağdâdî'nin önde gelen hocaları arasında şu alimleri de sayabiliriz:

- 1) Muhammed b. Ali es-Sûrî.
- 2) Ahmed b. Muhammed el-Bağdâdî (İbnü'l-Müteyyem).
- 3) Ebû Ömer Abdü'l-Vâhid b. Muhammed el-Kâzerûnî.
- 4) Ali b. Muhammed el-Bağdâdî (İbn Bişrân).
- 5) Kâdîkudât Ebû Bekr Ahmed b. Hasan el-Hîrî.
- 6) İbn Şâzân el-Bağdâdî.
- 7) Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed b. İshâk el-Hâfız el-İsfahânî.
- 8) el-Hasen b. Ali el-Cevherî.
- 9) el-Kâsım b. Ca'fer b. Abdi'l-Vâhid el-Hêşimî el-Basrî.
- 10) Osmân b. Muhammed b. Yûsuf el-Allâf.²⁷

4. Öğrencileri

- 1) İbrahim b. Ali el-Fîrûzâbâdî Ebu İshâk eş-Şîrâzî.
- 2) Ahmed b. el-Hasen b. Ahmed b. Hayrûn.
- 3) Ahmed b. Ahmed Ebu's-Seâdât el-Mütevekkilî.
- 4) Ali b. Hibbetillâh b. Ca'fer Ebu Nasr b. Ma'kûlâ.
- 5) el-Kâdî Ebu Bekr Muhammed b. Abdülbâkî b. Muhammed el-Ensârî.
- 6) el-Hâfız el-İmâm es-Seyyid el-Mürtezâ Ebu'l-Meâlî Zü'ş-Şerifeyn Muhammed b. Muhammed b. Zeyd el-Alevî el-Bağdâdî.

²⁶ Kandemir, *a.g.m.*, s. 454.

²⁷ Muhammed el-Uneys, *el-Fasl (Mukaddime)*, I/42,44.

- 7) el-İmâm el-Lugâvî Yahyâ b. Ali b. el-Hasen Ebû Zekerıyyâ el-Hatîb et-Tebrîzî.
- 8) el-Muhaddis el-Hâfız et-Tâcir Ebu'l-Hasen Muhammed b. Merzûk ez-Ze'ferânî.
- 9) el-Hâfız Ebû Abdillâh Muhammed b. Futûh el-Humeydî el-Mağribî el-Endülüsî.
- 10) el-Mübârek b. Abdî'l-Cebbâr b. Ahmed Ebu'l-Hüseyn et-Tuyûrî.²⁸

5. Eserleri

el-Bağdâdî'nin çeşitli konularda yazılmış birçok eseri bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır.

Hadîs

- 1) *el-Emâlî*.
- 2) *Hadîsü'n-Nüzûl*.
- 3) *Kitâbü's-Sünen*.
- 4) *Müsnedü Ebî Bekr es-Sıddîk (ra) fî Cüz'in*.
- 5) *Kitâbü Etrâfî'l-Muvatta*.

Ulûmu'l-Hadîs

- 1) *el-Kifâye fî İlmi'r-Rivâye*.
- 2) *el-Faslu li'l-Vasli'l-Müddrec fî'n-Nakl*.
- 3) *el-İcâze li'l-Ma'dûm ve'l-Mechûl*.
- 4) *Şerefü Ashabi'l-Hadîs*.
- 5) *er-Rihle fî Talebi'l-Hadîs*.

Tarih, Tercüme ve Siyer

- 1) *Târihu Bağdâd*.
- 2) *Menâkıbu's-Şâfiî*.
- 3) *Menâkıbu Ahmed b. Hanbel*.

ez-Zühd, Rekâik ve Edeb

- 1) *Beyânü ehli'd-Derâceti'l-Ulâ*.
- 2) *Kitâb fîhi Hutbetü Âişe fî's-Senâ alâ Ebîhâ*.
- 3) *et-Tenbîh ve't-Tevkîf alâ Fedâili'l-Harîf*.
- 4) *et-Tatfîl ve Hikâyetü't-Tufeyliyyîn ve Ahbâruhum ve Nevâdiru Kelâmihim ve Eş'âruhum*.

²⁸ A.g.e., I/54-55.

5) *el-Buhalâ.*

el-Akâid

1) *Mes' eletü'l-Kelâm fî's-Sıfât.*

2) *el-Kavlu fî İlmi'n-Nücûm.*

Usûlü'l-Fıkh

1) *el-Fakîh ve'l-Mütefakkih.*

2) *ed-Delâil ve's-Şevâhid alâ Sıhhati'l-Amel bi Haberi'l-Vâhid.*

el-Fıkh

1) *İbtâlü'n-Nikâh bi ğayri Velî.*

2) *Îzâ Ükîmetü's-Salât felâ Salâte ille'l-Mektûbe.*

3) *el-Cehru bi Bismillâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm fî's-Salât.*

4) *el-Ğuslü li'l-Cum'a.*

5) *el-Kadâ bi'l-Yemîn Mea's-Şâhid.*²⁹

²⁹ Muhammed el-Uneys, *el-Fasl (Mukaddime)*, I/58-63.

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜDREC HADİSİN TARİFİ VE KISIMLARI

1.1. Müdrec Hadîs'in Tarifi

1.1.1. İdrâc Kelimesinin Sözlük Anlamı

İdrâc; Arapça “derace” (درج) kökünden gelen “edrace” (أدرج) fiilinin masdarıdır. “Edrace” veya “idrâc”, sözlükte, bir şeyi diğer bir şeye eklemek, sokmak, katmak, dahil etmek gibi anlamlara gelmektedir.³⁰

1.1.2. Müdrec Hadîsin İstılâhi Anlamı

İbnu's-Salâh'a göre müdrec hadîs; râvilere bazı ait sözlerin Hz. Peygamber (sav)'in hadîsine dahil edilmesidir.³¹ İbnu's-Salâh'ın yapmış olduğu bu tarif diğer alimler tarafından eksik bulunarak, müdrec hadîsin kısımlarından biri olan müdrecu'l-metne ait bir tarif olarak değerlendirilmiştir.³²

el-İrâkî'ye göre; haberin sonuna açıkça belirtilmeden, râvinin sözünün eklenmesidir.³³

Müdrec hadîsle ilgili bu tarifler, daha çok müdrec hadîsin bir kısmı olarak ifade ettiğimiz müdrecu'l-metne uygundur ve bu tariflerde müdrec hadîsin diğer kısmı olan müdrecu'l-isnad ile ilgili bilgi verilmemiştir. Hadîs Usûlü alimlerinin çoğunluğu müdrecu'l-isnâdın tarifini yapmadan doğrudan onun kısımlarını saymaya başlamışlardır. Ahmed Muhammed Şâkir de, müdrecu'l-isnâdın, metne râci olduğu görüşündedir. Bu görüşte birtakım problemler vardır. Çünkü müdrecu'l-isnâdın kısımlarından bazıları metne râcidir ve metinle alakası yoktur.³⁴

Buna örnek olarak; müdrecu'l-isnadın kısımlarından birini gösterebiliriz: “Bir râvi, aynı hadîsi değişik isnadlarıyla ıſıtır, başka bir râvi de bu hadisin isnadlarını birbirine ilave ederek aradaki ihtilafı açıklamadan tek bir isnadla rivayet ederse müdrecu'l-isnâddır.”³⁵

Günümüz hadîs âlimleri ise müdrec hadîsi şöyle tarif etmişlerdir:

³⁰ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, I/964.

³¹ İbnu's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadîs*, s. 62.

³² Muhammed el-Uneyis, *el-Fasl (Mukaddime)*, I/66.

³³ es-Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs li Şerhi Elfîyyeti'l-Hadîs*, I/243.

³⁴ Muhammed el-Uneyis, *a.g.e.*, I/68.

³⁵ *A.g.e.*, I/67.

Bir başka deyişle, “müdreç hadîs; râvisi tarafından isnad veya metnine aslından olmayan bazı sözler sokulmuş hadîs demektir.”³⁶

Genel anlamda idrâc, Rasûlullah (sav)’ın sözüne yapılmış ilave/ziyâde demektir. Bu ilave bazen râvi tarafından hadîs metnine eklenen bir ifade olmakta, bazen de sahabe sözünün Rasûlullah (sav)’ın sözüyle karıştırılması şeklinde vukû bulmaktadır. Zira râvi sözünün, sahabe kavline karıştırılması da bir çeşit idrâcdır.³⁷ İdrâc, rivayete eklenen bir söz olabileceği gibi, başka bir hadîs metninden alınmış bir pasaj da olabilir. Birkaç hadîs metninin tek metin haline getirilerek rivayet edilmesi de bir idrâcdır. Sonuç olarak idrâc, gerek isnâddaki ilave, gerek metindeki ziyade, gerekse Rasûlullah (sav)’ın kelâmına şahısların sözünün karışması şeklinde hadîsin orijinalitesini bozan arızî bir durumdur.³⁸ İdrâcî şöyle de formüle etmek mümkündür.

Sahabe kavlinin, Peygamber kelimasına idrâcî : mevkûf → merfû

Ravî sözünün, Peygamber kelimasına idrâcî : maktû → merfû

Ravî sözünün, sahabe kavline idrâcî : maktû → mevkûf³⁹

Hadîsleri kasıtlı olarak müdreç hale getiren râvi için, kimi muhaddisler, idrâcın ism-i fâili olan müdrîc⁴⁰, kimisi midrâc, kimisi de derrâc gibi cerh ifadelerini kullanmışlardır.⁴¹

1.2. İsnad ve Metin Açısından Müdreç Hadîs’in Kısımları

Bir hadîse yapılan idrâc hadîsin ya isnadında ya da metninde meydana gelmektedir.⁴² Önce isnad açısından müdreçin kısımları üzerinde duracak, daha sonra metinde idrâcın kısımlarını ele alacağız.

1.2.1. İsnad Açısından Kısımları

Bir râvînin sika râvîlere muhalefetle isnadında değişiklik yaparak rivayet ettiği hadîslere müdreçu’l-isnad denilmiştir.⁴³ Senedde idrâc birkaç şekilde vukû bulmaktadır. Bunlar sırasıyla şu şekildedir.

³⁶ Muhammed el-Uneys, *a.g.e.*, I/68; Tahhân, Mahmûd, *Teyisiru Mustalahi’l-Hadîs*, s. 103; Koçyiğit, *Hadîs Usûlü*, s. 128; Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, s. 254; Uğur, Mücteba, *Hadîs İlimleri Edebiyatı*, s. 187; Canan, İbrâhim, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, II/128

³⁷ bkz: el-Hâkim en-Nisâbü’rî, *Ma’rifetü Ulumi’l-Hadîs*, s. 39.

³⁸ Paksoy, Kadir, "Hadîs Metodolojisinde İdrâc ve Müdreç Hadîsler -I-", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* V (2005), Sayı: 2, s. 106.

³⁹ Paksoy, Kadir, *a.g.m.*, s. 112.

⁴⁰ Uğur, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, s. 256.

⁴¹ Paksoy, Kadir, *a.g.m.*, s. 107.

⁴² Koçyiğit, Talat, *a.g.e.*, s. 128.

⁴³ İbn Hacer, *Nuhbetu’l-Fiker fi Mustalahi Ehli’l-Eser*, s. 18; Tahhân, *a.g.e.*, s. 103; Koçyiğit, *a.g.e.*, s. 128; Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, s. 254.

1) Bir râvî bir hadîs metninin tamamının değil de bir kısmının yer aldığı bir isnada sahiptir. Râvinin bu eksik metnin isnadı ile, kendisine başka bir isnadla gelmiş olan hadîsin metnini tam olarak rivayet etmesi müdrecu'l-isnadtır.⁴⁴ Bu hususta Vâil b. Hucr tarafından rivayet edilen Hz. Peygamber'in nasıl namaz kıldığı ile ilgili olan şu hadîsi örnek olarak verebiliriz:

حدثنا مسدد ثنا بشر بن المفضل عن عاصم بن كليب عن أبيه عن وائل بن حجر قال :قلت لأنظرون إلى صلاة رسول الله صلى الله عليه وسلم كيف يصلي قال فقام رسول الله صلى الله عليه وسلم فاستقبل القبلة فكبر ورفع يديه حتى حاذتا أذنيه ثم أخذ شماله بيمينه فلما أراد أن يركع رفعهما مثل ذلك ثم وضع يديه على ركبتيه فلما رفع رأسه من الركوع رفعهما مثل ذلك فلما سجد وضع رأسه بذلك المتزل من بين يديه ثم جلس فافتش رجله اليسرى ووضع يده اليسرى على فخذه اليسرى وحد مرفقه الأيمن على فخذه اليمنى وقبض ثنتين وحلق حلقة ورأيته

Müsedded→ Bişr b. el-Mufaddal→ Âsım b. Kuleyb→ Babası tarikiyle rivayet edildiğine göre Vâil b. Hucr şöyle demiştir: "Peygamber (sav)'in nasıl namaz kıldığını mutlaka görmeliyim dedim (ve bu maksatla onu takip ettim). Hz. Peygamber kalktı, kıbleye yöneldi ve tekbir alıp ellerini kulaklarının hizasına kadar kaldırdı. Sonra sağ eliyle sol elini tuttu. Rükû'a varmak isteyince ellerini aynı şekilde kaldırdı. Sonra ellerini dizleri üzerine koydu. Rükû'dan başını kaldırıncaya ellerini aynı şekilde kaldırdı. Secdeye varınca başını hemen önüne koydu. Sonra oturup sol ayağını yatırdı. Sol elini sol uyluğu üzerine koydu ve sağ dirseğini de sağ uyluğu üzerine koydu. İkisini yumdu, iki parmağını da birleştirerek halka şekline getirdi. Ben işte böyle gördüm."⁴⁵

حدثنا الحسن بن علي ثنا أبو الوليد ثنا زائدة عن عاصم بن كليب بإسناده ومعناه قال فيه ثم وضع يده اليمنى على ظهر كفه اليسرى والرسغ والساعد وقال فيه ثم جئت بعد ذلك في زمان فيه برد شديد فرأيت الناس عليهم جل الثياب تحرك أيديهم تحت الثياب

(Bir önceki hadîs) aynı senedle, mana olarak Hasen b. Ali Ebû'l-Velid→ Zaide ve Âsım b. Kuleyb vasıtasıyla rivayet edilmiştir. Bu rivayette şöyle söyledi: "Sağ elini sol elin bileğinin üstüne koydu." Yine bu rivayette şöyle dedi: "Bu hâdiseden sonra çok soğuk bir günde yine namaz kılmak üzere yanlarına geldim, cemaatin üzerlerinde kat kat elbiseler vardı. Elleri elbiselerin altında hareket ediyordu."⁴⁶

Burada Ebû Dâvud, Şureyk tarikiyle, Âsım b. Kuleyb'ten aynı manadaki hadîsi yine aynı isnadla nakletmiştir. İşte bu haberin isnadı, yukarıda zikredilen Vâil b. Hucr

⁴⁴ İbnu's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadîs*, s. 62-63; el-Beykûnî, *el-Manzûmetü'l-Beykuniyye*, s.199; Muhammed el-Uneys, *el-Fasl (Mukaddime)*, I/71; Koçyiğit, a.g.e., s. 129.

⁴⁵ Ebû Dâvud, *Salât*, 116.

⁴⁶ Ebû Dâvud, *Salât*, 115.

hadîsinin isnadına dercedilmiştir. İkinci haber aslında Âsım b. Kuleyb→ Abdü'l-Cebbâr b. Vâil→ Vâil, isnadıyla rivayet olunmuştur.⁴⁷

2) Râvîde iki farklı isnadla gelmiş iki hadîs bulunmaktadır. Her iki hadîsi bu isnadlardan birisiyle rivayet eder, yahutta bir hadîsi kendi isnadıyla rivayet ederken, metnine diğer hadîsin metninden bazı ibareler sokarsa bu hadîste müdrecu'l-isnad olur.⁴⁸

1. Yemeğin şerlisi ile ilgili rivayetin, davete icâbet ile ilgili rivayete dercedilmesi:

1.a. Davete icâbet ile ilgili rivayet:

حدثنا عبد الله بن يوسف أخبرنا مالك عن نافع عن عبد الله ابن عمر رضي الله عنهما: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال إذا دعي أحدكم إلى وليمة فليأتها

Abdullâh b. Yûsuf→ Mâlik→ Nâfi tarikiyle rivayet edildiğine göre Abdullâh b. Ömer şöyle demiştir: “Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: ‘Sizden biriniz bir davete çağrıldığı zaman hemen ona gitsin.’”⁴⁹

1.b. Yemeğin şerlisinin hangisi olduğu ile ilgili rivayet:

حدثنا عبد الله بن يوسف أخبرنا مالك عن أبي شهاب عن الأعرج عن أبي هريرة رضي الله عنه أنه كان يقول: شر الطعام طعام الوليمة يدعى لها الأغنياء ويترك الفقراء ومن ترك الدعوة فقد عصى الله تعالى ورسوله صلى الله عليه وسلم

Abdullâh b. Yûsuf→ İmâm Mâlik→ İbn Şihâb ez-Zührî→ el-A'rec tarikiyle rivayet edildiğine göre Ebû Hureyre şöyle demiştir: “Yemeğin şerlisi, zenginlerin davet edilip de fakirlerin terkedildiği düğün yemeğidir. Her kim davete icabet etmeyi terkederse, muhakkak Allah’a ve Rasulüne isyan etmiştir.”⁵⁰

1.c. İki rivayetin birleştirilerek nakledildiği müdrec rivayet:

أخبرنا أبو الحسن محمد بن عبد الواحد بن محمد بن جعفر وأبو الخطاب عبد الصمد بن محمد بن محمد بن مكرم قالوا أنا أبو القاسم إسماعيل بن سعيد بن إسماعيل المعدل نا أبو بكر عبد الله بن محمد بن زياد النيسابوري قال أنا العباس بن محمد من كتابه نا قراد أبو نوح أنا مالك عن نافع عن ابن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال إذا دعي أحدكم إلى الوليمة فليأتها يدعى لها الأغنياء ويترك المساكين ومن لم يأت الدعوة فقد عصى الله ورسوله

⁴⁷ Koçyiğit, a.g.e., s. 129.

⁴⁸ İbnu's-Salâh, a.g.e., s. 63; es-Suyûtî, *Terîbu'r-Râvî*, s. 235-236; el-Beykûnî, a.g.e., s. 200-201; Muhammed el-Uneys, *el-Fasl (Mukaddime)*, I/72; Koçyiğit, a.g.e., 128-129.

⁴⁹ Buhârî, Nikah, 71; Müslim, Nikah, 96; Ebû Dâvud, Et'ime, 1; İmâm Mâlik, *Muvatta*, Nikah, 1137; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/37; İbn Hıbban, *Sahîh*, XII/104.

⁵⁰ Buhârî, Nikâh, 72; Ebû Dâvud, Et'ime, 1; İmâm Mâlik, *Muvatta*, Nikâh, 50; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/240, 267; İbn Hıbban, *Sahîh* XII/119.

Ebû'l- Hasen Muhammed b. Abdi'l-Vâhid b. Muhammed b. Ca'fer ve Ebû'l-Hattâb Abdu's-Samed b. Muhammed b. Muhammed b. Mûkerrem → Ebû'l-Kâsım İsmâil b. Saîd b. İsmâil el-Mu'addil → Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ziyâd en-Nîsâbü'rî → el-Abbâs b. Muhammed → Karrâd Ebû Nûh → Mâlik → Nâfi tarikiyle rivayet edildiğine göre İbn Ömer şöyle demiştir: "Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: 'Sizden biriniz bir davete çağrıldığı zaman ona hemen gitsin, bu davete zenginler çağrılıp, fakirler çağrılmaz ve kim davete icabet etmezse Allah ve Rasulü'ne isyan etmiş olur.'⁵¹

Ebu Bekr en-Nîsâburî, "bu davete zenginler çağrılıp, fakirler çağrılmaz ve kim davete icabet etmezse Allah ve Rasulü'ne isyan etmiş olur," sözünün ziyade olduğunu belirtmiştir.⁵² Bu söz, hadîsin sonuna dercedilmiştir. Çünkü bu ifade Ebu Hureyre'den rivayet edilen başka bir hadîse aittir. Muhtemelen, hadîsi rivayet eden sahabeden sonraki râvilerin aynı olmasından ve hadîslerin konusunun benzerliğinden dolayı hadîsler birbirine eklenerek rivayet edilmiştir.

2. Sultanın, velisi olmayanın velisi olduğuna dair rivayetin, nikâhta velinin şart olduğuna dair rivayete dercedilmesi:

2.a. Nikâhta velinin şart olduğuna dâir rivayet:

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عبد الواحد الحداد قال ثنا يونس عن أبي بردة عن أبي موسى ان النبي صلى الله عليه وسلم قال : لا نكاح الا بولي

Abdullâh → Babası → Abdü'l-Vâhid el-Haddâd → Yûnus → Ebû Bürde tarikiyle rivayet edildiğine göre Ebû Mûsâ şöyle demiştir: "Hz. Peygamber (sav), 'Nikâh ancak veli ile olur,' buyurmuştur."⁵³

2.b. Nikâhta velinin şart olduğuna ve sultanın velisi olmayanın velisi olduğuna dair Hz. Âişe rivayeti:

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا سليمان بن حيان أبو خالد ثنا حجاج عن الزهري عن عروة عن عائشة قالت قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : لا نكاح الا بولي والسلطان ولي من لا ولي له

Abdullâh → Babası → Süleyman b. Hayyân Ebû Hâlid → Haccâc → İbn Şihâb ez-Zührî → Urve tarikiyle rivayet edildiğine göre Âişe şöyle demiştir: "Hz. Peygamber 'Nikâh ancak veli ile olur, sultan, velisi olmayanın velisidir,' buyurmuştur."⁵⁴

⁵¹ el-Bağdâdî, *el-Fasl*, II/ 684.

⁵² el-Bağdâdî, *a.g.e.*, II/ 684.

⁵³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/418; ed-Dârimî, *Nikâh*, 11.

⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/ 260; Ebu Ya'la, *Müsned*, VIII/191; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, III/455; Beyhakî, *Sünen*, VII/106.

2.c. Nikâhta velinin şart olduğuna ve sultanın velisi olmayanın velisi olduğuna dair İbn Abbâs rivayeti:

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا معمر بن سليمان الرقي عن الحجاج عن عكرمة عن بن عباس عن النبي صلى الله عليه وسلم قال : لا نكاح إلا بولي والسلطان ولي من لا ولي له
Abdullah→ Babası→ Ma'mer b. Süleymân→ el-Haccâc→ İkrime tarikiyle rivayet edildiğine göre İbn Abbâs şöyle demiştir: "Hz. Peygamber, "Nikah ancak veli ile olur, sultan, velisi olmayanın velisidir," buyurmuştur."⁵⁵

2.d. Sultanın velisi olmayanın velisi olduğuna dair rivayetin, nikâhta velinin şart olduğuna dair rivayete dercedildiği hadis:

أخبرنا القاضي أبو بكر محمد بن عمر بن إسماعيل الداودي أنا علي بن عمر الحافظ نا أبو جعفر محمد بن سليمان بن محمد النعماني نا الحسين بن عبد الرحمن الجرجاني نا طلق بن غنام نا قيس عن أبي إسحاق عن أبي بردة نا أبي موسى قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا نكاح إلا بولي والسلطان ولي من لا ولي له
el-Kâdî Ebu Bekr Muhammed b. Ömer b. İsmâîl→ Ali b. Ömer el-Hâfız→ Ebu Ca'fer Muhammed b. Süleymân b. Muhammed en-Nu'mânî→ el-Huseyn b. Abdurrahman el-Cürcânî→ Talak b. Ğanem→ Kays→ Ebu İshâk→ Ebu Bürde tarikiyle rivayet edildiğine göre Ebu Mûsâ el-Eş'arî şöyle demiştir: "Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: 'Evlenme ancak veli ile olur! *Sultan, velisi olmayanın velisidir.*'"⁵⁶

Ali b. Ömer, "*sultan, velisi olmayanın velisidir,*" ilave olduğunu belirtmektedir. Hatîb de bunu destekleyerek, Ebu Mûsâ el-Eş'arî hadîsinde birinci cümle dışında bir ifade olmadığını söylemektedir.⁵⁷ Bununla birlikte nikâhın ancak veli ile olabileceği ve sultanın da velisi olmayanın velisi olduğunu bildiren Hz. Aişe ve İbn Abbâs rivayetleri bulunmaktadır. Kanaatimizce Hz. Aişe ve İbn Abbâs tarafından rivayet edilen hadîslerin son kısmı alınarak, Ebu Musa'nın rivayet ettiği hadîse dercedilmiş ve idrâca sebep olunmuştur.

3. Köle satışı ile ilgili rivayetin, hurma satışı ile ilgili rivayete dercedilmesi:

3.a. Köle satışı ile ilgili rivayet:

حدثني يحيى عن مالك عن نافع عن عبد الله بن عمر أن عمر بن الخطاب قال : من باع عبدا وله مال فماله للبائع إلا أن يشترطه المبتاع

⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/250; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XI/142; Ebu Ya'la, *Müsned*, VIII/309.

⁵⁶ el-Bağdâdî, *el-Fasl*, II/709.

⁵⁷ el-Bağdâdî, *a.g.e.*, II/709,710.

Yahya→ Mâlik→ Nâfi→ Abdullâh b. Ömer tarikiyle rivayet edildiğine göre Hz. Ömer şöyle demiştir: “Kim malı olan bir köleyi satarsa, alıcı şart koşmadıkça kölenin malı satıcıya aittir.”⁵⁸

3.b. Hurma satışı ile ilgili rivayet:

حدثنا عبد الله بن يوسف أخبرنا مالك عن نافع عن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال من باع نخلا قد أبرت فثمرتها للبائع إلا أن يشترط المبتاع

Abdullâh b. Yûsuf→ Mâlik→ Nâfi tarikiye rivayet edildiğine göre Abdullâh b. Ömer Hz. Peygamber'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Bir kimse aşılannmış (meyveli) bir hurmalık satarsa, onun meyvesi alıcı şart koşmadıkça satıcıya aittir."⁵⁹

3.c. Bu iki farklı hadîsin, tek bir isnâdda birleştirilerek rivayet edildiği hadis:

أخبرنا أبو نعيم الحافظ ثنا محمد بن أحمد بن الحسن ألصواف ومحمد بن علي بن حبيش الناقد قالنا نا أحمد بن يحيى الحلواني نا محمد الزوار اسماعيل بن زكريا عن عبيد الله عن نافع عن ابن عمر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من اشترى نخلا قد أبرت فثمرها للبائع إلا أن يشترط المشتري من اشترى عبدا له مال فماله للبائع إلا أن يشترط المشتري

Ebû Nuaym el-Hâfız→ Muhammed b. Ahmed b. el-Hasen es-Savvâf ve Muhammed b. Ali Hubeyş en-Nâkîd→ Ahmed b. Yahyâ el-Halevânî→ Muhammed el-Bezzâr İsmâil b. Zekeriyâ→ Ubeydullah→ Nâfi tarikiyle rivayet edildiğine göre İbn Ömer şöyle demiştir: "Hz. Peygamber, 'Bir kimse aşılannmış (meyveli) bir hurmalığı satarsa, onun meyvesi alıcı şart koşmadıkça satıcıya aittir. *Yine bir kimse, malı olan bir köleyi satarsa, alıcı şart koşmadıkça kölenin malı satıcıya aittir,*' buyurmuştur."⁶⁰

Bu hadîsin râvîleri arasında yer alan, İsmâil b. Zekeriyâ hataya düşmüştür. Görüldüğü üzere, hurma ve köle satışı ile ilgili hadîsi birleştirilerek tek bir isnadla İbn Ömer hadîsi olarak rivayet etmiştir. Oysa ki, hurma satışı ile ilgili rivayet İbn Ömer'den Hz. Peygamber'in sözü olarak nakledilmişken; köle satışı ile ilgili rivayet Hz. Ömer'e ait bir sözdür.⁶¹

⁵⁸ İmam Mâlik, *Muvatta*, Buyû', 2. Benzeri için bkz: Tirmîzî, Buyû', 25; Abdürrezâk b. Hemmâm, *Musannef*, VIII/136; Beyhakî, *Sünen*, V/324.

⁵⁹ Buhârî, Buyû' 90, Şurut 2; Müslim, Buyû', 77; İmam Mâlik, *Muvatta*, Buyû', 9; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/6, 63; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, X/172.

⁶⁰ el-Bağdâdî, *el-Fasl*, I/364; Ebû Dâvud, İcare, 42; İbn Mace, Ticarât, 31; Abdürrezâk, *Musannef*, VIII/135, 136; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/9, 82; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XII/284; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, IX/307, 359, 381; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV/500.

⁶¹ el-Bağdâdî, *a.g.e.*, I/265; es-Suyûtî, *el-Müdrecc Ale'd-Derc*, varak: 3b.

4. Müslümanın kâfire, kâfirin de müslümana mirasçı olamayacağı ile ilgili rivayetle, Ebtâh Vadisi'nde konaklama ile ilgili rivayetin birbirine dercedilmesi:

4.a. Müslümanın kâfire, kâfirin müslümana mirasçı olamayacağına dair rivayet:

حدثنا أبو عاصم عن ابن جريج عن ابن شهاب عن علي بن حسين عن عمرو بن عثمان عن أسامة بن زيد رضي الله عنهما: أن النبي صلى الله عليه وسلم قال لا يرث المسلم الكافر ولا الكافر المسلم
Ebû Âsım→ İbn Cureyc→ İbn Şihâb ez-Zührî→ Alî b. Hüseyin→ Amr b. Osman tarikiyle rivayet edildiğine göre Usâme b. Zeyd Hz. Peygamber'in şöyle dediğini nakletmiştir: “Müslüman kâfire, kâfir de müslümâna mirasçı olamaz.”⁶²

4.b. Ebtâh Vadisi'nde konaklama ile ilgili hadîs:

حدثنا الحميدي حدثنا الوليد حدثنا الأوزاعي قال حدثني الزهري عن أبي سلمة عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: قال النبي صلى الله عليه وسلم من الغد يوم النحر وهو بمنى (نحن نازلون غدا بخيف بني كنانة حيث تقاسموا على الكفر

el-Humeydî→ el-Velîd→ el-Evzâî→ İbn Şihâb ez-Zuhrî→ Ebû Seleme tarikiyle rivayet edildiğine gör, Ebû Hureyre şöyle demiştir: "Minâ'da iken kurbân kesme gününün üçüncüsünde Hz.Peygamber şöyle buyurdu: 'Bizler yarın Kinâne oğulları yurduna ineceğiz ki, orada Kureyş ile Kinâneoğulları küfür üzerine yeminleşip ahidleşmişlerdi.'"⁶³

4.c. Yukarıda kaydettiğimiz iki ayrı hadîsin birleştirildiği rivayet:

أخبرنا القاضي أبو بكر الحيري أنا أبو علي محمد بن أحمد بن محمد بن معقل المبدائي نا محمد بن يحيى وهو الذهلي نا عبد الرزاق أنا معمر عن الزهري عن علي بن الحسين عن عمرو بن عثمان عن أسامة بن زيد قال قلت يا رسول الله أين تنزل غدا وذلك في حجة النبي صلى الله عليه وسلم فقال وهل ترك لنا عقيل بن أبي طالب شيئا ثم قال لا يرث المسلم الكافر ولا الكافر المسلم ثم قال نحن نازلون غدا بخيف بني كنانة حيث قاسمت قريش على الكفر يعني بخيف الأبطح

el-Kâdî Ebû Bekr el-Hîrî→ Ebû Ali Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ma'kıl el-Meydânî→ Muhammed b. Yahyâ ez-Zühelî→ Abdürrezzâk→ Ma'mer→ İbn Şihâb ez-Zührî→ Ali b. el-Hüseyin→ Amr b. Osman tarikiyle rivayet edildiğine göre Üsâme b. Zeyd şöyle demiştir: “Veda Haccı sırasında 'Ey Allah'ın Rasulü! Yarın nerede konaklayacaksınız?' dedim. O da 'Akîl b. Ebî Tâlib bize bir şey bıraktı mı?' buyurdu. Sonra da, “müslüman kâfire, kâfir de müslümana mirasçı olamaz.” buyurdu. Daha

⁶² Buhârî, Ferâiz, 25.

⁶³ Buhârî, Hacc, 44; Müslim, Hacc, 343; İbn Mace, Menâsık, 26; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/237; İbn Huzeyme, *Sahih*, 4/322.

sonra şöyle buyurdu: “*Yarın Kinâneoğullarının Vadisi’nde konaklayacağız. Çünkü Kureyş, beni inkâr etme hususunda ‘Ebtah Vadisi’nde anlaşma yapmıştı.*”⁶⁴

Ma’mer, İbn Şihâb ez-Zührî’den bu hadîsi tek bir isnadla rivayet etmiştir. Oysa İbn Şihâb ez-Zührî, hadîsin “müslüman kâfire, kâfir de müslümana mirasçı olamaz” sözüne kadar olan kısmını Ali b. Hüseyin’den rivayet etmiş, bundan sonraki kısmı da, Ebû Seleme b. Abdırrahmân b. Avf→ Ebû Hureyre şeklindeki farklı bir isnadla rivayet etmiştir.⁶⁵

5. Çekirge yemekle ilgili rivayetin evcil eşek eti yeme ile ilgili rivayetle birleştirilmesi:

5.a. Çekirge yemek ile ilgili rivayet:

حدثنا أبو الوليد حدثنا شعبة عن أبي يعفور قال سمعت ابن أبي أوفى رضي الله عنهما قال : غزونا مع النبي صلى الله عليه وسلم سبع غزوات أو ستا كنا نأكل معه الجراد

Ebû'l-Velîd→ Şu'be tarikiyle Ebû Ya'fur'un şöyle dediği rivayet edilmiştir: “İbn Ebî Evfâ'nın şöyle dediğini duydum: ‘Biz, Peygamber’le beraber, yedi yâhud altı gazvede bulunduk. Biz onunla beraber çekirge yiyorduk.”⁶⁶

5.b. Evcil eşek eti yemek ile ilgili rivayet:

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا أبو معاوية ثنا أبو إسحاق يعني الشيباني عن عبد الله بن أبي أوفى رضي الله تعالى عنه قال : فني رسول الله صلى الله عليه وسلم عن أكل لحوم الحمير الأهلية

Abdullâh→ Babası→ Ebû Muâviye→ Ebû İshâk yani eş-Şeybânî tarikiyle rivayet edildiğine göre Abdullâh b. Ebî Evfâ şöyle dedi “Peygamber (sav) evcil eşeklerin etlerini yemekten nehyetti.”⁶⁷

5.c. Bu iki farklı rivayetin birleştirilip tek bir rivayet şeklinde nakledildiği hadis:

أخبرنا محمد بن علي بن الفتح الحربي أنا علي بن عمر الحافظ نا أحمد بن محمد بن سعد نا أحمد بن حماد بن سفيان القاضي نا إبراهيم ابن مرزوق نا وهب بن جرير نا شعبة عن الشيباني عن ابن أبي أوفى قال أكلنا الجراد مع رسول الله صلى الله عليه وسلم وثماننا عن أكل لحوم الحمير الأهلية

Muhammed b. Ali b. el-Feth el-Harbî→ Ali b. Ömer el-Hâfız→ Ahmed b. Muhammed b. Sa'd→ Ahmed b. Hammâd b. Süfyân el-Kâdî→ İbrâhim b. Merzûk→ Veh b b. Cerîr→ Şu'be → eş-Şeybânî'den İbn Ebî Evfâ'nın şöyle dediğini rivayet

⁶⁴ el-Bağdâdî, *el-Fasl*, II/657.

⁶⁵ el-Bağdâdî, *a.g.e.*, II/658.

⁶⁶ Buhârî, Zebâih ve's-Sayd, 13; Müslim, Sayd ve Zebâih 52; Ebû Dâvud, Et'ime, 34; Tirmîzî, Et'ime, 23; Nesâî, Sayd, Zebâih, 31; et-Tayalisi, *Müsned*, I/110; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/353, 357, 380; İbn Hibban, *Sahih*, XII/61.

⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/355.

etmiştir: “*Rasulullah (sav) ile birlikte çekirge yedik, O, bizi evcil eşek etini yemekten nehyetti.*”⁶⁸

Bu hadîsi Ahmed b. Hammâd b. Süfyân dışında bu isnadla rivayet eden kimse bulunmamaktadır. O da bu hususta yanılmıştır. Çünkü çekirge ile ilgili hadîsi Şu’be, Şeybânî’den nakletmemiştir. Eşek ile ilgili hadîs, Şeybânî’den nakledilmiştir. Dolayısıyla çekirge ile ilgili kısım bu rivayete idrâc edilmiştir.⁶⁹

6. Müslümanların kardeşliğini vurgulayan iki farklı rivayetin dercedilmesi:

6.a. Müslümanların kardeşliğini vurgulayan Enes b. Mâlik rivayeti:

حدثنا أبو اليمان أخبرنا شعيب عن الزهري قال حدثني أنس بن مالك رضي الله عنه : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا تباعدوا ولا تحاسدوا ولا تدابروا وكونوا عباد الله إخوانا ولا يحل لمسلم أن يهجر أخاه فوق ثلاث أيام

Ebû'l-Yeman→ Şuayb→ İbn Şihâb ez-Zührî tarikiyle rivayet edildiğine göre, Enes b. Malik'ten Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Birbirinize buğzetmeyiniz, birbirinize hased etmeyiniz ve birbirinize sırt çevirmeyiniz. Ey Allah'ın kulları, birbirinizle kardeş olunuz. Hiç bir müslümana, din kardeşini üç günden fazla terkedip küs durması helâl olmaz."⁷⁰

6.b. Müslümanların kardeşliğini vurgulayan Ebû Hureyre rivayeti:

حدثني أحمد بن سعيد الدارمي حدثنا حبان حدثنا وهيب حدثنا سهيل عن أبيه عن أبي هريرة : عن النبي صلى الله عليه وسلم قال لا تباعدوا ولا تدابروا ولا تنافسوا وكونوا عباد الله إخوانا

Ahmed b. Saîd ed-Dârimî→ Hibbân→ Vüheyb→ Süheyl→ babası tarikiyle rivayet edildiğine göre Ebû Hureyre şöyle demiştir: "Hz. Peygamber, 'Birbirinize buğzetmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin, birbirinizle rekabet edip didişmeyin, kardeş olun Ey Allah'ın Kulları!' buyurmuştur."⁷¹

6.c. Aynı konudaki benzer iki rivayetin birbirine dercedildiği rivayet:

حمزة بن محمد بن علي الكناني نا إسحاق بن إبراهيم بن جابر نا سعيد بن أبي مريم نا مالك بن أنس عن ابن شهاب عن أنس بن مالك أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا تباعدوا ولا تحاسدوا ولا تدابروا ولا تنافسوا وكونوا عباد الله إخوانا ولا يحل لمسلم أن يهجر أخاه فوق ثلاث ليال

Hamza b. Muhammed b. Ali el-Kinânî→ İshâk b. İbrâhim b. Câbir→ Saîd b. Ebî Meryem→ Mâlik b. Enes→ İbn Şihâb ez-Zührî tarikiyle rivayet edildiğine göre

⁶⁸ el-Bağdâdî, *el-Fasl*, II/714.

⁶⁹ el-Bağdâdî, *a.g.e.*, II/714.

⁷⁰ Buhârî, Edeb, 57; Müslim, Birr ve's-Sıla, 23; Ebû Dâvud, Edep, 47; Tirmîzî, Birr ve's-Sıla, 24; İmam Mâlik, *Muvatta*, Hüsnü'l-Huluk, 14; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/225; İbn Hibban, *Sahih*, XII/467; Beyhaki, *Sünen*, X/232.

⁷¹ Müslim el-Birr ve's-Sıla, 31; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/342 393.

Enes b. Mâlik şöyle demiştir: "Hz. Peygamber şöyle buyurdu: 'Birbirinize buğz etmeyin, birbirinize haset etmeyin, birbirinize sırtınızı dönüp terketmeyin, birbirinizle *rekâbet edip didişmeyin*, Ey Allah'ın Kulları kardeş olun! Hiç bir müslümana, din kardeşini üç günden fazla terkedip küs durması helâl olmaz."⁷²

Hamza, "*ve la tenâfesü*" (*birbirinizle rekâbet edip didişmeyin*), ifadesinin sadece Saîd b. Ebî Meryem rivayetinde olduğunu belirtmektedir.⁷³ Saîd b. Ebî Meryem, bu ilaveyi Ebû Hureyre'nin rivayet ettiği hadîsten alarak Enes b. Mâlik'in rivayetine dercettiği kanaatindeyiz.

7. Hz. Peygamber'e Salâtu Selâm getirmekle ilgili farklı iki rivayetin birbirine dercedilmesi:

7.a. Hz. Peygamber'e selâm gönderenlerin selâmını ulaştırmakla görevli meleklerin bulunduğu dair rivayet:

أخبرنا محمود بن غيلان قال حدثنا وكيع وعبد الرزاق عن سفيان عن عبد الله بن السائب عن زاذان عن عبد الله قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : إن لله ملائكة سياحين في الأرض يبلغوني من أمي السلام
Mahmûd b. Ğaylân→ Vekî' ve Adürrezzâk→ Süfyân→ Abdullâh b. es-Sâib→ Zâdân tarikiyle rivayet edildiğine göre Abdullâh b. Mes'ud şöyle demiştir: "Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: 'Allah'ın ümmetimden bana selam ulaştırana dek seyahat eden melekleri vardır."⁷⁴

7.b. Kıyamet gününde Hz. Peygamber'e en yakın olacak insanın, ona en çok salât eden olduğuna dair rivayet:

حدثنا محمد بن بشار حدثنا محمد بن خالد بن عثمة حدثني موسى بن يعقوب الزمعي حدثني عبد الله بن كيسان أن عبد الله بن شداد أخبره عن عبد الله بن مسعود : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال أولى الناس بي يوم القيامة أكثرهم علي صلاة

Muhammed b. Beşşâr→ Muhammed b. Hâlid b. İsmet→ Mûsâ b. Ya'kûb ez-Zemeî→ Abdullâh b. Kîsân→ Abdullâh b. Şeddâd tarikiyle rivayet edildiğine göre Abdullâh b. Mes'ud şöyle demiştir: "Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: 'Kıyamet günü bana insanların en yakını ve dost olanı, bana en çok salât edenidir."⁷⁵

⁷² el-Bağdâdî, *el-Fasl*, II/697.

⁷³ el-Bağdâdî, *a.g.e.*, II/697,698.

⁷⁴ Nesâî, *Sıfatu's-Salât*, 46; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/387, 441, 452; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VI/316.

⁷⁵ Tirmîzî, *Vitr*, 352; İbn Hıbban, *Sahih*, III/192; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, X/17; Ebû Ya'la, *Müsned*, VIII/427; İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, VI/325.

7.c. İki rivayetin dercedilerek tek bir rivayet şeklinde nakledildiği hadis:

أخبرنا محمد بن علي بن الفتح الحربي أنا أبو الحسن علي بن عمر الحافظ نا أبو ذر أحمد بن محمد بن أبي بكر الواسطي من كتابه نا عمر ابن شبة النميري نا يحيى بن سعيد عن سفيان الثوري قال حدثني عبد الله ابن السائب عن زاذان عن عبد الله عن النبي صلى الله عليه وسلم قال إن الله تعالى ملائكة سياحين يبلغوني من أمتي السلام وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن أولى الناس بي يوم القيامة أكثرهم علي صلاة صلى الله عليه وسلم

Muhammed b. Ali b. el-Fethu'l-Harbî→ Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer el-Hâfız→ Ebû İbn Ebi Bekr el-Vâsitî→ onun kitabından, Ömer b. Şu'be en-Numeyrî→ Yayha b. Saîd→ Süfyân es-Sevrî→ Abdullâh b. es-Sâib→ Zâdân tarikiyle rivayet edildiğine göre İbn Mes'ud şöyle demiştir: "Hz. Peygamber, 'Allah'ın ümmetimden bana selam ulaştırana dek seyahat eden melekleri vardır" buyurdu. Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: "Kıyamet günü bana insanların en yakını ve dost olanı, bana en çok salât edenidir."⁷⁶

Hadîste geçen, "Allah'ın, ümmetimden bana selam ulaştırana dek seyahat eden melekleri vardır" ifadesi, Abdullah b. Mes'ud'dan Süfyân kanalıyla bu isnadla rivayet edilmiştir. Fakat, "Kıyamet günü bana insanların en yakını ve dost olanı, bana en çok salât edenidir," ifadesi ise Abdullah b. Mes'ud'dan Süfyân dışında başka bir isnadla rivayet edilmiştir. Dolayısıyla ikinci ifade hadîse idrâc edilmiştir.⁷⁷

8. Hz. Peygamber'in Yahudi ve Hristiyanları Arap Yarımadasından çıkarmak istemesi ile ilgili rivayetle, bazı isimlerin konulmasını yasaklamak istemesi ile ilgili rivayetin birbirine dercedilmesi:

8.a. Hz. Peygamber'in Yahudi ve Hristiyanları Arap Yarımadasından çıkarmak istemesi ile ilgili rivayet:

حدثنا موسى بن عبد الرحمن الكندي حدثنا زيد بن الحباب أخبرنا سفيان الثوري عن أبي الزبير عن جابر عن عمر بن الخطاب : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لئن عشت إن شاء الله لأخرجن اليهود والنصارى من جزيرة العرب

Musa b. Abdirrahmân el-Kindî→ Zeyd b. el-Habbâb→ Süfyân es-Sevrî→ Ebû'z-Zübeyr→ Câbir tarikiyle rivayet edildiğine göre Ömer b. el-Hattâb'tan, Rasûlullah (sav)'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Allah izin verir şayet yaşarsam Yahudi ve Hristiyanları Arap Yarımadası'ndan çıkaracağım."⁷⁸

⁷⁶ el-Bağdâdî, *el-Fasl*, II/718.

⁷⁷ el-Bağdâdî, *a.g.e.*, II/718.

⁷⁸ Tirmîzî, *Siyer*, 43; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/32; İbn Hıbban, *Sahih*, IX/69.

8.b. Hz. Peygamber'in bazı isimlerin konulmasını yasaklamak istemesi ile ilgili rivayet:

حدثنا نصر بن علي . حدثنا أبو أحمد . حدثنا سفيان عن أبي الزبير عن جابر عن عمر بن الخطاب قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لئن عشت إن شاء الله لأتبعن أن يسمى رباح ونجيع وأفلح ونافع ويسار Nasr b. Ali→ Ebû Ahmed→ Süfyân→ Ebû'z-Zübeyr→ Câbir tarikiyle rivayet edildiğine göre Ömer b. el-Hattâb şöyle demiştir: "Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: 'Şayet yaşarsam Rabâh, Necîh, Eflah ve Yesâr diye isim konulmasını yasaklayacağım.'" ⁷⁹

8.c. İki rivayetin birleştirilerek nakledildiği rivayet:

أخبرنا أ و بكر أحمد بن محمد بن غالب الخوارزمي أنا علي بن عمر الحافظ نا ابن صاعد إملاء نا عبدة بن عبد الله الصفار نا أبو أحمد الزبيري نا سفيان عن أبي الزبير عن جابر عن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم قال لئن عشت لأخرجن اليهود والنصارى من جزيرة العرب قال وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم ولأتبعن أن يسمى رباحا ونجيجا وأفلح ويسارا

Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Ğâlib el-Havârazimî→ Ali b. Ömer el-Hâfız→ İbn Sâid→ Abde b. Abdillâh es-Saffâr→ Ebû Ahmed ez-Zübeyrî→ Süfyân→ Ebû'z-Zübeyr→ Câbir tarikiyle rivayet edildiğine göre Ömer b. el-Hattâb'tan, Rasûlullah (sav)'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Eğer yaşarsam Yahudi ve Hıristiyanları Arap Yarımadası'ndan çıkaracağım." Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: "Şayet yaşarsam Rabâh, Necîh, Eflah ve Yesâr diye isim konulmasını yasaklayacağım." ⁸⁰

Bu iki rivayetinde ayrı ayrı isnadları olduğu halde, sonradan bunlar karıştırılarak, birbirine dercedilmiştir. ⁸¹

9. Süt kâsesini örtmek gerektiğinden bahseden rivayet ile kabir azabından Allah'a sığınmak gerektiğine dair rivayetin birbirine dercedilmesi:

9.a. Süt kâsesini örtmek ile ilgili rivayet:

حدثنا قتيبة حدثنا جرير عن الأعمش عن أبي صالح وأبي سفيان عن جابر بن عبد الله قال : جاء أبو حميد بقدرح من لبن من النقيع فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم ألا خمرته ولو أن تعرض عليه عودا Kuteybe→ Cerîr→ A'meş→ Ebû Sâlih→ Ebû Süfyân tarikiyle rivayet edildiğine göre Câbir b. Abdillâh şöyle demiştir: "Ebû Humeyd Abdurrahmân es-Sâidî, en-Nakî' merasından Rasulullah (sav)'a bir kâse süt getirmişti. Rasulullah (sav), Ebû

⁷⁹ İbn Mace, Edeb, 31.

⁸⁰ el-Bağdâdî, *el-Fasl*, II/753.

⁸¹ el-Bağdâdî, *a.g.e.*, II/754.

Humeyd'e: — 'Bu kâseyi bir bezle örtmedin mi? Keşke bunun üzerine bir tahta parçası dahi olsa koysaydın!' buyurdu.”⁸²

9.b. Kabir azabından Allah'a sığınmak ile ilgili rivayet:

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عبد الرزاق أنا بن جريج أخبرني أبو الزبير أنه سمع جابر بن عبد الله يقول :
دخل النبي صلى الله عليه وسلم يوما نخلا لبني النجار فسمع أصوات رجال من بني النجار ماتوا في الجاهلية
يعذبون في قبورهم فخرج رسول الله صلى الله عليه وسلم فزعا فأمر أصحابه أن تعوذوا من عذاب القبر
Abdullâh→ Babası→ Abdürrezzâk→ İbn Cüreyyh→ Ebû'z-Zübeyr tarikiyle
rivayet edildiğine göre Câbir b. Abdillâh şöyle söylemiştir: “Rasulullah (sav) birgün
Neccâroğullarının hurmalığına girdi ve Neccâroğullarının Cahiliyye Devri'nde ölmüş
ve kabirlerinde azap çekmekte olan adamlarının seslerini işitti ve râvi şöyle dedi:
"Rasulullah (sav) korkuyla oradan çıktı ve ashabına, kabir azabından Allah'a
sığınmalarını emretti.”⁸³

9.c. İki rivayetin birleştirilerek nakledildiği rivayet:

أخبرنا الحسن بن أبي بكر أنا أبو سهل أحمد بن محمد بن عبد الله ابن زياد القطان نا إسماعيل بن إسحاق
نا ابن أبي أويس قال حدثني ابن أبي الزناد عن موسى بن عقبة عن أبي الزبير عن جابر أن أبا حميد أخبره أن النبي
صلى الله عليه وسلم أتى بقدح من لبن ليس مخمرا فقال له ألا خمرته ولو يعود تعرضه عليه وقال دخل النبي صلى
الله عليه وسلم يوما نخلا لبني النجار فسمع أصوات رجال من بني النجار ماتوا في الجاهلية يعذبون في قبورهم قال
فخرج النبي صلى الله عليه وسلم فزعا فأمر أصحابه أن يتعوذوا من عذاب القبر
el-Hasen b. Ebi Bekr→ Ebû Sehl Ahmed b. Muhammed b. Abdillâh b. Ziyâd el-
Kattân→ İsmâil b. İshâk→ İbn Ebî Üveys→ İbn Ebi'z-Zinâd→ Mûsâ b. Ukbe→ Ebû'z-
Zübeyr tarikiyle Câbir'den şöyle rivayet edilmiştir: “Ebû Humeyd Rasulullah (sav)'a
üstü örtülü olmayan bir kâse süt getirmişti. Rasulullah (sav) ona: — 'Bu kâseyi bir bezle
örtmedin mi? Keşke bunun üzerine bir tahta parçası dahi olsa koysaydın!' buyurdu ve
(râvî) şöyle dedi: 'Rasulullah (sav) birgün Neccâroğullarının hurmalığına girdi ve
Neccâroğullarının Cahiliyye Devri'nde ölmüş ve kabirlerinde azap çekmekte olan
adamlarının seslerini işitti, Rasulullah (sav) korkuyla oradan çıktı ve ashabına, kabir
azabından Allah'a sığınmalarını emretti.”⁸⁴

Kâse ile kabirden bahseden hadîslerin ayrı ayrı isnadları olduğu halde iki hadîs
birleştirilip tek isnadla rivayet edilmiştir.⁸⁵ Sonuç olarak, bu iki hadîsin birleştirilerek
nakledildiği rivayete bakıldığı zaman aralarında konu olarak bir benzerlik

⁸² Buhârî, Eşribe, 11; Müslim, Eşribe, 93; Ebu Ya'la, *Müsned*, IV/8.

⁸³ Abdürrezzak, *Musannef*, III/595; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/295.

⁸⁴ el-Bağdâdî, *el-Fasl*, II/761.

⁸⁵ el-Bağdâdî, *a.g.e.*, II/761, 762.

bulunmamaktadır. Yani anlam açısından bir kopukluk bulunmaktadır. Buradan da bu hadîste bir sorun olduğu anlaşılabilmektedir.

10. Güneş batınca şeytanların gezmesi ile ilgili rivayetle, çeşitli eşyaları şeytandan korumak için yapılması gerekenleri bildiren rivayetin birbirine dercedilmesi:

10.a. Güneş batınca şeytanların gezmesi ile ilgili rivayet:

حدثنا يحيى بن يحيى أخبرنا أبو خيثمة عن أبي الزبير عن جابر قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم (لا ترسلوا فواشيكم وصبيانكم إذا غابت الشمس حتى تذهب فحمة العشاء فإن الشياطين تنبعث إذا غابت الشمس حتى تذهب فحمة العشاء

Yahya b. Yahya→ Ebû Hayseme→ Ebû'z-Zübeyr tarikiyle rivayet edildiğine göre Câbir şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Güneş kavuştuğu vakit yatsının koyu karanlığı gidinceye kadar çocuklarınızla hayvanlarınızı salmayın! Çünkü şeytanlar güneş kavuştuğu zaman yatsının koyu karanlığı gidinceye kadar yayılırlar."⁸⁶

10.b. Çeşitli eşyaları şeytandan korumak için yapılması gerekenleri bildiren rivayet:

حدثنا محمد بن رمح أخبرنا الليث عن أبي الزبير عن جابر: عن رسول الله صلى الله عليه وسلم أنه قال غطوا الإناء وأوكوا السقاء وأغلقوا الباب وأطفؤا السراج فإن الشيطان لا يحل سقاء ولا يفتح بابا ولا يكشف إناء فإن لم يجد أحدكم إلا أن يعرض على إنائه عودا ويذكر اسم الله فليفعل فإن الفويسقة تضرم على أهل البيت

Muhammed b. Rumh→ Leys→ Ebû'z-Zübeyr tarikiyle rivayet edildiğine göre, Câbir Rasûlullah (sav)'in şöyle buyurduğunu söylemiştir: "Kapları örtün! Tulumları bağlayın! Kapıları kapayın! Kandilleri söndürün! Çünkü şeytan bağ çözemez, kapı açamaz, kap da aralayamaz. Eğer biriniz kabının üzerine aykırı bir çırpı koymaktan ve Allah'ın adını anmaktan başka bir çare bulamazsa bunları yapsın. Çünkü küçük fâsık ev sâkinlerinin üzerine evlerini yakar."⁸⁷

10.c. İki rivayetin birbirine dercedildiği hadîs:

حدثنا يحيى بن جعفر حدثنا محمد بن عبد الله الأنصاري حدثنا ابن جريج قال أخبرني عطاء عن جابر رضي الله عنه: عن النبي صلى الله عليه وسلم قال (إذا استنجد الليل أو كان جنح الليل فكفوا صبيانكم فإن الشياطين تنتشر حينئذ فإذا ذهب ساعة من العشاء فخلوهم وأغلق بابك واذكر اسم الله وأطفئ مصباحك واذكر اسم الله وأوك سقاءك واذكر اسم الله وخر إناءك واذكر اسم الله ولو تعرض عليه شيئا

⁸⁶ Müslim, Eşribe, 98.

⁸⁷ Müslim, Eşribe, 96.

Yahya b. Ca'fer→ Muhammed b. Abdillâh el-Ensârî→ İbn Cüreyc→ Ata'dan rivayet edildiğine göre Câbir Peygamber (sav)'in şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "(Güneş batıp) gece karanlığı geldiği yâhut gecenin bir kısmı hâsıl olduğu zaman çocuklarınızı (dışarı çıkmaktan) menediniz. Çünkü şeytânlar o sırada dağılırlar (faaliyete geçerler). Yatsıdan bir saat geçince de (dışarıdaki) çocuklarınızı (evinize) koyunuz. Ey mü'min, o zaman Allah'ın ismini an! 'Bismillâhirrahmânirrahîm' diyerek kapını kapat. Besmele ile kandilini söndür. Su kırbanın ağzını Besmele ile bağla. Yine Besmele ile kap kacağını kapat, ört; velev ki, o kap üzerine enine (tahta parçası gibi) birşey korsun!"⁸⁸

3) Bir hadîs, birçok kimse tarafından muhtelif isnadlarla rivayet edilmiştir. Bir râvî, aynı hadîsi bu kimselerden hepsini tek bir isnad içinde birleştirerek rivayet eder, fakat isnadlar arasındaki farkı belirtmezse müdrecu'l-isnâd olur.⁸⁹

Bu konuya örnek olarak, Abdullâh İbn Mes'ud'tan rivayet edilen şu hadîsi verebiliriz. Bu hadîsi, et-Tirmizî rivayet etmiştir:

حدثنا محمد بن بشار حدثنا عبد الرحمن بن مهدي حدثنا سفيان عن واصل عن أبي وائل عن عمرو بن شرحبيل عن عبد الله قال قلت : يا رسول الله أي الذنب أعظم ؟ قال ان تجعل الله ندا وهو خلقك قال قلت ثم ماذا ؟ قال أن تقتل ولدك خشية أن يطعم معك قال قلت ثم ماذا ؟ قال أن تزني بحليلة جارك

Muhammed b. Beşşâr→ Abdurrahmân b. Mehdî→ Süfyân→ Vâsıl→ Ebû Vâil→ Amr b. Şurahbil tarikiyle Abdullâh b. Mes'ûd'un şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Ey Allâh'ın Rasûlü! Günahın hangisi en büyüktür?" diye sordum. Buyurdu ki: "Allah seni yarattığı halde O'na şirk koşmandır." "Sonra hangisidir?" dedim. Buyurdu ki: "Kendi evladını yiyeceğine ortak olacağı endişesiyle öldürmendir." "Sonra hangisidir?" dedim. Buyurdu ki: "Komşunun karısıyla zina etmendir."⁹⁰

Konuyla ilgili Buhârî rivayetinin iki isnadı bulunmaktadır. Bizim bu hadîsin müdrec olmasının sebebi ile ilgili yapacağımız açıklama için, bu rivayetin iki isnadını da vereceğiz:

(1) حدثنا مسدد حدثنا يحيى عن سفيان قال حدثني منصور وسليمان عن أبي وائل عن أبي ميسرة عن

عبد الله

⁸⁸ Müslim, Eşribe, 97. Hadîsin değerlendirmesi için bkz: Ateş, *Kur'ân ve Hadîslere Göre Şeytan*, s. 284.

⁸⁹ İbnu's-Salâh, *a.g.e.*, s.63; es-Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, s. 236-237; el-Beykûnî, *a.g.e.*, s. 201; Muhammed el-Uney, *el-Fasl (Mukaddime)*, I/72; Koçyiğit, *a.g.e.*, s. 128; Canan, *a.g.e.*, II/130.

⁹⁰ Tirmizî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 26.

(2) وحدثني واصل عن أبي وائل عن عبد الله رضي الله عنه قال : سألت أو سئل رسول الله صلى الله عليه وسلم أي الذنب عند الله أكبر ؟ قال (أن تجعل لله ندا وهو خلقك) قلت ثم أي ؟ قال ثم أن تقتل ولدك خشية أن يطعم معك. قلت ثم أي ؟ قال (أن تزاني بحليلة جارك)

1. İsnâd: Müsedded→ Yahya→ Süfyân→ Mansûr ve Süleyman→ Ebû Vâil→ Ebû Meysere→ Abdullâh b. Mes'ud:

2. İsnâd: Vâsıl→ Ebû Vâil tarikiyle Abdullâh b. Mes'ûd'un şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Ben Rasûlullah'a sordum -yâhut Rasûlullah'a şöyle soruldu-: ‘Allah katında hangi günâh en büyüktür?’ dedim. Rasûlullah (sav): ‘Seni Allah yaratmış olduğu hâlde Allah 'a bir benzer uydurmandır’ buyurdu. ‘Sonra hangi?’ diye sordum. Rasûlullah: ‘Seninle beraber yemek yemesinden korkarak çocuğunu öldürmendir’ buyurdu. ‘Bundan sonra hangisi (büyüktür)’ dedim. Rasûlullah: ‘Komşunun zevcesiyle zina etmendir’ buyurdu. İbn Mes'ûd dedi ki: ‘Rasûlullah'ın bu cevâplarını tasdik edici olarak şu âyet indi: “Onlar ki Allah'ın yanına başka bir tanrı daha (katıp) tapmazlar. Allah'ın haram kıldığı nefsi haksız yere öldürmezler, zina etmezler. Kim bunları yaparsa cezaya çarpar.”⁹¹

et-Tirmizî'nin rivayet ettiği hadîsten anlaşıldığına göre; Süfyân yukarıdaki hadîsi, Vâsıl→ Ebû Vâil→ Amr b. Şurahbil tarikiyle rivayet etmektedir. Yukarıda verdiğimiz Buhârî rivayetindeki birinci isnadda yer alan Süleyman, el-A'meş; Ebû Meysere'de, Amr b. Şurahbil'dir. Buradan anlaşıyor ki, Vâsıl'ın rivayet ettiği hadîsin isnadı, Mansûr ve el-A'meş'in rivayet ettiği hadîsin isnadından farklıdır. et-Tirmizî'nin rivayetinde ise bu belirtmeksizin, adı geçen râvilerin hepsi, tek bir isnad içerisinde birleştirilerek verilmiştir. Yani Vâsıl'ın rivayeti, Mansûr ve el-A'meş'in rivayetine idrâc edilmiştir.

4) Muhaddis, bir hadîsi rivayet ederken, önce hadîsin isnadını söyler, rivayet ettiği hadîsin metnini zikretmeden önce susar ve başka bir hususta hadîse ait olmayan bir söz söyler, açıklama yapar, orada bulunanlar ise muhaddisin bu sözünü, başta zikrettiği isnada ait hadîs zannederler ve bu şekilde rivayet ederler.⁹²

Bu konuyla ilgili vereceğimiz örnek şu şekildedir:

حدثنا إسماعيل بن محمد الطلحي . حدثنا ثابت بن موسى أبو يزيد عن شريك عن الأعمش عن أبي سفيان عن جابر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من كثرت صلاته بالليل حسن وجهه بالنهار

⁹¹ Buhârî, Kitâbü't-Tefsir, Furkan 254.

⁹² Muhammed el-Uneys, *el-Fasl (Mukaddime)*, 1/73; Takhân, *a.g.e.*, s. 103-104; Uğur, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, s. 145.

İsmâil b. Muhammed et-Talhâ→ Sâbit b. Mûsâ Ebû Yezîd→ Şerîk→ el-A'meş→ Ebû Süfyân tarikiyle rivayet edildiğine göre Câbir şöyle demiştir: "Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: *'Gece namazını çokça kılanın, yüzü gündüzleri parlak olur.'*"⁹³

Aslında burada, Hz. Peygamber'e izafe edilen sözün sahibi, Hz. Peygamber değildir, bilakis bu sözün sahibi, hadîsin râvilerinden olan, Şerîk'tir. Buradaki idrâcın sebebi şu şekildedir:

Hadîs imamlarından olan Şerîk, birgün talebelerine hadîs yazdırmaktadır. Yukarıdaki verdiğimiz hadîsi rivayet ederken, önce bu hadîsin isnadını zikrederek, ve talebelerinin bunu yazması için bir müddet susarak bekler, tam bu sırada içeriye Sâbit b. Mûsâ girer, Şerîk de bu sırada onu görür ve onun ibadetini överek şöyle der: "Gece namazını çokça kılanın, yüzü gündüzleri parlak olur." Sâbit, isnad söylendiği anda içeri girip bu sözü duyunca, bu sözleri, Şerîk'in daha önce söylediği isnadın metni olduğunu zannederek, Şerîk'e ait olan bu sözü, Hz. Peygamber'in hadîsiymiş gibi rivayet eder.⁹⁴

Bu hadîs için ayrıca şöyle bir değerlendirme yapılmıştır: "Herkes bilir ki, kişinin güzel veya çirkin oluşu, yaratılışla ilgili olup, ayrıca meselenin kültürel telakkilere bağlı izâfî bir yönü de vardır. Ama genel olarak, çirkin olduğu kabul edilen bir Müslüman düşünelim, böyle biri ne kadar çok namaz kılsa kılsın, onun güzelleşmesi söz konusu değildir. Bunun olabileceğini düşünmek dahi, Allah'ın kanunlarını, aklın ve mantığın sınırlarını zorlama anlamına gelecektir."⁹⁵

Bunlara ilaveten râvî isnadda açıklama yapmak için de, rivayet ettiği hadîsin isnadına ilaveler yapabilmektedir.⁹⁶

1.2.2. Metin Açısından Kısımları

Bir râvinin, sika râvilerle muhalefetle, hadîs metnine herhangi bir açıklayıcı husus belirtmeden bazı sözler ilave ederek rivayet ettiği hadîse *müdre'u'l-metn* (metinde idrâc) denilmiştir.⁹⁷ Hadîs alimleri genel olarak idrâc konusunu metin merkezli ele almaktadırlar. Metindeki idrâcın temelini ise, Rasûlullah'ın sözüne, sahabe ya da sonraki râvilerin sözlerinin karışması oluşturmaktadır. Bu bağlamda, râviye ait olduğu belirtilmeksizin hadîs metnine giren her türlü ilave/ziyâde idrâc kabul edilmiştir. Bu ilave/ziyâdenin metindeki kapalılığı izah ve tefsir etmesi, fikhî bir hususu açıklaması ya

⁹³ İbn Mace, *İkâmetü's-Salât*, 174.

⁹⁴ Tahhân, *a.g.e.*, 104; Uğur, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, s. 145.

⁹⁵ Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadîs Metodolojisi*, s. 270.

⁹⁶ Uğur, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, s. 144.

⁹⁷ İbnu's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadîs*, s. 62; es-Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, s. 231; Koçyiğit, *a.g.e.*, s. 129; Uğur, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, s. 254, ayrıca bkz: Ertürk, Mustafa, *Metin Tenkidi*, s. 76.

da herhangi bir yorum ifade eden türden olması fark etmez. Önemli olan hadîse sonradan eklenmiş olmasıdır. Bundan dolayıda söz konusu ilaveler idrâc kabul edilmiştir.⁹⁸

Hadîs alimleri metinde meydana gelen idrâcî üç kısımda ele almışlardır:

1. Metnin başlangıcında meydana gelen idrâc. Diğer idrâc çeşitlerine göre daha az görülür.
2. Metnin ortasında meydana gelen idrâc. Buna da az rastlanmaktadır.
3. Metnin sonunda meydana gelen idrâc. Diğer idrâc çeşitlerine göre ençok bu idrâc türüne rastlanmaktadır.⁹⁹

1.2.2.1. Metnin Başlangıcında Meydana Gelen İdrâc Örnekleri:

1. *Avret mahalline dokunulduğu zaman abdest alınması gerektiğini bildiren rivayetteki idrâc:*

1.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا عبد الله بن مسلمة عن مالك عن عبد الله بن أبي بكر أنه سمع عروة يقول : دخلت على مروان بن الحكم فذكرنا ما يكون منه الوضوء فقال مروان ومن مس الذكر فقال عروة ما علمت ذلك فقال مروان أخبرني بسرة بنت صفوان أنها سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول من مس ذكره فليتوضأ.

Abdullâh b. Mesleme→ Mâlik→ Abdullah b. Ebî Bekir, Urve'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Mervân b. el-Hakem'in huzurunda abdesti bozan şeyleri müzâkere etmekteydik. Mervân; "Tenasül uzvuna dokunmaktan da (bozulur)" dedi. Urve; "Ben bunu bilmiyorum," dedi. Mervân; Büsra bint Safvân bana, Rasûlullah(sav)'ın "kim, cinsel organına dokunursa abdest alsın" buyurduğunu haber verdi, dedi."¹⁰⁰

1.b. Hadîsin idrâclı metni:

حدثنا أحمد قال حدثنا أحمد بن المقدم العجلي قال حدثنا محمد بن بكر البرساني قال حدثنا عبد الحميد بن جعفر قال حدثني هشام بن عروة عن أبيه عن بسرة بنت صفوان قالت سمعت رسول الله يقول : من مس ذكره أو رفعة أو أنثيه فليتوضأ وضوءه للصلاة

Ahmed→ Ahmed b. el-Mikdâm el-I'clî→ Muhammed b. Bekr el-Birsânî→ Abdü'l-Humeyd b. Ca'fer→ Hişâm b. Urve→ Babası tarikiyle Büsra bint Safvân, Rasûlullah (sav)'i şöyle buyururken işitmiştir: "Kim cinsel organına, yumurtalıklarına ve apışararasasına dokunursa namaz için abdest alsın."¹⁰¹

⁹⁸ Paksoy, *a.g.m.*, s. 110.

⁹⁹ Muhammed el-Uneys, *el-Fasl (Mukaddime)*, I/68. Benzer bir açıklama için bkz: Canan, *a.g.e.*, II/ 129.

¹⁰⁰ Ebû Dâvud, Tahare 69; İmam Mâlik, *Muvatta*, Tahare, 58; İbn Hıbbân, *Sahih*, III/400; ed-Dârekutnî, *Sünen*, I/147; el-Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, I/231.

¹⁰¹ et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, II/124.

Bu hadîste idrâc olan ifadeler, Hz. Peygamber'in değil, Urve b. ez-Zübeyr'in sözleridir. Onu, râvi hadîsin metnine ilave etmiş, böylece Hz. Peygamber'in sözüymüş gibi bir izlenim uyandırarak hadîsi inceleyenlerin hataya düşmelerine sebep olmuştur.¹⁰²

2. Kur'ân ile ilgilenmeyi tavsiye eden rivayetteki idrâc:

2.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا يحيى بن يحيى (واللفظ له) قال أخبرنا أبو معاوية عن الأعمش عن شقيق قال قال عبد الله :
تعاهدوا هذه المصاحف وربما قال القرآن فلهو أشد تفصيا من صدور الرجال من النعم من عقله قال وقال رسول
الله صلى الله عليه وسلم لا يقل أحدكم نسيت آية كيت وكيت بل هو نسي

Yahya b. Yahya → Ebû Muâviye → A'meş → Şakîk tarikiyle rivayet edildiğine göre Abdullâh b. Mes'ud şöyle demiştir: “Kur'ân'la meşgul olun! Yemin olsun ki, Kur'ân'ın insanların kalplerinden kaçması, develerin bağlarından kaçmasından daha şiddetlidir. Hem Rasûlullah (sav): 'Sizden biriniz, ben filân ve filân âyetleri unuttum, demesin! Belki kendisine unutturulmuştur,' buyurdular.”¹⁰³

2.b. Hadîsin idrâclı metni:

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عبد الرزاق أنا سفيان عن منصور عن أبي وائل عن بن مسعود يرفعه إلى
النبي صلى الله عليه وسلم قال : تعاهدوا القرآن فإنه أشد تفصيا من صدور الرجال من النعم من عقلها بنسما
لأحدهم ان يقول نسيت آية كيت وكيت بل هو نسي

Abdullâh → Babası → Abdürrezzâk → Süfyân → Mansûr → Ebû Vâil tarikiyle Abdullâh b. Mes'ud'dan rivayet edildiğine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Kur'an'la meşgul olun. Onun insanların kalplerinden kaçması, develerin bağlarından kaçmasından daha şiddetlidir. Sizden biriniz ‘ben filan ve filan âyetleri unuttum demesin. Belki kendisine unutturulmuştur.”¹⁰⁴

Yukarıda verdiğimiz ilk hadîste görüldüğü gibi “Kur'an'la meşgul olun. Onun insanların kalplerinden kaçması, develerin bağlarından kaçmasından daha şiddetlidir” sözü, Abdullâh b. Mes'ud'un sözüdür. Abdullâh b. Mes'ud'un bu sözü idrâca sebep olmuştur. Hadîsi A'meş'ten nakleden Ebû Muâviye'nin rivayetinde sözün Abdullâh b. Mes'ud'a ait olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁵

¹⁰² el-Bağdâdî, *el-Fasl*, I/375; ed-Dârekutnî, *Sünen*, I/148; Beyhakî, *Sünen*, I/138; es-Suyûtî, *el-Müddrec Ale'd-Derc*, varak:1b.

¹⁰³ Müslim, *Salâtu'l-Müsafirîn*, 229; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/381.

¹⁰⁴ Abdürrezzâk, *Musannef*, III/359; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/423.

¹⁰⁵ el-Bağdâdî, *el-Fasl*, I/252; es-Suyûtî, *el-Müddrec Ale'd-Derc*, varak: 6a, 6b.

3. Abdesti tam ve güzel bir şekilde almak ile ilgili rivayetteki idrâc:

3.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا قتيبة وأبو بكر بن أبي شيبة وأبو كريب قالوا حدثنا وكيع عن شعبة عن محمد بن زياد عن أبي هريرة: أنه رأى قوما يتوضؤون من المطهرة فقال أسبغوا الوضوء فإني سمعت أبا القاسم صلى الله عليه وسلم يقول ويل للعراقيب من النار

Kuteybe, Ebû Bekir b. Ebi Şeybe ve Ebû Kureyb→ Vekî'→ Şu'be→ Muhammed b. Ziyad tarikiyle Ebû Hureyre abdest kabından abdest alan bir topluluk gördü ve onlara şöyle dedi: “Abdesti tam alın! Ben, Allah Rasulü'nün şöyle dediğini duydum: “Cehennemde yanacak topukların vay haline!”¹⁰⁶

3.b. Bu konudaki idrâc ortaya çıkaran Abdullâh b. Amr rivayeti:

حدثنا موسى قال حدثنا أبو عوانة عن أبي بشر عن يوسف بن ماهك عن عبد الله بن عمرو قال: تخلف النبي صلى الله عليه وسلم عنا في سفرة سافرناها فأدركنا وقد أرهقنا العصر فجعلنا نتوضأ ونمسح على أرجلنا فنادى بأعلى صوته ويل للأعقاب من النار مرتين أو ثلاثا

Mûsâ→ Ebû Avâne→ Ebû Bişr→ Yûsuf b. Mâhik tarikiyle Abdullâh b. Amr demiştir: “Rasûlullah (sav) ile çıktığımız bir yolculukta, bizden biraz geride kalmıştı. Sonradan bize yetişti. O sırada İkinci namazı vakti girmişti biz de abdest alıyorduk. Ayaklarımızı mesh eder gibi az su ile yıkamaya başladık. Peygamber bu hali görünce en yüksek sesiyle iki veya üç defa: ‘cehennemde yanacak topukların vay haline!’ diye seslendi.”¹⁰⁷

3.c. Hadîsin idrâclı metni:

أخبرنا الحسن بن أبي بكر أنا دعلج بن أحمد نا محمد بن يوسف الأزدي نا الحسن بن محمد هو الزعفراني نا أبو قطن نا شعبة عن محمد بن زياد عن أبي هريرة قال قال أبو القاسم صلى الله عليه وسلم /اسبغوا/الوضوء ويل للأعقاب من النار

el-Hasen b. Ebî Bekr→ Dâ'lec b. Ahmed→ Muhammed b. Yûsuf el-Ezdî→ el-Hasen b. Muhammed ez-Ze'ferânî→ Ebû Katan→ Şu'be→ Muhammed b. Ziyâd tarikiyle Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre; Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Abdesti tam alın, cehennemde yanacak topukların vay haline.”¹⁰⁸

Bu hadîsteki “abdesti tam alın” uyarısı, Hz. Peygamber'in değil, Ebu Hureyre'nin sözüdür. Buradaki idrâc, hadîsi Şu'be'den rivayet eden Ebu Katan'ın

¹⁰⁶ Müslim, Tahare, 29; et-Tayalisi, *Müsned*, I/325, III/368.

¹⁰⁷ Buhârî, Vudû', 26.

¹⁰⁸ el-Bağdâdî, *el-Fasl*, I/202.

vehminden kaynaklanmaktadır. O, Ebu Hureyre'nin sözünü hadîs metninden ayırt etmeden merfu olarak rivayet etmiş ve idrâca sebep olmuştur.¹⁰⁹

4. Kötülüğün düzeltilmesi ile ilgili rivayetteki idrâc:

4.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا محمد بن جعفر ثنا شعبة عن إسماعيل قال سمعت قيس بن أبي حازم يحدث عن أبي بكر الصديق رضي الله عنه أنه خطب فقال : يا أيها الناس إنكم تقرأون هذه الآية وتضعونها على غير ما وضعها الله يا أيها الذين آمنوا عليكم أنفسكم لا يضركم من ضل إذا اهتديتم سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول إن الناس إذا رأوا المنكر بينهم فلم ينكروه يوشك أن يعمهم الله بعقابه

Abdullâh→ Babası→ Muhammed b. Ca'fer→ Şu'be→ İsmâil tarikiyle haber verilen rivayette Kays b. Ebî Hâzım, Ebû Bekr'in bir konuşmasında şöyle dediğini bildirmiştir: “Siz bu âyeti okuyorsunuz ve yanlış tevil ediyorsunuz: ‘Ey iman edenler! Siz kendinize bakın. Siz doğru yolda olunca sapan kimse size zarar veremez. (5, Mâide, 105)’ Ben Rasûlullah (sav)’den şöyle söylerken işittim: “İnsanlar kötülüğü görüp ona mâni olmazlarsa Allah’ın onlara kendi katından umumî bir azap göndermesi yakındır.”¹¹⁰

4.b. Hadîsin idrâclı metni:

أخبرنا أبو يعلى قال : حدثنا عبيد الله بن معاذ بن معاذ حدثنا أبي قال : حدثنا شعبة عن إسماعيل بن أبي خالد عن قيس بن أبي حازم عن أبي بكر الصديق رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال : *أيها الناس إنكم تقرأون هذه الآية وتضعونها على غير ما وضعها الله : يا أيها الذين آمنوا عليكم أنفسكم لا يضركم من ضل إذا اهتديتم* إن الناس إذا رأوا المنكر فلم يغيروه يوشك أن يعمهم الله بعقاب

Ebû Ya'lâ→ Ubeydullâh b. Muâz b. Muâz→ Babası→ Şu'be→ İsmâil b. Ebî Hâlid→ Kays b. Ebî Hâzım tarikiyle rivayet edildiğine göre Ebû Bekr es-Sıddîk, Hz. Peygamber şöyle buyurdu demiştir: “*Ey insanlar siz bu âyeti okuyorsunuz ve yanlış tevil ediyorsunuz: ‘Ey iman edenler! Siz kendinize bakın. Siz doğru yolda olunca sapan kimse size zarar veremez. (5, Mâide, 105)’ İnsanlar kötülüğü görüp ona mâni olmazlarsa Allah’ın onlara kendi katından umumî bir azap göndermesi yakındır.*”¹¹¹

Şu'be'den bu hadîsin hepsi merfu olarak nakledilmiştir. Oysaki bu hatalıdır, çünkü, hadîsin baş tarafından ayet sonuna kadar kısım Ebu Bekr'in sözüdür.¹¹²

¹⁰⁹ el-Bağdâdî, *el-Fasl*, I/302; es-Suyûtî, *el-Müddrec Ale'd-Derc*, varak 1b.

¹¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/9; Ebû Ya'la, *Müsned*, I/118.

¹¹¹ İbn Hıbban, *Sahih*, I/540; Ebû Ya'la, *Müsned*, I/118.

¹¹² el-Bağdâdî, *el-Fasl*, I/186; es-Suyûtî, *el-Müddrec Ale'd-Derc*, varak: 7a.

5. *Gaybî bilgileri çalmaya çalışan cinler ile ilgili rivayetteki idrâc:*

حدثنا الحميدي حدثنا سفيان حدثنا عمرو قال سمعت عكرمة يقول سمعت أبا هريرة يقول إن نبي الله صلى الله عليه وسلم قال: إذا قضى الله الأمر في السماء ضربت الملائكة بأجنحتها خضعانا لقوله كأنه سلسلة على صفوان فإذا فرغ عن قلوبهم قالوا ماذا قال ربكم؟ قالوا للذي قال الحق وهو العلي الكبير فيسمعها مسترق السمع ومسترق السمع هكذا بعضه فوق بعض - ووصف سفيان بكفه فحرفها وبدد بين أصابعه - فيسمع الكلمة فيلقيها إلى من تحته ثم يلقيها الآخر إلى من تحته حتى يلقيها على لسان الساحر أو الكاهن فرمما أدرك الشهاب قبل أن يلقيها وربما ألقاها قبل أن يدركه فيكذب معها مائة كذبة فيقال أليس قد قال لنا يوم كذا وكذا كذا وكذا فيصدق بتلك الكلمة التي سمع من السماء

el-Humeydî→ Süfyân→ Amr b. Dînâr tarikiyle rivayet edildiğine göre İkrime Ebû Hureyre'nin şöyle dediğini duymuştur: "Şüphesiz Allah'ın Peygamberi (sav) şöyle buyurdu: 'Allah gökyüzündeki meleklerle bir emrin yerine getirilmesini hükmettiği zaman, Allah'ın düz bir taş üstünde (hareket ettirilen) zincir (sesi) gibi mehâbetli olan bu ilâhî hükme melekler tamamıyla boyun eğerek (korku ile) kanatlarını birbirine vururlar. Gönüllerinden bu korku giderilince de melekler Cebrail ve Mîkâîl gibi mukarreb (yânî Allah'a yaklaştırılmış) meleklerle: 'Rabb'iniz ne söyledi?' diye sorarlar. Onlar da sorana: 'Allah hakkı söyledi, O çok yücedir, çok büyüktür' derler. Bu suretle kulak hırsız cinler Allah'ın o emir ve takdirini işitirler. O sırada kulak hırsız cinler (yerden göğe kadar) birbirinin üstünde zincirleme dizilmiş (ve kulak hırsızlığına hazırlanmış) bulunurlar. -Sufyân ibn Uyeyne avucunu çevirip parmaklarının arasını ayırdı da bu dizilişi avucuyla vasıfladı.- Cinler bu vaziyette iken en üstteki cin, meleklerin o konuşmasını işitir de hemen onu altındakine atar, sonra diğeri de o sözü kendinden aşağıdakine atar, nihayet en aşağıdaki o sözü sihirbazın yâhut kâhinin diline atar. Bâzı defa meleklerin konuşmasını işiten en üstteki cine bir ateş parçası yetişip, altındaki cine o haberi atıp işittirmeden onu yakar. Bazen de ateş kendisine erişmeden önce o haberi altındaki cine atıp ulaştırır. Artık o haberi alan sihirbaz kimse, bu haberin beraberinde yüz yalan daha uydurur (insanlara söyler ve ilâhî emir yeryüzünde gerçekleşince insanlar tarafından): 'O bize filan günü, şöyle şöyle ve şöyle demiş değil miydi?' diye söylenir de, böylece cinin gökyüzünden işitmiş olduğu o kelime sebebiyle sihirbaz yâhut kâhin kişi doğrulanır."¹¹³

Bu rivayette yer alan sözlerin tamamının Hz. Peygamber'e ait olmadığı, "Bu suretle kulak hırsız cinler Allah'ın o emir ve takdirini işitirler," ibaresinden itibaren olan kısmın, Rasûlullah'ın cinlerin kulak hırsızlığından bahseden sözlerini ihtiva ettiği,

¹¹³ Buhârî, Tefsîr, 34/1.

hadîsin bu ibareden önceki kısmının ise, Sebe' 23. ayetiyle ilgili bir tefsir olduğu ve cinlerin haber çalmalarıyla alakalı olarak, Hz. Peygamber tarafından söylenmiş olmadığı, bu bölümün hadîsin râvîlerinden olan Ebû Hureyre veya Tâbiîn müfessirlerinden olan İkrime'ye ait olabileceği ifade edilmektedir.¹¹⁴ Konuyla ilgili Sebe' 23. ayet-i kerime şu şekildedir:

"Allah'ın huzurunda şefaât da fayda vermez. Ancak izin verdiği kimsenininki müstesnadır. Nihayet kalplerinden dehşet giderildiği zaman "Rabbimiz ne buyurdu?" derler. (Şefaât sahipleri de): "Hakkı söyledi" derler. O, her şeyden yüksek ve büyüktür."

es-Suyûtî, hadîsin başında meydana gelen idrâcın ortasında meydana gelen idrâctan fazla olduğunu belirtmiştir.¹¹⁵

1.2.2.2. Metnin Ortasında Meydana Gelen İdrâc Örnekleri

Bu idrâc genel olarak, ya râvinin hadîs rivayetini tamamlamadan önce hüküm istinbat etmeye kalkışarak, sözlerinin metin arasına sokulması halinde olur, yahut metnin içerisinde geçen bazı garib kelimelerin tefsir edilmesi veya o kelimelere açıklık kazandıran mürâdif kelimeler ilavesiyle olur.¹¹⁶ Bu açıklamadan sonra hadîsin ortasında meydana gelen idrâca örnek olarak şu rivayetleri verebiliriz.

1. Yol üzerindeki zararlı şeyleri kaldıran kimseyi Allah'ın mağfiret buyurması ile ilgili rivayetteki idrâc:

1.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا يحيى بن يحيى قال قرأت على مالك عن سمي عن أبي صالح عن أبي هريرة : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال بينما رجل يمشي بطريق وجد غصن شوك على الطريق فأخذه فشكر الله له فغفر له

Yahya b. Yahya → Mâlik → Sümeyy → Ebû Sâlih tarikiyle Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Bir şahıs yolda yürüdüğü esnada yol üzerinde bir diken dalı buldu ve onu (yoldan) uzaklaştırdı. Bunun üzerine Allah onu övdü ve (günahlarını) bağışladı." ¹¹⁷

1.b. Hadîsin idrâclı metni.

أخبرنا ابن قتيبة حدثنا بحر بن نصر أخبرنا ابن وهب أخبرني عمرو بن الحارث أن دراجا أبا السمح حدثه عن ابن حجرية عن أبي هريرة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : غفر لرجل أخذ غصن شوك عن طريق الناس ذنبه ما تقدم من ذنبه وما تأخر

¹¹⁴ Ateş, Ali Osman, *Kur'ân ve Hadîslere Göre Cinler ve Büyü*, s. 55.

¹¹⁵ es-Suyûtî, *Tedribu'r-Râvi*, 234.

¹¹⁶ Koçyiğit, *a.g.e.*, s. 130.

¹¹⁷ Müslim, *İmâre*, 164.

İbn Kuteybe→ Bahr b. Nasr→ İbn Vehb→ Amr b. el-Hâris→ Derrâc Ebû's-Semh→ Abdurrahmân b. Huceyra tarikiyle Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “İnsanların yolu üzerindeki diken dalını alan kimsenin (Allâh) geçmiş ve gelecek günahlarını bağışladı.”¹¹⁸

Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği ilk hadiste, insanın sadece günahının affedileceğinden bahsedilmekte iken, ikinci hadiste gelecek günahlarının da bağışlanacağı söz konudur. Bu durum ikinci hadiste idrâc olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan bir insanın gelecekte işleme ihtimali bulunan günahlarının affedilmesi sadece Hz. Peygamber için geçerlidir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “Doğrusu biz sana apaçık bir fetih ihsân ettik. Böylece Allah senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlar. Sana olan nimetini tamamlar ve seni doğru yola iletir.”¹¹⁹

2. Ayet el-Kürsî'yi okumanın önemi ile ilgili rivayetteki idrâc:

قال عثمان بن الهيثم أبو عمرو حدثنا عوف عن محمد بن سيرين عن أبي هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم بحفظ زكاة رمضان فأتاني آت فجعل يحثو من الطعام فأخذته وقلت والله لأرفعنك إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم قال إني محتاج وعلي عيال ولي حاجة شديدة قال فخليت عنه فأصبحت فقال النبي صلى الله عليه وسلم يا أبا هريرة ما فعل أسيرك البارحة . قال قلت يا رسول الله شكنا حاجة شديدة وعيالا فرحمته فخليت سبيله قال أما إنه قد كذبك وسيعود . فعرفت أنه سيعود لقول رسول الله صلى الله عليه وسلم إنه سيعود . فرصدته فجاء يحثو من الطعام فأخذته فقلت لأرفعنك إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم قال دعني فإني محتاج وعلي عيال لا أعود فرحمته فخليت سبيله فأصبحت فقال لي رسول الله صلى الله عليه وسلم يا أبا هريرة ما فعل أسيرك . قلت يا رسول الله شكنا حاجة شديدة وعيالا فرحمته فخليت سبيله قال أما إنه كذبك وسيعود . فرصدته الثالثة فجاء يحثو من الطعام فأخذته فقلت لأرفعنك إلى رسول الله وهذا آخر ثلاث مرات تزعم لا تعود ثم تعود قال دعني أعلمك كلمات ينفعك الله بما قلت ما هو ؟ قال إذا أويت إلى فراشك فاقرأ آية الكرسي { الله لا إله إلا هو الحي القيوم } . حتى تختم الآية فإنك لن يزال عليك من الله حافظ ولا يقربك شيطان حتى تصبح فخليت سبيله فأصبحت فقال لي رسول الله صلى الله عليه وسلم ما فعل أسيرك البارحة . قلت يا رسول الله زعم أنه يعلمني كلمات ينفعني الله بها فخليت سبيله قال ما هي . قلت قال لي إذا أويت إلى فراشك فاقرأ آية الكرسي من أولها حتى تختم { الله لا إله إلا هو الحي القيوم } . وقال لي لن يزال عليك من الله حافظ ولا يقربك شيطان حتى تصبح وكانوا أحرص شيء على الخير فقال النبي صلى الله عليه وسلم أما إنه قد صدقك وهو كذوب تعلم من تخاطب منذ ثلاث ليل يا أبا هريرة . قال لا قال ذاك شيطان.

Osmân b. el-Heysem Ebû Amr→ Avf → Muhammed b. Sîrîn tarikiyle rivayet edildiğine göre Ebû Hureyre şöyle demiştir: “Rasûlullah (sav) beni Ramazân zekâtını korumaya vekîl ta'yîn etti. (Bir gece) bana biri geldi ve yiyeceklerden avuç avuç almaya

¹¹⁸ İbn Hibban, *Sahih*, II/297.

¹¹⁹ 48, Fetih, 1-2.

başladı. Ben onu yakaladım ve: ‘Allah'a yemîn ederim ki, seni Rasûlullah'a götüreceğim,’ dedim. O da: ‘Ben muhtâcım, üzerimde de bakmakla yükümlü bir aile vardır. Benim bu aldığım şeye acil ihtiyâcım vardır,’ dedi. Ebû Hureyre dedi ki: ‘Bunun üzerine ben de onu serbest bıraktım.’ Sabah olduğunda Peygamber: ‘Ey Ebû Hureyre, dün gece yakaladığın kişi ne yaptı?’ dedi. Ben de: ‘Ey Allah'ın Rasûlü, çok ihtiyacı ve (bakmakla yükümlü) bir ailesi olduğunu söyledi. Ben de ona acıdım ve serbest bıraktım’, dedim. Rasûlullah: ‘O sana yalan söyledi ve yine gelecektir’ buyurdu. Rasûlullah'ın bu sözünden dolayı onun tekrar geleceğini anladım ve onu beklemeye başladım. O adam geldi ve yiyeceklerden almaya başladı. Onu yakaladım ve: ‘Seni Rasûlullah'a götüreceğim,’ dedim. O da: ‘Beni bırak, ben muhtâcım, üzerimde de bakmakla yükümlü bir aile vardır. Benim bu aldığım şeye acil ihtiyâcım vardır ve bir daha dönmem,’ dedi. Ben de ona acıdım ve serbest bıraktım. Ertesi sabah Rasûlullah bana: ‘Ey Ebû Hureyre, yakaladığın kişi ne yaptı?’ buyurdu. Ben de: ‘Ey Allah'ın Rasûlü, çok ihtiyacı ve (bakmakla yükümlü) bir ailesi olduğunu söyledi. Ben de ona acıdım ve serbest bıraktım,’ dedim. Rasûlullah: ‘O sana yalan söyledi ve yine gelecektir’ buyurdu. Onu üçüncü bekledim. Ve geldi ve yine yiyeceklerden almaya başladı. Onu yine yakaladım ve: ‘Bu defa seni Rasûlullah'a götüreceğim. Artık bu sondur. Sen bir daha dönmeyeceğini söylüyorsun sonra tekrar dönüyorsun,’ dedim. O da: ‘Beni bırakırsan sana bazı faydalı sözler öğretirim’ dedi. Ben: ‘Bu sözler nedir?’ dedim. O da: ‘Yatağına girdiğinde Ayet el-Kürsî'yi: (Allâhu lâ ilahe illâ huvel-Hayyul-Kayyûm...) sonuna kadar oku. Muhakkak senin üzerinde Allah tarafından bir koruyucu bulunur ve sabaha kadar hiçbir şeytân sana yaklaşamaz,’ dedi. Bunun üzerine ben de onu serbest bıraktım. Sabah olunca Rasûlullâh bana: ‘Dün gece yakaladığın kişi ne yaptı’ dedi. Ben de: ‘Ey Allâh'ın Rasûlü, bana faydası olacak bazı sözler öğreteceğini iddia etti, bende onu serbest bıraktım,’ dedim. Rasûlullah: ‘Bu sözler nedir?’ buyurdu. Ben de: Bana, yatağıma girdiğimde Ayet el-Kürsî'yi baştan sona kadar oku,’ dedi ve şunu ekledi: ‘Sabaha kadar senin üzerinde Allah'tan bir koruyucu bulunur, sana sabaha kadar hiçbir şeytân yaklaşamaz.’ –Hayır konusunda Sahâbîler çok hırslıydılar.- Bunun üzerine Peygamber (sav): ‘Dikkat et! Bu kişi çok yalancı olduğu hâlde sana doğru söylemiştir. Ey Ebû Hureyre, üç geceden beri saninle konuşanın kim olduğunu biliyor musun?’ O da: ‘Hayır, dedi. Rasûlullah: ‘İşte o bir şeytândır’ buyurdu.”¹²⁰

¹²⁰ Buhârî, Vekalet, 10.

Bu hadîste yer alan “*hayır konusunda Sahâbîler çok hırslıydılar*” ifadesi hadîsin aslından değildir. Râvînin, gerek Ebû Hureyre ve gerekse Sahâbîlerin karşısındakilerden birşeyler öğrenmeye meraklı olduklarını vurgulamak için söyledikleri bir sözdür. Sonuç olarak, bu ifade râvîlerin sözlerinden kaynaklanan bir ilavedir ve dolayısıyla hadîs müdrectir.¹²¹

3. Abdullâh b. Zübeyr'in tarla sulama konusunda komşusuyla yaptığı tartışma ile ilgili rivayetteki idrâc:

3.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا عبد الله بن يوسف حدثنا الليث قال حدثني ابن شهاب عن عروة عن عبد الله بن الزبير رضي الله عنهما أنه حدثه : أن رجلا من الأنصار خاصم الزبير عند النبي صلى الله عليه وسلم في شراج الحرة التي يسقون بها النخل فقال الأنصاري سرح الماء يمر فأبى عليه فاخصما عند النبي صلى الله عليه وسلم فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم للزبير اسق يا زبير ثم أرسل الماء إلى جارك . فغضب الأنصاري فقال أن كان ابن عمك ؟ فتلون وجه رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم قال اسق يا زبير ثم احبس الماء حتى يرجع إلى الجدر . فقال الزبير والله إني لأحسب هذه الآية نزلت في ذلك { فلا وربك لا يؤمنون حتى يحكموك فيما شجر بينهم }

Abdullâh b. Yûsuf → el-Leys → İbn Şihâb ez-Zührî → Urve tarikiyle rivayet edildiğine göre Abdullâh b. ez-Zübeyr şöyle demiştir: “Ensâr'dan bir kimse, Harre mevkiindeki hurmalıkları sulama kanalları konusunda (babam) Zübeyr b. el-Avvâm'ı Rasûlullah'a şikâyet etmişti. Bu kişi, Zübeyr'e: ‘Suyu bırak da bize gelsin,’ demişti. Zübeyr'de bunu kabul etmemiş ve Peygamber'in yanında tartışmışlardı. Rasûlullah, Zübeyr'e: ‘Ey Zübeyr, tarlanı sula, sonra suyu komşuna bırak!’ buyurdu. Bunun üzerine Ensârdan olan kişi öfkeleni ve: ‘Zübeyr halanın oğlu olduğu için mi böyle söylüyorsun diye itiraz etti. Rasûlullah'ın yüzünün rengi değişti ve şöyle dedi: ‘Ey Zübeyr, hurmalığını sula, sonra da suyu hurma ağaçlarının köklerine erişinceye kadar bırakma!’ buyurdu. Zübeyr de şöyle dedi: ‘Vallâhî ben şu âyetin bu hâdise hakkında indiğini sanıyorum: Öyle değil, Rabb'ına and olsun ki, onlar aralarında kimi oraya, kimi buraya çektikleri şeylerde seni hakem yapıp, sonra da verdiğin hükümden yürekleri hiçbir sıkıntı duymadan tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça îmân etmiş olmazlar.” (4, en Nisa, 65)¹²²

¹²¹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, IV/489; es-Suyûtî, *el-Müdreç Ale'd-Derc*, varak: 8a, 8b.

¹²² Buhârî, *Müsâkât*, 7; Müslim, *Fedâil*, 129; Tirmizî, *Ahkâm*, 26; Tefsîru'l-Kur'ân, (Nisâ Sûresi), 5; Nesâî, *Âdâbu'l-Kudât*, 27; İbn Mace, *Mukaddime*, 2; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/4; İbn Hıbbân, *Sahih*, I/203; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, XII/189.

3.b. Hadîsin idrâclı metni:

حدثنا أبو اليمان أخبرنا شعيب عن الزهري قال أخبرني عروة بن الزبير أن الزبير كان يحدث : أنه خاصم رجلا من الأنصار قد شهد بدرا إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم في شراج من الحرة كانا يسقيان به كلاهما فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم للزبير اسق يا زبير ثم أرسل إلى جارك . فغضب الأنصاري فقال يا رسول الله آن كان ابن عمك ؟ فتلون وجه رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم قال اسق ثم احبس حتى يبلغ الجدر. فاستوعى رسول الله صلى الله عليه وسلم حينئذ حقه للزبير وكان رسول الله صلى الله عليه وسلم قبل ذلك أشار على الزبير برأي سعة له وللأنصاري فلما أحفظ الأنصاري رسول الله صلى الله عليه وسلم استوعى للزبير حقه في صريح الحكم قال عروة قال الزبير والله ما أحسب هذه الآية نزلت إلا في ذلك { فلا وربك لا يؤمنون حتى يحكموك فيما شجر بينهم } . الآية

Ebû'l-Yemân→ Şuayb→ İbn Şihâb ez-Zührî→ Urve b. Zubeyr'den rivayet edildiğine göre, Zubeyr b. el-Avvâm, Harre mevkiindeki beraber sulama yaptıkları su kanalları konusunda Bedir'e katılmış olan Ensâr'dan bir adamla tartışmıştı. Bunun üzerine Rasûlullah, Zubeyr'e: 'Ey Zubeyr, tarlanı sula, sonra suyu komşuna bırak!' buyurdu. Bunun üzerine Ensârdan olan kişi öfkeleni ve: 'Zubeyr halanın oğlu olduğu için mi böyle söylüyorsun diye itiraz etti. Rasûlullah'ın yüzünün rengi değişti ve şöyle dedi: 'Ey Zubeyr, hurmalığını sula, sonra da suyu hurma ağaçlarının köklerine erişinceye kadar bırakma!' buyurdu. *Rasûlullah, o vakit Zubeyr'e kendi hakkını bol bol kullanmasını söyledi. Hâlbuki bundan önce Zubeyr'e, hem kendisine, hem de Ensârdan olan kimse lehine müsamahalı bir sulama yapmasını işaret etmişti. Ensârî Rasûlullah'a öfkelenince, Rasûlullah Zubeyr'e apaçık hüküm içinde hakkını bol bol kullanmasını bildirmiştir.* Urve'nin bildirdiğine göre Zubeyr şöyle demiştir: 'Vallahi ben şu âyetin bu hâdis hakkında indiğini zannediyorum: Öyle değil; Rabb'ına andolsun ki, onlar aralarında kimi oraya, kimi buraya çektikleri şeylerde seni hakem yapıp, sonra da verdiği hükümden yürekleri hiç bir sıkıntı duymadan tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça îmân etmiş olamazlar. (4, en Nisa, 65)''¹²³

Hadîste yer alan “*Rasûlullah, o vakit Zubeyr'e kendi hakkını bol bol kullanmasını söyledi. Hâlbuki bundan önce Zubeyr'e, hem kendisine, hem de Ensârdan olan kimse lehine müsamahalı bir sulama yapmasını işaret etmişti. Ensârî Rasûlullah'a öfkelenince, Rasûlullah Zubeyr'e apaçık hüküm içinde hakkını bol bol kullanmasını bildirmiştir,*” bölümü muhtemelen râvi tarafından yapılan bir açıklamadır. Dolayısıyla hadîsin aslından değildir ve idrâc'tır.¹²⁴

¹²³ Buhârî, Sulh, 12; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/165.

¹²⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, V/38, 39.

4. Hz. Mûsâ ile taş arasında geçen olaydan bahseden rivayetteki idrâc:

حدثني إسحاق بن إبراهيم حدثنا روح بن عبادة حدثنا عوف عن الحسن ومحمد وخلاس عن أبي هريرة رضي الله عنه قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن موسى كان رجلا حيا ستر لا يرى من جلده شيء استحياء منه فأذاه من بني إسرائيل فقالوا ما يستتر هذا التستر إلا من عيب بجلده إما برص وإما أدرة وإما آفة وإن الله أراد أن يبرئه مما قالوا لموسى فخلا يوما وحده فوضع ثيابه على الحجر ثم اغتسل فلما فرغ أقبل إلى ثيابه ليأخذها وإن الحجر عدا بثوبه فأخذ موسى عصاه وطلب الحجر فجعل يقول ثوبي حجر ثوبي حجر حتى انتهى إلى ملاء من بني إسرائيل فرأوه عريانا أحسن ما خلق الله وأبرأه مما يقولون وقام الحجر فأخذ ثوبه فلبسه وطفق بالحجر ضربا بعصاه فوالله إن بالحجر لندبا من أثر ضربه ثلاثا أو أربعاً أو خمسا فذلك قوله { يا أيها الذين آمنوا لا تكونوا كالذين آذوا موسى فبرأه الله مما قالوا وكان عند الله وحيها }

İshâk b. İbrahim→ Ravah b. İbâde→ Avf el-Hasen ve Muhammed b. Sîrîn ve Hılâs b. Ömer tarikiyle rivayet edildiğine göre Ebu Hureyre şöyle demiştir: "Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: 'Mûsâ çok hayâ sahibi, iyice örtünen bir kimse idi. Kendisi hayâ sahibi olduğu için vücudundan hiçbirşey görülmezdi. Bu halinden dolayı İsrailoğulları'ndan bazıları ona eziyet ettiler ve 'Mûsâ bu kadar sıkı örtünmeyi ancak vücudundaki bir eksiklikten dolayı yapmaktadır, O'nda ya baras denilen deri hastalığı yâhut husyelerin şişmesi yâhut da bir başka bir rahatsızlık vardır,' dediler. Allah da onların Mûsâ için söyledikleri kusurlardan uzak olduğunu ortaya çıkarmak istedi. Mûsâ bir gün yalnız başına, yıkanmak için soyundu, elbiselerini bir taş üzerine koydu, sonra yıkandı. Yıkanınca elbiselerini almak için onların yanına gitti. Bu sırada taş, elbiselerle yuvarlanıp gitti. Mûsâ da esasını alıp taşı yakalamaya gitti ve; 'ey taş, elbisemi (ver), ey taş, elbisemi (ver)!' diyerek koşmaya başladı. Nihayet İsrâîloğulları'ndan bir topluluğun yanına kadar vardı. Bu şekilde onlar, Mûsâ'yı çıplak olarak ve Allah'ın yarattığı en güzel surette gördüler. Böylece Allah, Musa'yı onların söyledikleri şeylerden uzak kıldı. Taş orada durdu, Mûsâ elbisesini alıp giydi. Sonra Mûsâ asâsıyla taşı dövmeye başladı. *Vallahi! o taşta Musa'nın vurma izinden üç, dört veya beş tane iz kalmıştır.* İşte bu ezâ, Yüce Allah'ın şu kavlinde zikrolunur: 'Ey îmân edenler, siz de Musa'yı incitenler gibi olmayın. Nihayet Allah onu dedikleri şeyden temize çıkardı. O, Allah'ın yanında şerefli idi. (33, el-Ahzâb, 69)"¹²⁵

Hadîste yer alan "*Vallahi! o taşta Musa'nın vurma izinden üç, dört veya beş tane iz kalmıştır,*" sözü Hz. Peygamber'e ait merfu bir ifade değildir, bu söz Ebû Hureyre'ye aittir ve dolayısıyla bu söz hadîsin müdrec olmasına sebep olmuştur.¹²⁶

¹²⁵ Buhârî, Enbiyâ, 29.

¹²⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, VI/437; es-Suyûtî, *el-Müdrec Ale'd-Derc*, varak: 8b.

5. Hz. Peygamber'in isimleri ile ilgili rivayetteki idrâc:

5.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثني زهير بن حرب وإسحاق بن إبراهيم وابن أبي عمر - واللفظ لزهير - قال إسحاق أخبرنا وقال الآخرون حدثنا سفيان بن عيينة عن الزهري سمع محمد بن جبير بن مطعم عن أبيه : أن النبي صلى الله عليه وسلم قال أنا محمد وأنا أحمد وأنا الماحي الذي يمحي بي الكفر وأنا الحاشر الذي يحشر الناس على عقبي وأنا العاقب والعاقب الذي ليس بعده نبي

Züheyr b. Harb, İshâk b. İbrahim ve İbn Ebî Ömer → Süfyân b. Uyeyne → İbn Şihâb ez-Zührî tarikiyle Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im, Babası'nın şöyle söylediğini rivayet etmiştir: "Rasûlullâh (sav) şöyle buyurdu: 'Ben Muhammed'im, ben Ahmed'im, Allâh'ın benimle küfrü yok edeceği el-Mâhî'yim. Ben insanların arkamda toplanacağı el-Hâşir'im. Ben kendisinden sonra Peygamber bulunmayan el-Âkib'im"¹²⁷

5.c. Hadîsin idrâclı metni:

حدثنا إبراهيم بن المنذر قال حدثني معن عن مالك عن ابن شهاب عن محمد بن جبير بن مطعم عن أبيه رضي الله عنه قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لي خمسة أسماء أنا محمد وأحمد وأنا الماحي الذي يمحو الله بي الكفر وأنا الحاشر الذي يحشر الناس على قدمي وأنا العاقب.

İbrâhim b. el-Münzir → Ma'n → Mâlik → İbn Şihâb ez-Zührî tarikiyle Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im babasından Rasûlullah (sav)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: 'Bana mahsûs beş isim vardır: Ben Muhammed'im, ben Ahmed'im, Allâh'ın benimle küfrü yok edeceği el-Mâhîyim. Ben insanların arkamda toplanacağı el-Hâşir'im. Ben kendisinden sonra Peygamber bulunmayan el- Âkibim.'¹²⁸

Hadîsteki Hz. Peygamber'in isimlerinin beş tane olduğunu bildiren ifade, Hz. Peygamber'e ait değildir. Muhtemelen râvî, hadîste yer alan Hz. Peygamber'in isimlerini saymış, isimlerinin toplamının beş olduğunu görmüş ve bunu hadîse eklemiştir.¹²⁹

6. Fıtır sadakası ile ilgili rivayetteki idrâc:

6.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا يحيى بن يحيى (واللفظ له) قال : قرأت على مالك عن نافع عن ابن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم فرض زكاة الفطر من رمضان على الناس صاعا من تمر أو صاعا من شعير على كل حر أو عبد ذكر أو أنثى من المسلمين

Yahya b. Yahya → Mâlik → Nâfi tarikiyle rivayet edildiğine göre İbn Ömer

¹²⁷ Müslim, Fedâil, 124; Tirmîzî, Edeb, 67; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/80; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, II/121.

¹²⁸ Buhârî, Menâkıb, 15; et-Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebir*, II/122-3.

¹²⁹ es-Suyûtî, *el-Müddrec Ale'd-Derc*, varak: 8b.

şöyle demiştir: “Rasulullah (sav), Ramazan’da fitır zekatını hurmadan bir sâ’ veya arpadan bir sâ’ olmak üzere vermeyi hür-köle, erkek-kadın bütün müslümanlara farz kılmıştır.”¹³⁰

6.c. Hadîsin idrâclı metni:

أخبرنا أبو عبد الله الحسين بن عمر بن برهان الغزال نا أبو عمرو عثمان بن أحمد بن عبد الله الدقاق نا عبد الملك بن محمد هو أبو قلابة الرقاشي نا بشر بن عمر نا مالك بن أنس عن نافع عن ابن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم فرض زكاة الفطر على الناس صاعا من تمر أو صاعا من شعير أو صاعا من أقط أو صاعا من زبيب على كل حر عبد رجل أو أنثى من المسلمين

Ebû Abdullâh el-Huseyn b. Ömer b. Burhân el-Ğazzâl→ Ebû Amr Osman b. Ahmed Abdullâh ed-Dekkâk→ Ebû Kılâbe er-Rakkâşî Abdülmelik b. Muhammed→ Bîşr b. Ömer→ Mâlik b. Enes→ Nâfi tarikiyle İbn Ömer şöyle demiştir: “Rasûlullâh (sav), Ramazan’da fitır zekatını hurmadan bir sâ’ veya arpadan bir sâ’, *ekit (denilen yoğurt kurusundan) den bir sâ’ veya zebîb (kuru üzüm) den bir sâ’* olmak üzere her hür-köle, erkek-kadın bütün müslümanlara farz kılmıştır.”¹³¹

Ebu Amr bu rivayette geçen, “*ekit ve zebîb*”in hadîsin aslından olmadığını belirtmektedir. Bu sözler, İmâm Mâlik tarafından kaydedilen Ebû Saîd el-Hudrî’ye ait mevkûf bir rivayette yer almaktadır. Dolayısıyla bu ifadeler hadîse sonradan eklenmiştir ve hadîs müdrec olmuştur.¹³²

7. Çeşitli durumlarda meydana gelen yaralanmalarda tazminat olup olmadığı ile ilgili rivayetteki idrâc:

أخبرنا أبو محمد الحسن بن علي بن أحمد بن بشار السابوري بالبصرة نا أبو بكر محمد بن أحمد بن محمويه العسكري نا جعفر بن محمد القلانسي نا آدم بن أبي إياس نا شعبة نا محمد بن زياد عن أبي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الدابة جرحها جبار والبر جبار والمعدن جبار والرجل جبار وفي الركاز الخمس

Ebû Muhammed el-Hasen b. el-Ali b. Ahmed b. Beşşâr es-Sâbûrî→ Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed Mahmuye→ Ca’fer b. Muhammed el-Kalânîsî→ Âdem b. Ebî İyâs→ Şu’be→ Muhammed b. Ziyâd tarikiyle rivayet edildiğine göre Ebû Hureyre şöyle demiştir: "Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: 'Hayvan yaralamasının tazmini gerekmez. Kuyuya düşerek yaralanmanın tazmini yoktur. Maden yatağının göçmesi sonucu yaralanmanın tazmini gerekmez. (Hayvanın) ayağıyla tepmesinden,

¹³⁰ Müslim, Zekat, 12; Nesâî, Zekat, 33; İmâm Mâlik, *Muvatta*, Zekat, 52; İmâm Şafîi, *Müsned*, I/93; İbn Huzeyme, *Sahih*, IV/83; İbn Hıbbân, *Sahih*, VIII/94. Sa'; Hanefî mezhebinde 3500 gr'lık veya 4.2 litrelik ölçü birimi.

¹³¹ el-Bağdâdî, *el-Fasl*, II/665.

¹³² İmâm Mâlik, *Muvatta*, Zekât, 53; el-Bağdâdî, *a.g.e.*, II/665.

vurmasından dolayı yaralanmanın tazmini gerekmez. Bulunan gömülerde beşte bir (devletin hakkı) vardır.”¹³³

Hadisteki “(Hayvanın) ayağıyla tepmesinden, vurmasından dolayı yaralanmanın tazmini gerekmez,” ifadesi bu isnadla Şu’be’den sadece Âdem b. Ebî İyâs tarafından nakledilmiştir.¹³⁴ Bu da bir hatadır ve bu ifade zâiddir¹³⁵ ve hadîsin müdrec olmasına sebep olmuştur.

8. Allâh yolunda cihâd ederken öldürülen kişinin cennete gireceğine dâir rivayetteki idrâc:

8.a. Hadîsin orijinal metni:

أخبرنا محمد بن منصور قال حدثنا سفيان عن عمرو قال سمعت جابرا يقول : قال رجل يوم أحد رأيت إن قتلت في سبيل الله فأين أنا قال في الجنة فألقى تمرات في يده ثم قاتل حتى قتل

Muhammed b. Mansûr→ Süfyan tarikiyle rivayet edildiğine Amr, Câbir’in şöyle dediğini duymuştur: “Uhud günü bir adam (Rasulullah’a) geldi ve ‘eğer Allah yolunda savaşırsam cennete girer miyim?’ diye sordu. (Rasulullah) ‘evet’ dedi ve o da elindeki hurmaları attı ve şehit oluncaya kadar savaştı.”¹³⁶

8.b. Hadîsin idrâclı metni:

حدثنا أبو علي حمد بن عبد الله الأصمعي نا أبو محمد عبد الرحمن بن أبي حاتم نا محمد بن عبد الله بن يزيد المقرئ نا سفيان ابن عيينة عن عمرو بن دينار عن جابر بن عبد الله قال جاء رجل إلى النبي صلى الله عليه وسلم يوم أحد فقال إن قاتلت في سبيل الله صابرا محتسبا ألي الجنة فقال نعم فألقى تمرات في يده فقاتل حتى قتل

Ebû Ali Hamd b. Abdillâh el Esbehânî→ Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebî Hâtîm→ Muhamed b. Abdillâh b. Yezid el-Mukrî→ Süfyân b. Uyeyne→ Amr b. Dînâr tarikiyle rivayet edildiğine göre Câbir b. Abdillâh şöyle demiştir: “Uhud günü bir adam Rasulullah (sav)’e geldi ve ‘eğer sabrederek ve sadece Allah’ın rızasını umarak, Allah yolunda savaşırsam cennete girer miyim?’ diye sordu. Rasulullah (sav) ‘evet’ dedi ve o da elindeki hurmaları attı ve öldürülünceye kadar savaştı.”¹³⁷

Hatîb bu hadîs için şöyle demiştir: “Biz Mekke’ye giderken Eyle’de idik, Süleym b. Eyyûb, ‘sabrederek ve sadece Allah’ın rızasını umarak,’ sözünün bu hadîsten olmadığını bana söyledi.”¹³⁸ Buna göre ilgili kısmın hadîsin orijinal metninden olmadığı ortaya çıkmaktadır.

¹³³ el-Bağdâdî, a.g.e., II/723.

¹³⁴ el-Bağdâdî, a.g.e., II/723, 724.

¹³⁵ ed-Dârekutnî, Sünen, III/213.

¹³⁶ Nesâî, Cihad, 31.

¹³⁷ el-Bağdâdî, el-Fasl, II/739.

¹³⁸ el-Bağdâdî, a.g.e., II/739.

9. Bazı köpeklerin öldürülmesi gerektiği ile ilgili rivayetteki idrâc:

حدثنا يحيى بن يحيى أخبرنا حماد بن زيد عن عمرو بن دينار عن ابن عمر : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم أمر بقتل الكلاب إلا كلب صيد أو كلب غنم أو ماشية فليل لابن عمر إن أبا هريرة يقول أو كلب زرع فقال ابن عمر إن لأبي هريرة زرعاً

Yahya b. Yahya→ Hammâd b. Zeyd→ Amr b. Dinar tarikiyle rivayet edildiğine göre İbn Ömer şöyle demiştir: “Rasûlullah (sav) av, sürü ve (diğer) hayvanları korumak için beslenenler dışındaki köpeklerin öldürülmesini emretti. Bunun üzerine İbn Ömer'e: ‘Ebû Hüreyre (bunlara ek olarak) *ekin (tarlasını bekleyen) köpeği de*’ söylüyor, deyince İbn Ömer: ‘Şüphesiz Ebû Hüreyre’nin ekini var da ondan!’ cevâbını vermiştir.¹³⁹

Ebû Hüreyre’nin tarlası olduğu için, ziraat amacıyla beslenen köpeğin de istisnâ edilmesi amacıyla hadîse eklemeye bulduğu, yani idrâc denilen kusuru işlediği, bu yüzden Abdullâh b. Ömer’in ona karşı çıktığı belirtilmiştir.¹⁴⁰

10. Namazda esneme ile ilgili rivayetteki idrâc:

10.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا يحيى بن أيوب وقتيبة بن سعيد وعلي بن حجر السعدي قالوا حدثنا إسماعيل (يعنون ابن جعفر) عن العلاء عن أبيه عن أبي هريرة : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال التناؤب من الشيطان فإذا تشاءب أحدكم فليكظم ما استطاع

Yahya b. Eyyûb, Kuteybe b. Saîd ve Ali b. Hucr Es-Saîdî→ İsmail b. Ca'fer→ Alâ→ babası tarikiyle Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Esneme, şeytandandır. Sizden birinize esneme geldiği vakit gücü yettiği kadar önlemeye çalışsın."¹⁴¹

10.b. Hadîsin idrâclı metni:

حدثنا علي بن حجر أخبرنا شريك عن أبي اليقظان عن عدي بن ثابت عن أبيه عن جده رفعه قال : العطاس والنعاس والتناؤب في الصلاة والحيض والقيء والرعاف من الشيطان
Ali b. Hucr→ Şerîk→ Ebu'l-Yekzân→ Adî b. Sâbit→ Babası tarikiyle dedesinin rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Namazda *aksırmak, pineklemek, esnemek, hayız görmek, kusma ve burun kanaması* şeytandandır."¹⁴²

¹³⁹ Müslim, Musâkât, 46.

¹⁴⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, V/6; Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Hadîs Metodolojisi*, s. 194.

¹⁴¹ Müslim, Zühed, 56.

¹⁴² Tirmizî, Edeb, 8.

10.c. Benzer bir müdrec rivayet:

حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة . حدثنا الفضل بن دكين عن شريك عن أبي اليقظان عن عدي بن ثابت عن أبيه عن جده عن النبي صلى الله عليه وسلم قال البزاق والمخاط والحيض والنعاس في الصلاة من الشيطان Ebû Bekr b. Ebî Şeybe→ Fadl b. Dukeyn→ Şerîk→ Ebu'l-Yekzân→ Adî b. Sâbit→ Babası tarikiyle dedesinin rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Namazdayken *tükürmek, sümükürmek, hayız görmek ve uyuklamak şeytandandır.*"¹⁴³

Hz. Peygamber'in esnemenin şeytandan olduğuna dair rivayetine, hayız, burun kanaması, kusma aksırma, sümükürme, tükürme, uyuklama gibi hususların ilave edildiği düşünülmektedir. Buradaki fazlalıkların da her iki rivayetin de ortak râvileri olan Ebu'l-Yekzân ve Şerîk'ten kaynaklandığı onların hadîs alimlerince güvenilir olmadıkları ifade edilmektedir. Ayrıca insanların rahatsızlığı sebebiyle elinde olmadan kusması, burnunun kanaması, üşümesi veya grib-nezle gibi rahatsızlıklarından dolayı aksırması özellikle kadınların namaz kılarken hayız görmeleri ellerinde olan bir konu değildir. Bunlar irademize bağlı olmadan meydana gelen olaylardır. Dolayısıyla insanın yaratılışından gelen tabii bir özelliği olan bu gibi hususları şeytana mâletmek doğru olmamalıdır.¹⁴⁴

11. Hayz ile ilgili rivayetteki idrâc:

حدثنا زهير بن حرب وغيره قالوا ثنا عبد الملك بن عمرو ثنا زهير بن محمد عن عبد الله بن محمد بن عقيل عن إبراهيم بن محمد بن طلحة عن عمه عمران بن طلحة عن أمه حمنة بنت جحش قالت كنت أستحاض حيضة كثيرة شديدة فأتيت رسول الله صلى الله عليه وسلم أستفتيه وأخبره فوجدته في بيت أختي زينب بنت جحش فقلت يا رسول الله إني امرأة أستحاض حيضة كثيرة شديدة فما ترى فيها ؟ قد منعتني الصلاة والصوم ؟ فقال " : أنعت لك الكرسف فإنه يذهب الدم " قالت هو أكثر من ذلك قال " فاتخذِي ثوبا " فقالت هو أكثر من ذلك إنما أتج ثجا قال رسول الله صلى الله عليه وسلم " سأمرك بأمرين أيهما فعلت أجزأك من الآخر فإن قويت عليهما فأنت أعلم " قال لها " إنما هذه ركضة من ركضات الشيطان فتحيضي ستة أيام أو سبعة أيام في علم الله تعالى ثم اغتسلي حتى إذا رأيت أنك قد طهرت (يقال طهرت وطهرت وطهرت) واستنقأت فصلي ثلاثا وعشرين ليلة أو أربعاً وعشرين ليلة وأيامها وصومي فإن ذلك يجزيك وكذلك فافعلي [في] كل شهر كما تحيض النساء وكما يطهرن ميقات حيضهن وطهرهن فإن قويت على أن تؤخري الظهر وتعجلي العصر فتغتسلين وتجمعين بين الصلاتين الظهر والعصر وتؤخرين المغرب وتعجلين العشاء ثم تغتسلين وتجمعين بين الصلاتين فافعلي وتغتسلين مع الفجر فافعلي وصومي إن قدرت على ذلك " قال رسول الله صلى الله عليه وسلم " وهذا أعجب الأمرين إلي Züheyr b. Harb→ Abdulmelik b. Amr→ Züheyr b. Muhammed→ Abdullah b.

¹⁴³ İbn Mâce, İkâmet, 42.

¹⁴⁴ Ateş, Ali Osman, *Kur'ân ve Hadislere Göre Şeytan*, s.196.

Muhammed b. Ukayl→ İbrâhim b. Muhammed b. Talha→ Amcası İmrân b. Talha'nın rivayet ettiğine göre annesi Hamne bint Cahş (r. anha) şöyle demiştir: "(Normal gününden)fazla ve sıkıntılı hayız görürdüm. Durumu haber verip fetva almak üzere Rasûlullah (sav)'e geldim. O'nu kız kardeşim Zeyneb bint Cahş'ın evinde buldum ve dedim ki: 'Ya Rasûlullah ben (gününden) fazla ve sıkıntılı hayz gören bir kadını. Bu duruma ne buyurursun (ne yapayım)? Bu beni namazdan, oruçtan alıyordu.' Rasûlullah (sav): 'Sana pamuğu tavsiye ederim. Çünkü o kanı giderir' buyurdu. 'O kan bundan (pamuğun mani olacağından) daha çoktur,' dedim. 'Bez kullan' buyurdu. 'Kan bundan da fazla devamlı geliyor,' dedim. Bunun üzerine Rasûlullah: 'İki hüküm söyleyeyim. Hangisini yaparsan sana yeter, ikisine de gücün yeterse, orasını sen bilirsin: Onlardan kuvvetli olanını seç şunu bil ki bu, *(kanın gelmesi) ancak şeytanın darbelerinden biridir.*' Altı veya yedi gün, Allah'ın sana (kadınların âdetlerinden) bildirdiği şeylerde kendini hayızlı say, sonra da yıkan. Temizlendiğine ve paklandığına kanaat getirdiğinde yirmi üç veya yirmi dört gün namaz kıl ve oruç tut. Çünkü bu (takdir edilen müddet) sana yeter. (Sıhhatli) kadınlar nasıl hayz vaktinde hayz oluyorlar, temizlik günlerinde de temizleniyorlarsa sen de her ay öylece yap. Eğer öğleyi (son vaktine kadar) geciktirip ikindiye (ilk vaktinde) öne almaya ve yıkanıp bu iki namazı bir arada kılmaya, akşamı geciktirip yatsıyı öne almaya, sonra da yıkanıp iki namazı birleştirmeye gücün yeterse öyle yap. Sabah namazında yıkanabilirsen yıkan, (namaz kıl) ve gücün yeterse oruç tut.' Rasûlullah: 'Bu (iki namazı birleştirerek ikisi için bir gusul etmek) bana iki işin daha sevimli olanıdır' buyurdu."¹⁴⁵

Bu rivayette yer alan "*(kanın gelmesi) ancak şeytanın darbelerinden bir darbedir,*" sözünün hadisten olmadığı, bu ilavenin de isnâddaki râvilerin zabt kusurundan kaynaklandığı düşünülmektedir.¹⁴⁶

11. Hz. Ömer ile ilgili bir rivayetteki idrâc:

حدثنا الحسين بن حريث حدثنا علي بن الحسين بن واقد حدثني أبي حدثني عبد الله بن بريدة قال سمعت بريدة يقول : خرج رسول الله صلى الله عليه وسلم في بعض مغازيه فلما انصرف جاءت جارية سوداء فقالت يا رسول الله إني كنت نذرت إن ردك الله صالحا أن أضرب بين يديك بالدف وأتغنى فقال لها رسول الله صلى الله عليه وسلم إن كنت نذرت فاضربي وإلا فلا فجعلت تضرب فدخل أبو بكر وهي تضرب ثم دخل علي وهي تضرب ثم دخل عثمان وهي تضرب ثم دخل عمر فألقت الدف تحت استها ثم قعدت عليه فقال رسول الله صلى

¹⁴⁵ Ebû Dâvud, Tahâret, 110.

¹⁴⁶ Ateş, *Kur'ân ve Hâdislere Göre Şeytan*, s. 244.

الله عليه وسلم إن الشيطان ليخاف منك يا عمر إني كنت جالسا وهي تضرب فدخل أبو بكر وهي تضرب ثم دخل علي وهي تضرب ثم دخل عثمان وهي تضرب فلما دخلت أنت يا عمر ألقى الدف

el-Huseyn b. Harîs→ Ali b. El-Huseyn b. Vâkîd→ Babası→ Abdullah b.

Büreyde tarikiyle rivayet edildiğine göre Büreyde şöyle demiştir: "Hz.peygamber gazalardan birisine çıkmıştı. Döndüğü zaman siyah bir câriye geldi ve 'Ey Allah'ın Rasûlü! Allah seni sağ-sâlim döndürürse önünde def çalıp şarkı söyleyeceğimi adamıştım,' dedi. Hz. Peygamber de ona 'eğer adamışsan buyur yoksa hayır,' buyurdu. Bunun üzerine câriye çalmaya başladı. Daha sonra içeriye Ebû Bekir (ra) girdi, câriye def çalmaya devam etti. Sonra içeriye Hz. Ali girdi, câriye def çalmaya devam etti. Sonra içeriye Hz. Osman girdi, câriye yine def çalmaya devam etti. En sonunda içeriye Hz. Ömer girdi, onu gören câriye hemen yere defi attı ve üzerine oturdu. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: 'Ey Ömer! Şeytan mutlaka senden korkuyor. Ben oturuyorken bu câriye def çalıyordu. Sonra içeriye Ebû Bekir girdi, bu câriye çalmaya devam etti. Sonra Ali geldi, yine def çalmaya devam etti. Daha sonra içeriye Osman girdi, bu câriye yine def çalmayı sürdürdü. Ey Ömer, içeriye sen girince câriye defi attı,' buyurdu.¹⁴⁷

Bu rivayetdeki en önemli problem Hz. Ömer'e, Hz. Peygamber'den daha üstün bir mevki verilmiş olmasıdır. Ayrıca Ahmed b. Hanbel, bu rivayetin râvîlerinden el-Huseyn b. Vâkîd'in hadîslerini kabul etmemiş, onun hadîslerinde kaynağı meçhul fazlalıklar bulunduğunu söylemiştir. Sonuç olarak, râvîlerin, Hz. Peygamber'in huzurunda def çalan bir câriyenin, Hz. Ömer'in içeri girmesiyle ondan korktuğu için def çalmayı bırakıp oturmasından bahseden bu rivayete, Hz. Öme'in faziletini, derecesinin yüksekliğini belirtmek amacıyla bir başka hadîsten aldıkları sözleri değiştirerek ilave ettikleri ifade edilmektedir.¹⁴⁸

12. Şeytanın insana musallat olması ile ilgili rivayetdeki idrâc

12.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا يحيى بن خلف الباهلي حدثنا عبد الأعلى عن سعيد الجريري عن أبي العلاء : أن عثمان بن أبي العاص أتى النبي صلى الله عليه وسلم فقال يا رسول الله إن الشيطان قد حال بيني وبين صلاتي وقراءتي يلبسها علي فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم ذاك شيطان يقال له خنزب فإذا أحسسته فتعوذ بالله منه واتفل على يسارك ثلاثا فقال ففعلت ذلك فأذهب الله عني

Yahya b. Halef el-Bâhilî→ Abdü'l-A'lâ→ Saîd el-Cüreyrî tarikiyle Ebû'l-A'lâ'dan şöyle rivayet edilmiştir: Osman b. Ebi'l-Âs Peygamber (sav)'e gelerek: Ey

¹⁴⁷ Tirmizî, Menâkıb, 18.

¹⁴⁸ Ateş, *Kur'an ve Hadîslere Göre Şeytan*, s. 270-271.

Allah'ın Rasûlü! Muhakkak şeytan benimle namazımın ve kıraatimin arasına girdi. Onu bana karıştırıyor," dedi. Rasûlullah (sav) de: "Bu Hinzeb denilen bir şeytandır. Onu hissettiğin vakit ondan Allah'a sığın ve sol tarafına üç defa tükür." buyurdu. Osman: "Ben bunu yaptım; Allah da onu benden giderdi," demiştir.¹⁴⁹

12.b. Hadîsin idrâclı metni:

حدثنا محمد بن بشار . حدثنا محمد بن عبد الله الأنصاري . حدثني عيينة بن عبد الرحمن . حدثني أبي عن عثمان بن أبي العاص قال لما استعملني رسول الله صلى الله عليه وسلم على الطائف جعل يعرض لي شيء في صلاتي حتى ما أدري ما أصلي . فلما رأيت ذلك رحلت إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم . فقال : ابن أبي العاص ؟ قلت نعم يا رسول الله قال ماجاء بك ؟ قلت يا رسول الله عرض لي شيء في صلواتي حتى ما أدري ما أصلي . قال ذاك الشيطان . ادنه فدنوت منه . فجلست على صدور قدمي . قال فضرب صدري بيده وتفل في فمي وقال اخرج . عدو الله ففعل ذلك ثلاث مرات . ثم قال الحق بعملك قال فقال عثمان فلعمري ما أحسبه خالطني بعد

Muhammed b. Beşşâr→ Muhammed b. Abdillâh el-Ensârî→ Uyeyne b. Abdîrrahmân→Babası tarikiyle rivayet edildiğine göre Osman b. Ebî'l-Âs şöyle demiştir: "Rasûlullah (sav) beni Tâif valiliğine tayin ettiği dönemde namazda bana bir hal ârız olmaya başladı ve namazda ne kıldığımı bilemez duruma geldim. Bunun üzerine Rasûlullah (sav)'a gittim. Bana "İbn Ebî'l-Âs?" dedi. "Evet Ey Allah'ın Rasûlü" dedim. "Ne getirdin (Niçin geldin)?" buyurdu. Ben de Ey Allah'ın Rasûlü "namazda bana bir hal ârız oldu, ne kıldığımı bilmez duruma geldim," dedim. Rasûlullah, "anlattığın şey şeytandır, onu bana yaklaştı," buyurdu. Bende onun yanına vararak diz çöktüm. *Rasûlullah mübarek eliyle göğsüme vurdu, ağzımın içine tükürdü ve "çık Ey Allah'ın düşmanı!" dedi. Bu işi üç defa tekrarladı.* Sonra da (bana) "git işinle meşgul ol!" dedi. Osman şöyle dedi: "Hayatıma andolsun ki, ondan sonra şeytanın bana sokulduğunu zannetmiyorum."¹⁵⁰

"Rasûlullah mübarek eliyle göğsüme vurdu, ağzımın içine tükürdü ve "çık Ey Allah'ın düşmanı!" dedi. Bu işi üç defa tekrarladı." Hadîste yer alan bu bölümün bir idrâc olduğu ve bunun da râvîlerin zabt yönünden kusurlu olduklarından kaynaklandığı ifade edilmiştir.¹⁵¹

Metnin ortasında vukû' bulan idrâc örneklerini gösterdikten sonra, metnin sonunda vukû' bulan idrâc örneklerine geçebiliriz.

¹⁴⁹ Müslim, Selâm, 68.

¹⁵⁰ İbn Mâce, Tıb, 46.

¹⁵¹ Ateş, *Kur'ân ve Hadîslere Göre Cinler ve Büyü*, s. 167.

1.2.2.3. Metnin Sonunda Meydana Gelen İdrâc Örnekleri:

1. *Rasûlullâh'ın namaza başlarken ellerini kaldırdığı ile ilgili rivayetteki idrâc:*

1.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا هشيم عن يزيد بن أبي زياد عن عبد الرحمن بن أبي ليلى عن البراء بن عازب قال : رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم حين افتتح الصلاة رفع يديه
Abdullâh→ Babası→ Hüşeym→ Yezîd b. Ebî Ziyâd→ Abdurrahmân b. Ebî Leylâ tarikiyle rivayet edildiğine göre el-Berâ b. Âzib şöyle demiştir: “Rasûlullâh (sav)’i namaza başlayacağı zaman ellerini kaldırırken gördüm.”¹⁵²

1.b. Benzer bir rivayet de şöyledir:

حدثنا الحسين بن إسحاق التستري ثنا يحيى الحماني ثنا شريك عن عاصم بن كليب عن أبيه عن وائل بن حجر قال : رأيت النبي صلى الله عليه وسلم حين افتتح الصلاة رفع يديه حذو أذنيه
el-Huseyn b. İshâk et-Tüsterî→ Yahya el-Hamânî→ Şüreyk→ Âsım b. Kuleyb→ Babası tarikiyle rivayet ettiğine göre Vâil b. Hucr şöyle demiştir: “Peygamber (sav)’i namaza başlayacağı zaman ellerini kulaklarının hizasına kadar kaldırırken gördüm.”¹⁵³

1.c. Hadîsin idrâclı metni:

حدثنا يحيى بن محمد بن صاعد نا محمد بن سليمان لوين ثنا إسماعيل بن زكريا ثنا يزيد بن أبي زياد عن عبد الرحمن بن أبي ليلى عن البراء أنه : رأى رسول الله صلى الله عليه وسلم حين افتتح الصلاة رفع يديه حتى حاذى بهما أذنيه ثم لم يعد إلى شيء من ذلك حتى فرغ من صلاته
Yahya b. Muhammed b. Sâid→ Muhammed b. Süleyman Lüveyn → İsmâil b. Zekerıyya→ Yezîd b. Ebî Ziyâd→ Abdurahman b. Ebî Leylâ tarikiyle rivayet edildiğine göre el-Bera, “Rasûlullah (sav)’ı namaza başlarken ellerini kulaklarının hizasına kaldırdığını gördüğünü, *daha sonra namazını bitirinceye kadar tekrar böyle bir şey yapmadığını* söylemiştir.”¹⁵⁴

Bu hadîste yer alan “*daha sonra namazını bitirene kadar tekrar böyle bir şey yapmadı*” ifadesi hadîsin aslından değildir ve hadîse sonradan eklenmiştir. Buradaki idrâc, râvî Yezîd b. Ebî Ziyâd’tan kaynaklanmaktadır. Onun başka bir rivayetinde bu ziyade yer almazken daha sonra hafızasının bozukluğu nedeniyle metni değiştirdiği söylenmiştir.¹⁵⁵

¹⁵² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/282, 303; Ebû Ya’la, *Müsned*, III/218. Ayrıca bkz: Ebû Dâvud, Salât, 115.

¹⁵³ et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebir*, XXII /39.

¹⁵⁴ ed-Dârekutnî, *Sünen*, I/293. ayrıca benzer bir hadîs için bkz: Ebû Dâvud, Salât, 116, 117.

¹⁵⁵ el-Bağdâdî, *el-Fasl*, I/394. Suyutî, *el-Müdrecc Ale’l-Derc*, varak: 2a.

2. *Hurmanın alacalanmadan satılmasının yasaklanması ile ilgili rivayetdeki idrâc:*

2.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا قتيبة عن مالك عن حميد عن أنس بن مالك رضي الله عنه : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم
فهي عن بيع الثمار حتى تزهي . قال حتى تحمار .

Kuteybe→ Mâlik→ Humeyd tarikiyle rivayet edildiğine göre Enes b. Mâlik şöyle demiştir: “Rasûlullah (sav), hurma koruğunun izhâ (denilen alacalanma) devrine girinceye kadar satışını yasakladı. İzhâ devrine girinceye kadar demek, kızarıp renkleninceye (yânî alacalanıncaya) kadar demektir.”¹⁵⁶

2.b. Hadîsin idrâclı metni:

حدثنا عبد الله بن يوسف أخبرنا مالك عن حميد عن أنس بن مالك رضي الله عنه : أن رسول الله صلى
الله عليه وسلم فهي عن بيع الثمار حتى تزهي . فقيل له وما تزهي ؟ . قال حتى تحمر . فقال رسول الله صلى الله
عليه وسلم أرأيت إذا منع الله الثمرة ثم يأخذ أحدكم مال أخيه

Abdullâh b. Yûsuf→ Mâlik→ Humeyd tarikiyle Enes b. Mâlik’ten şöyle rivayet edilmiştir; Rasûlullah (sav) hurmanın izha devrine girinceye (alacalanıncaya) kadar satışını yasaklamıştır. Kendisine: “İzhâ devrine girmesi (yani alacalanması) nedir?” denilince Rasûlullâh “kızarıncaya kadar,” diye cevap vermiş ve “Allah gelişmeden (alacalanmadan) satılan bu meyveyi (bir afetle) men ettiği zaman, sizin biriniz bu kardeşinin malını ne hakla alacaktır?” buyurmuştur.¹⁵⁷

Hadîste yer alan “Allah gelişmeden (alacalanmadan) satılan bu meyveyi (bir afetle) men ettiği zaman, sizin biriniz bu kardeşinin malını ne hakla alacaktır?” bölümü Hz. Peygamber’e ait değildir. Bu söz, Enes b. Malik’in sözüdür.¹⁵⁸

4. *İbn Ömer’in hanımını hayızlı iken boşması ile ilgili rivayetdeki idrâc:*

4.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا محمد بن المثنى وابن بشار قال ابن المثنى حدثنا محمد بن جعفر حدثنا شعبة عن أنس بن سيرين أنه
سمع ابن عمر قال : طلقت امرأتي وهي حائض فأتى عمر النبي صلى الله عليه وسلم فأخبره فقال مره فليراجعها ثم
إذا طهرت فليطلقها قلت لابن عمر أفاحتسبت بتلك التطليقة ؟ قال فمه

Muhammed b. el-Müsennâ ile İbn Beşşâr→ Muhammed b. Ca’fer→ Şu’be, Enes b. Sîrîn’den rivayet ettiğine göre; Enes, İbn Ömer’i şöyle dediğini işitmiştir: “Karımı hayız hâlinde iken boşadım. Bunun üzerine (babam) Ömer, Peygamber (sav)’e giderek

¹⁵⁶ Buhârî, Zekât 57.

¹⁵⁷ Buhârî, Buyû’, 87; İmam Mâlik, *Muvatta*, Buyû’, 11; İmam Şâfiî, *Müsned*, I/143; İbn Hıbban, *Sahih*, XI/365; Beyhakî, *Sünen*, V/305.

¹⁵⁸ el-Bağdâdî, *a.g.e.*, I/172; Beyhakî, *Sünen*, V/300; İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, I/359; es-Suyûtî, *el-Müddrec Ale’d-Derc*, varak: 3b.

bu hususu haber vermiş o da: “Ona emret, karısına dönsün! Sonra kadın temizlendiği vakit boşasın,” buyurmuştur, Enes b. Sîrîn diyor ki: “İbn Ömer’e, o talâkı hesaba kattın mı?” diye sordum. “Ne demek! (elbette hesaba kattım)” dedi.¹⁵⁹

4.b. Bu hususta Enes b. Sîrîn’den rivayet edilen bir başka rivayet de şöyledir:

حدثنا يحيى بن يحيى أخبرنا خالد بن عبد الله عن عبد الملك عن أنس بن سيرين قال : سألت ابن عمر عن امرأته التي طلق ؟ فقال طلقها وهي حائض فذكر ذلك لعمر فذكره للنبي صلى الله عليه وسلم فقال مره فليراجعها فإذا طهرت فليطلقها ليطهرها قال فراجعتها ثم طلقها ليطهرها قلت فاعتددت بتلك التطليقة التي طلقته وهي حائض ؟ قال ما لي لا أعتد بها ؟ وإن كنت عجزت واستحمت

Yahya b. Yahya→ Hâlid b. Abdillâh→ Abdü’l-Melik tarikiyle rivayet edildiğine Enes b. Sîrîn şöyle demiştir: “İbn Ömer’e boşadığı hanımı ile ilgili olayı sordum ve şunu söyledi : “Onu hayızlı iken boşadım. Hadise (babam) Ömer’e anlatıldı. O da durumu Peygamber (sav)’e anlattı, Rasûlullâh (sav) (babama şöyle) dedi; “Ona söyle hanımına dönsün! Kadın temizlendiği zaman onu temizlik devresinde boşasın!” Bunun üzerine hanımına döndüm, sonra onu temizlik devresinde boşadım. (İbn Sîrîn): “Kadın hayızlı iken yaptığın talâkı saydın mı?” diye sordum. İbn Ömer : “Onu neden saymayacakmışım; acizlik gösterip, ahmaklık etsem de (hiç vukû’ bulan gider) mi?” dedi.¹⁶⁰

4.c. Hadîsin idrâclı metni:

الحسن بن أبي بكر شاذان نا عثمان بن أحمد الدقاق نا عبد الملك بن محمد أبو قلابة نا بشر بن عمر نا شعبة عن أنس بن سيرين قال سمعت بن عمر يقول : طلقته امرأتي وهي حائض فأتي عمر النبي صلى الله عليه وسلم فسأله فقال مره فليراجعها فإذا طهرت فليطلقها إن شاء قال فقال عمر يا رسول الله أفتحتسب بتلك التطليقة قال نعم

el- Hasen b. Ebî Bekr b. Şâzân→ Osmân b. Ahmed ed-Dakkâk→ Abdü’l-Melik b. Muhammed→ Bişr b. Ömer→ Şu’be→ Enes b. Sîrîn tarikiyle rivayet edildiğine göre İbn Ömer şöyle demiştir: “Karımı hayız hâlinde iken boşadım. Bunun üzerine (babam) Ömer, Peygamber (sav)’e giderek meseleyi ona anlattı. Peygamber (sav) şöyle buyurdu: “Ona dönsün, kadın temizlendiği vakit isterse onu boşasın!” Ömer şöyle dedi : “Ey Allâh’ın Rasulü! Sen bu talâkı hesaba kattın mı?” O (sav) “evet” diye buyurdu.”¹⁶¹

Hadîste yer alan “Ömer şöyle dedi : “Ey Allâh’ın Rasulü! Sen bu talâkı hesaba kattın mı?” O (sav) “evet” diye buyurdu,” ifadesindeki soru Hz. Ömer’e, cevap da Hz.

¹⁵⁹ Müslim, Talâk, 12. Aynı konudaki benzer bir rivayet için bkz: Buhârî, Talâk, 43.

¹⁶⁰ Müslim, Talâk, 11.

¹⁶¹ el-Bağdâdî, *el-Fasl*, I/197; Aynı konuda bkz: Beyhakî, *Sünen*, VII/324.

Peygamber'e ait değildir. Doğru olan ise, soru Enes b. Sîrîn, cevap ise İbn Ömer'e ait olduğudur. Rivayeti, Şu'be'den nakleden Muhammed b. Ca'fer bu durumu açıklamıştır.¹⁶²

5. Hz. Peygamber'in bardağının kırılması ile ilgili rivayetteki idrâc:

حدثنا عبدان عن أبي حمزة عن عاصم عن ابن سيرين عن أنس بن مالك رضي الله عنه : أن قدح النبي صلى الله عليه وسلم انكسر فاتخذ مكان الشعب سلسلة من فضة

Abdân→ Ebû Hamza→ Âsım→ İbn Sîrîn tarikiyle Enes b. Mâlik'ten rivayet edildiğine göre; “Peygamber(sav)'in bardağı kırıldı, akabinde kırık (bardak) yerine gümüşten bir bardak edildi.”¹⁶³

Hadîste yer alan “Akabinde kırık (bardak) yerine gümüşten bir bardak edildi” sözü hadîsin aslından değildir. İdrâca neden olan söz, İbn Sîrîn'in sözüdür.¹⁶⁴

6. Hz. Peygamber'in Abdullâh b. Selâm'ı övmesi ile ilgili rivayetteki idrâc:

6.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا مالك قال : سمعته يقول : حدثني أبو النضر عن عامر بن سعد بن أبي وقاص عن سعد ما سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول لأحد يمشي على الأرض إنه من أهل الجنة . إلا لعبد الله بن سلام

Mâlik→ Ebu'n-Nadr→ Âmir b. Sa'd b. Ebî Vakkâs tarikiyle rivayet edildiğine göre Sa'd b. Ebî Vakkâs şöyle demiştir: “Ben, Peygamber (sav)'i yeryüzünde yürüyen hiçbir kimse için ‘Bu cennet ehliendir’ derken işitmedim, ancak Abdullâh b. Selâm müstesnadır.”¹⁶⁵

6.b. Hadîsin idrâclı metni:

حدثنا عبد الله بن يوسف قال سمعت مالكا يحدث عن أبي النضر مولى عمر بن عبيد الله عن عامر بن سعد بن وقاص عن أبيه قال : ما سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول لأحد يمشي على الأرض إنه من أهل الجنة إلا لعبد الله بن سلام . قال وفيه نزلت هذه الآية لم وشهد شاهد من بني إسرائيل على مثله لم

Abdullâh b. Yûsuf→ Mâlik→ Ebû'n-Nadr Mevla Ömer b. Ubeydullah→ Âmir b. Sa'd b. Vakkâs tarikiyle rivayet edildiğine göre Sa'd b. Ebî Vakkâs şöyle demiştir: “Ben Peygamber (sav)'i yeryüzünde yürüyen hiçbir kimse için ‘Bu cennet ehliendir’ derken işitmedim, ancak Abdullâh b. Selâm müstesnadır ve orada bu konuda şu ayet nazil oldu: ‘...bununla birlikte İsrailoğulları'ndan bir şahit de onun bir benzerini (Tevrat'ta görüp) inanmışken...(el-Ahkâf,10)’”¹⁶⁶

¹⁶² el-Bağdâdî, a.g.e., I/198; es-Suyûtî, el-Müdreç Ale'd-Derc, varak: 4b.

¹⁶³ Buhârî, Hums, 5; et-Taberânî, el-Mu'cemu'l-Evsat, VIII/87.

¹⁶⁴ el-Bağdâdî, a.g.e., I/285; es-Suyûtî, el-Müdreç Ale'd-Derc, varak: 5b.

¹⁶⁵ İbn Hıbban, Sahih, XVI/120; krş. Buhârî, Edeb, 55; el-Hâkim en-Nisâbü'rî, el-Müstedrek, III/468.

¹⁶⁶ Buhârî, Fedâilu's-Sahabe, 49; el-Isbehânî, Hilyetu'l-Evliya, VI/344.

el-Ahkâf, 10. ayetinin bu konuyla ilgili olarak indiğinden bahseden kısmın Sa'd b. Ebî Vakkâs'a değil, Enes b. Mâlik'e ait olduğu ifade edilmiştir.¹⁶⁷ Buhârî'nin bab başlığında verdiği rivayette de ilgili kısım yer almamaktadır.

7. *Ayakkabı giymeye sağ ayakla başlamakla ilgili rivayetteki idrâc:*

7.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا عبد الرحمن بن سلام الجمحي حدثنا الربيع بن مسلم عن محمد (يعني ابن زياد) عن أبي هريرة :
أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال (إذا انتعل أحدكم فليبدأ باليمن وإذا خلع فليبدأ بالشمال ولينعلهما
جميعاً أو ليخلعهما جميعاً)

Abdurrahmân b. Selâm el-Cemhî→ er-Rabî b. Müslim→ Muhammed b. Ziyad tarikiyle Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre; Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Biriniz ayakkabı giyerken önce sağ(ayakkabı)dan başlasın, çıkarırken de sol(ayakkabı)dan başlasın. Her iki ayakkabıyı birlikte giysin ya da birlikte çıkarsın.”¹⁶⁸

7.b. Hadîsin idrâclı metni:

حدثنا عبد الله بن مسلمة عن مالك عن أبي الزناد عن الأعرج عن أبي هريرة رضي الله عنه : أن رسول
الله صلى الله عليه وسلم قال إذا انتعل أحدكم فليبدأ باليمن وإذا نزع فليبدأ بالشمال لتكن اليمنى أولهما تنعل
وآخرهما تترع

Abdullâh b. Mesleme→ Mâlik→ Ebû'z-Zinâd→ el-A'rec tarikiyle rivayet edildiğine göre Ebu Hureyre'den Rasûlullah (sav)'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “Biriniz ayakkabı giyerken önce sağ(ayakkabı)dan başlasın, çıkarırken de sol(ayakkabı)dan başlasın.! *Bu suretle sağ ayak, giyilen iki ayağın evveli, çıkarılan iki ayağın da sonu olsun!*”¹⁶⁹

es-Suyûtî, hadîs metninin sonunda yer alan “*Bu suretle sağ ayak, giyilen iki ayağın evveli, çıkarılan iki ayağın da sonu olsun!*” kısmının müdrec olduğunu söylemiştir.¹⁷⁰

8. *Hız. Peygamber'in üzerine çocuğun bevletmesi ve bunun sonucunda Hız. Peygamber'in ne yaptığı ile ilgili rivayetteki idrâc:*

8.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا محمد بن ربح بن المهاجر أخبرنا الليث عن ابن شهاب عن عبيد الله بن عبد الله عن أم قيس بنت
محسن أنها أتت النبي صلى الله عليه وسلم بابت لها لم يأكل الطعام فوضعت في حجره فبال قال فلم يزد على أن
نضح بالماء

¹⁶⁷ el-Bağdâdî, *el-Fasl*, I/404; es-Suyûtî, *el-Müdrec Ale'd-Derc*, varak: 6a.

¹⁶⁸ Müslim, Libâs, 67.

¹⁶⁹ Buhârî, Libâs, 38.

¹⁷⁰ Suyûtî, *el-Müdrec ale'd-Derc*, varak: 9b.

Muhammed b. Rumh b. el-Muhâcir→ el-Leys→ İbn Şihâb ez-Zührî→ Ubeydullah b. Abdillâh tarikiyle rivayet edildiğine göre Ümmü Kays bint Mihsan'dan şöyle nakledilmiştir: O, Rasûlullah (sav)'a henüz yemek yemeyen (süt emme çağında olan) oğlunu getirerek O'nun kucağına koydu. Çocuk (Peygamber'in üzerine) işedi, fakat Rasûlullah (sav) sidiğin üzerine (temizlemek amacıyla) sadece su serpti.”¹⁷¹

8.b. Hadîsin idrâclı metni:

حدثنا عبد الله بن يوسف قال أخبرنا مالك عن ابن شهاب عن عبيد الله بن عبد الله بن عتبة عن أم قيس بنت محسن أنها أتت بابين لها صغير لم يأكل الطعام إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فأجلسه رسول الله صلى الله عليه وسلم في حجره فبال على ثوبه فدعا بماء فنضحه ولم يغسله

Abdullâh b. Yûsuf→ Mâlik→ İbn Şihâb ez-Zührî→ Ubeydullah b. Abdillâh b. Utbe tarikiyle Ümmü Kays bint Mihsan'dan şöyle rivayet edilmiştir: O, henüz yemek yiyemeyen (süt emme çağında olan) oğlunu Rasûlullah'a getirdi. Rasûlullah (sav) çocuğu kucağına oturttu. Sonra çocuk Peygamber'in elbisesi üzerine işedi. Rasûlullah su istedi. Suyu azar azar döktü *ancak elbisesini yıkamadı*.¹⁷²

“*Ancak elbisesini yıkamadı,*” sözü, hadîsin aslından değildir. Bu söz, İbn Şihâb ez-Zührî'ye aittir.¹⁷³ Bu hadîsin Müslim tarafından nakledilen ve bizim verdiğimiz ilk rivayet bu görüşün doğruluğunu isbat niteliğindedir.

9. Ceninin diyeti ile ilgili rivayetteki idrâc:

9.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا عبد الله بن يوسف أخبرنا مالك وحدثنا إسماعيل حدثنا مالك عن ابن شهاب عن أبي سلمة بن عبد الرحمن عن أبي هريرة رضي الله عنه : أن امرأتين من هذيل رمت إحداهما الأخرى فطرح جنيها فقضى رسول الله صلى الله عليه وسلم فيها بغرة عبد أو أمة

Abdullâh b. Yûsuf→ Mâlik→ İsmâîl→ Mâlik→ İbn Şihâb ez-Zührî→ Ebû Seleme b. Abdirrahmân tarikiyle Ebû Hureyre'den şöyle rivayet edilmiştir: “Hüzeyl (kabilesin) den iki kadından biri diğerine bir şey attı ve (kendisine bir şey atılan kadın) çocuğunu düşürdü. Rasulullah (sav) o düşen çocuk(cenin) hakkında bir köle veya bir cariye diyeti ile hükmetti.”¹⁷⁴

9.b. Hadîsin idrâclı metni:

أخبرنا أبو القاسم الأزهري وأبو القاسم التنوخي قالوا أنا علي بن محمد بن أحمد بن لؤلؤ الوراق أنا هيثم بن خلف الدورى نا إسحاق بن موسى الأنصاري نا يعقوب بن عيسى نا مالك عن ابن شهاب عن أبي سلمة عن

¹⁷¹ Müslim, Tahare, 103.

¹⁷² Buhârî, Vudû', 59.

¹⁷³ es-Suyûtî, *el-Müdreç Ale'd-Derc*, varak: 10a.

¹⁷⁴ Buhârî, Diyet, 24; Müslim, Kasame, Muhâribîn, Kasas ve Diyet, 34; İmam Mâlik, *Muvatta*, Diyet, 5; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/236; İbn Hıbbân, *Sahih*, XIII/373.

أبي هريرة أن امرأتين من هذيل رمت إحداهما الأخرى فطرح جنيها فقضى فيها رسول الله صلى الله عليه وسلم غرة عبدا أو وليدة فقال الذي قضى عليه كيف أغرم من لا شرب ولا أكل ولا نطق ولا استهل ومثل ذلك يطل فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم إنما هذا من إخوان الكهان

Ebû'l-Kâsım el-Ezherî ve Ebû'l-Kâsım et-Tenûhî→ Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Lu'luu'l-Verrâk→ Heysem b. Halef ed-Devrî→ İshâk b. Musa el-Ensârî→ Main b. İsâ→ Mâlik→ İbn Şihâb ez-Zühri→ Ebû Seleme tarikiyle Ebû Hureyre'den şöyle rivayet edilmiştir: "Huzeyl kabilesinden iki kadından biri diğerine birşey attı. O kadın çocuğunu düşürdü. Rasulullah (sav) bu konuda; kölenin veya cariyesinin diyeti ile hükmetti ve *aleyhine hükmedilen kadın: 'Ben daha içmemiş, yememiş, konuşmamış... bir ceninden dolayı nasıl diyet öderim' dedi. Sonra Hz. Peygamber: 'Bu ancak kâhinlerin kardeşlerindendir' buyurdu.*"¹⁷⁵

Bu hadisteki "*aleyhine hükmedilen kadın: 'Ben daha içmemiş, yememiş, konuşmamış... bir ceninden dolayı nasıl diyet öderim' dedi. Sonra Hz. Peygamber: 'Bu (kadın) ancak kâhinlerin kardeşlerindendir' buyurdu,*" kısmı için el-Bağdâdî, "hadîsin aslından değildir. Hadîse derc olunmuştur ve münkerdir" demiştir.¹⁷⁶

10. Yeni doğan çocuğa şeytanın dokunması ile ilgili rivayetteki idrâc:

10.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثني عبد الله بن محمد حدثنا عبد الرزاق أخبرنا معمر عن الزهري عن سعيد بن المسيب عن أبي هريرة رضي الله عنه : أن النبي صلى الله عليه وسلم قال ما من مولود يولد إلا والشيطان يمسّه حين يولد فيستهل صارخا من مس الشيطان إياه إلا مريم وابنها . ثم يقول أبو هريرة وقرأوا إن شئتم { وإني أعيدنها بك وذريتها من الشيطان الرجيم }

Abdullâh b. Muhammed→ Abdürrezzâk→ Ma'mer b. Râşid→ İbn Şihâb ez-Zühri→ Saîd b. el-Müseyyeb tarikiyle Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Doğduğu zaman şeytânın dokunmadığı hiçbir çocuk yoktur. Doğan her çocuk, işte şeytânın ona bu dokunmasından dolayı feryat ederek ağlar. Şeytânın bu dokunmasından Meryem ile oğlu İsâ müstesnadır.' Sonra Ebû Hureyre; isterseniz 'Ben onu ve zürriyetini o taşlanmış şeytândan Sana ısmarladım,' (3, Âl-i İmrân, 36) âyetini okuyunuz, dedi."¹⁷⁷

¹⁷⁵ el-Bağdâdî, *el-Fasl*, II/672; krş. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/535.

¹⁷⁶ el-Bağdâdî, *a.g.e.*, II/672.

¹⁷⁷ Buhârî, *Tefsîr*, Âli İmran Suresi; Müslim, *Fedâil*, 146; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/233, II/274; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VII/38; Ebû Ya'la, *Müsned*, X/376.

10.b. Hadîsin idrâclı metni:

أخبرنا الفضل بن الحباب حدثنا مسدد بن مسرهد حدثنا عبد الواحد بن زياد عن معمر عن الزهري عن سعيد بن المسيب عن أبي هريرة قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : (ما من مولود يولد إلا يمسه الشيطان فيستهل صارخا إلا مريم ابنة عمران وابنها إن شئتم اقرؤوا : لم إني أعيدها بك وذريتها من الشيطان الرحيم }

Fadl b. el-Habbâb→ Müsedded b. Müserhed→ Abdü'l-Vâhid b. Ziyâd→ Ma'mer→ İbn Şihâb ez-Zührî→ Saîd b. el-Müseyyeb tarikiyle rivayet edildiğine göre Ebu Hureyre şöyle demiştir: "Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: 'Doğduğu zaman şeytânın dokunmadığı hiçbir çocuk yoktur. Doğan her çocuk, işte şeytânın ona bu dokunmasından dolayı feryat ederek ağlar. Şeytânın bu dokunmasından Meryem bint İmrân ile oğlu (İsâ) müstesnadır.' İsterseniz, 'Ben, onu ve zürriyetini o taşlanmış şeytândan Sana ısmarladım' âyetini okuyunuz." (3, Âl-i İmrân, 36)¹⁷⁸

Hadîsin sonunda yer alan "İsterseniz, 'Ben, onu ve zürriyetini o taşlanmış şeytândan Sana ısmarlarım' âyetini okuyunuz" sözleri Hz. Peygamber'e ait değildir. Bunlar, Ebu Hureyre'ye ait sözlerdir. Abdürrezzâk'ın Ma'mer'den rivayet ettiği hadîste de sözlerin Ebû Hureyre'ye ait olduğu görülmektedir.¹⁷⁹

11. Kur'ân'ı öğrenme ve öğretmenin fazileti ile ilgili rivayetteki idrâc:

11.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا حجاج بن منهال حدثنا شعبة قال أخبرني علقمة ابن مرثد سمعت سعد بن عبيدة عن أبي عبد الرحمن السلمي عن عثمان رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال خيركم من تعلم القرآن وعلمه Haccâc b. Minhâl→ Şu'be→ Alkame b. Mürsed→ Sa'd b. Ubeyde→ Ebû Abdirrahmân es-Sulemî tarikiyle Osmân b. Affân'dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Sizin en hayırlınız, Kur'ân'ı öğrenen ve öğretenidir."¹⁸⁰

11.b. Hadîsin idrâclı metni:

أخبرنا علي بن أحمد بن عمر المقرئ نا أبو بكر محمد بن علي بن الحسن الدينوري المعروف ببرهان نا محمد بن عبد الله بن سليمان نا يعلي بن المنهال السكوني نا إسحاق بن سليمان الرازي عن الجراح بن الضحاك

¹⁷⁸ İbn Hıbban, *Sahih*, XIV/129.

¹⁷⁹ el-Bağdâdî, *el-Fasl*, I/216; es-Suyûtî, *el-Müddrec Ale'd-Derc*, varak: 5b. Bu rivayetin sened ve metin açısından değerlendirilmesi için bkz: A. Osman Ateş, *Kur'an ve Hadîslere Göre Şeytan*, 255-269.

¹⁸⁰ Buhârî, *Fedâilu'l-Kur'an*, 21; Ebû Dâvud, *Sücutu'l-Kur'an*, 14; Tirmizî, *Fedâilu'l-Kur'an*, 15; İbn Mâce, *Mukaddime* 16; Abdürrezzâk, *Musanef*, III/367; et-Tayâlisî, *Müsned*, I/13; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/57, 58, 69, 153; ed-Dârimî, *Fedâilu'l-Kur'an* 2; İbn Hıbbân, *Sahih*, I, 324; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l- Kebir*, VIII/253; İbn Ebî Şeybe, *el-Musanef*, VI/132; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, II/136.

سنان عن علقمة بن مرثد عن أبي عبد الرحمن عن عثمان قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم خيركم من تعلم القرآن وعلمه وفضل القرآن على سائر الكلام كفضل الله تعالى على خلقه وذلك أنه منه

Ali b. Ahmed Ömer el-Mukrî→ Ebû Bekr Muhammed b. Ali b. el-Hasen ed-Dîneverî→ Muhammed b. Abdillâh b. Süleyman→ Ya'lâ b. el-Minhâl es-Sekûni→ İshâk b. Süleyman er-Râzî→ el-Cerrâh b. ed-Dahhâk el-Kindî→ Alkame b. Mürsed→ Ebû Abdîrrahmân es-Sülemî tarikiyle rivayet edildiğine göre Hz. Osman şöyle demiştir: "Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: 'Sizin en hayırlınız, Kur'ân'ı öğrenen ve öğretendir. *Kur'ân'ın diğer kelimelere üstünlüğü, Allah'ın mahlukata üstünlüğü gibidir. Çünkü Kur'ân Allah'tandır.*" ¹⁸¹

Hadîste yer alan, "Sizin en hayırlınız, Kur'ân'ı öğrenen ve öğretendir" sözü Hz. Peygamber'e aittir. Hadîsin son bölümü olan, "*Kur'ân'ın diğer kelimelere üstünlüğü, Allah'ın mahlukata üstünlüğü gibidir. Çünkü Kur'ân Allah'tandır*" sözü, Hz. Peygamber'e değil, Ebu Abdîrrahmân es-Sülemî'ye aittir.¹⁸² Kanaatimizce o, Hz. Osman'ın rivayet ettiği hadîsten kendince böyle bir hüküm çıkarmış ve hadîsin müdrec olmasına sebep olmuştur. Aynı hadîsin Buhârî başta olmak üzere diğer hadîs kaynaklarında yer alan yukarıda verdiğimiz versiyonuna baktığımız zaman, hadîsi müdrec konumuna düşüren ilaveler bulunmamaktadır.

12. Cuma Namazı'nın farzından sonra kılınacak (nafile) namaz ile ilgili rivayetteki idrâc:

12.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة وعمر الناقد قالوا حدثنا عبد الله بن إدريس عن سهيل عن أبيه عن أبي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إذا صليتم بعد الجمعة فصلوا أربعاً. زاد عمرو في روايته قال ابن إدريس قال سهيل فإن عجل بك شيء فصل ركعتين في المسجد وركعتين إذا رجعت

Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ve Amr en-Nâkid→ Abdullâh b. İdrîs→ Süheyl→ Babası tarikiyle Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (sav)'in şöyle buyurmuştur: "Cuma(farzın)dan sonra namaz kılacaksanız dört rek'ât kılın."¹⁸³ Amr kendi rivayetinde şu ifadeyi eklemiştir: İbn İdrîs bildirdiğine Süheyl şöyle demiştir: "Eğer acele bir işin varsa mescidde iki rek'at namaz kıl; evine döndüğün zaman iki rek'at daha (kıl)" ¹⁸⁴

¹⁸¹ el-Bağdâdî, *el-Fasl*, I/289.

¹⁸² el-Bağdâdî, *a.g.e.*, I/290; es-Suyûtî, *el-Müdreç Ale'd-Derc*, varak: 6a.

¹⁸³ Müslim, Cuma, 68; Ebû Dâvud, Salât 244; İbn Mace, İkametü's-Salât 95; İbn Hıbbân, *Sahih*, VI/229.

¹⁸⁴ Müslim, Cuma, 68.

12.b. Hadîsin idrâclı metni:

أبو الحسن علي بن عمر بن محمد الحري لصاحب أنبا محمد بن زيد بن علي بن مروان الكوفي حدثنا محمد بن محمد بن عقبة الشيباني نا جعفر بن محمد بن عبد السلام بن سريع الجلاب ثنا ابن إدريس عن سهيل بن أبي صالح عن أبيه عن أبي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من كان مصليا بعد الجمعة فليصل أربعاً فإن عجل به شيء فليصل ركعتين في المسجد وركعتين إذا رجع قال عثمان في حديثه فإن عجل بك شيء فصل ركعتين في مثل ذلك وفي المسجد ركعتين

Ebû'l-Hasen b. Ali b. Ömer b. Muhammed el-Harbî → Muhammed b. Zeyd b. Ali b. Mervân el-Kûfî → Muhammed b. Muhammed b. Ukbe eş-Şeybânî → Ca'fer b. Muhammed b. Abdü's-Selâm b. Seri' el-Cüllâb → İbn İdrîs → Süheyl b. Ebî Sâlih → Babası tarikiyle rivayet edildiğine göre Ebû Hureyre şöyle demiştir: "Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: 'Kim Cuma(farzın)dan sonra namaz kılacaksa dört rek'ât kılsın. Eğer acelesi varsa mescidde iki rek'at (eve) döndüğü zaman iki rek'at kılsın". Osman hadîsinde şöyle dedi: "Eğer acelen varsa evinde iki rek'at kıl, mescidde de iki rek'at namaz kıl."¹⁸⁵

"...dört rek'at kılsın," sözüne kadar hadîs merfu'dur. Ama geri kalan ifade Ebu Sâlih'in sözüdür ve müdrectir¹⁸⁶. Ahmed b. Hanbel yukarıdaki hadîsin metnini zikrettikten sonra müdrec olan sözün, Ebû Salih ve oğlu Süheyl'in sözü olduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁷

13. Ramazan'da Teravih Namazı'nın fazileti ile ilgili rivayetteki idrâc:

13.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثني عن مالك عن بن شهاب عن أبي سلمة بن عبد الرحمن بن عوف عن أبي هريرة: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يرغب في قيام رمضان من غير أن يأمر بعزيمة فيقول من قام رمضان إيماناً واحتساباً غفر له ما تقدم من ذنبه قال بن شهاب فتوفي رسول الله صلى الله عليه وسلم والأمر على ذلك ثم كان الأمر على ذلك في خلافة أبي بكر وصدر من خلافة عمر بن الخطاب

Mâlik → İbn Şihâb ez-Zührî → Ebu Seleme b. Abdirrahman b. Avf tarikiyle Ebû Hüreyre 'den şöyle rivayet edilmiştir: "Rasûlullah (sav) kesin olarak emretmeksizin Ramazan'da namaz kılmaya (Teravih Namazı'na) teşvik ederek şöyle buyurdu: 'Kim inanarak ve sevabını Allah'tan bekleyerek Ramazan gecelerini (Terâvih Namazı kılarak) ihya ederse geçmiş günahları affolunur,' buyurdu."

İbn Şihâb ez-Zührî dedi ki: "Rasûlullah'ın vefatına kadar durum böyleydi (Teravih Namazı cemaatle kılınmazdı, herkes kendi başına kılardı.) Hz. Ebû Bekir'in

¹⁸⁵ el-Bağdâdî, a.g.e., I/310-311.

¹⁸⁶ el-Bağdâdî, el-Fasl, I/311; es-Suyûtî, el-Müdreç Ale'd-Derc, varak: 2a.

¹⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, Müsned, II/249

döneminde ve Hz. Ömer'in hilâfetnin ilk zamanlarında da uygulama böyleydi.”¹⁸⁸

13.b. Hadîsin idrâclı metni:

حدثنا يحيى بن يحيى أخبرنا عبد الرزاق أخبرنا معمر عن الزهري عن أبي سلمة عن أبي هريرة قال : كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يرغب في قيام رمضان من غير أن يأمرهم فيه بعزيمة فيقول من قام رمضان إيماناً واحتساباً غفر له ما تقدم من ذنبه فتوفي رسول الله صلى الله عليه وسلم والأمر على ذلك ثم كان الأمر على ذلك في خلافة أبي بكر وصدرنا من خلافة عمر على ذلك

Yahya b. Yahya→ Abdürrezzâk→ Ma'mer→ İbn Şihâb ez-Zührî→ Ebû Seleme tarikiyle Ebû Hüreyre'den şöyle rivayet edilmiştir: “Rasûlullah (sav) kesin olarak emretmeksizin Ramazan'da namaz kılmaya (Teravih Namazı'na) teşvik ederek şöyle buyurdu: ‘Kim inanarak ve sevabını Allah'tan bekleyerek Ramazan gecelerini (Terâvih Namazı kılarak) ihya ederse geçmiş günahları affolunur.’ *Rasûlullah'ın vefatına kadar durum böyleydi (Teravih Namazı cemaatle kılınmazdı, herkes kendi başına kıları.)* Hz. Ebû Bekir'in döneminde ve Hz. Ömer'in hilâfetnin ilk zamanlarında da uygulama böyleydi.”¹⁸⁹

Hadîsin sonunda yer alan, “*Rasûlullah'ın vefatına kadar durum böyleydi (Teravih Namazı cemaatle kılınmazdı, herkes kendi başına kıları.)* Hz. Ebû Bekir'in döneminde ve Hz. Ömer'in hilâfetinin ilk zamanlarında da uygulama böyleydi,” kısmı hadîsin asıl metnine ait değildir. Bu söz, İbn Şihâb ez-Zührî'ye aittir.¹⁹⁰

14. Delil getirmenin davacıya, yemin etmenin de davalıya ait olduğu ile ilgili rivayetteki idrâc:

14.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا علي بن حجر أنبأنا علي بن مسهر وغيره عن محمد بن عبيد الله عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده : أن النبي صلى الله عليه وسلم قال في خطبته البينة على المدعي واليمين على المدعى عليه

Ali b. Hucr→ Ali b. Müshir→ Muhammed b. Ubeydullâh→ Amr b. Şuayb→ babası tarikiyle dedesinin bildirdiğine göre Hz. Peygamber (sav) bir konuşmasında şöyle buyurmuştur: “Delil getirmek davacıya, yemin etmek ise davalıya düşer.”¹⁹¹

14.b. Hadîsin idrâclı metni:

يحيى بن محمد بن صاعد وأبو بكر النيسابوري وإسماعيل بن محمد الصفار قالوا نا عباس بن محمد نا عثمان بن محمد بن عثمان بن ربيعة بن أبي عبد الرحمن نا مسلم بن خالد عن بن جريج عن عطاء عن أبي هريرة

¹⁸⁸ İmam Mâlik, *Muvatta*, Salât fî Ramazân, 2.

¹⁸⁹ Müslim, *Salâtü'l-Müsafirîn*, 174; Ebû Dâvud, *Salât*, 318.

¹⁹⁰ Ebû Dâvud, *Salât*, 318; Tirmizî, *Savm*, 83; Nesâî, *Sıyâm*, 39. Ayrıca bkz: el-Bağdâdî, *el-Fasl*, I/311; es-Suyûtî, *el-Müddrec Ale'd-Derc*, varak: 2a.

¹⁹¹ Tirmizî, *Ahkâm*, 12; Beyhakî, *Sünen*, X/252.

عن النبي صلى الله عليه وسلم قال : البينة على من أدعى واليمين على من أنكر إلا في القسامة

Yahya b. Muhammed b. Sâid ve Ebû Bekr en-Neysâbûrî ve İsmâil b. Muhammed es-Saffâr→ Abbâs b. Muhammed→ Osmân b. Muhammed b. Osmân b. Rabâa b. Ebî Abdirrahmân→ Müslim b. Hâlid→ İbn Cüreyh→ Atâ' tarikiyle Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Delil getirmek davacıya, yemin etmek ise davalıya düşer, *kasâme konusu ise, bunun dışındadır.*"¹⁹²

Bu hadîste geçen, "*kasâme konusu ise, bunun dışındadır*" ifadesinin hadîse sonradan sokuşturulmuş olduğu düşünülmektedir.¹⁹³ Ebû Muhammed Abdullâh b. İbrâhim el-Asîlî'de bu ifadelerin rivayetin metnine idrâc edildiğini öne sürmektedir.¹⁹⁴

15. Temizlik ile ilgili rivayetteki idrâc:

حدثنا موسى بن إسماعيل حدثنا عمرو بن يحيى بن سعيد قال أخبرني جدي عن أبي هريرة رضي الله عنه : أنه كان يحمل مع النبي صلى الله عليه وسلم إداوة لوضوئه وحاجته فيبينما هو يتبعه بها فقال (من هذا) . فقال أنا أبو هريرة فقال (ابغني أحجارا أستنفض بها ولا تأتيني بعظم ولا بروثة) . فأتيته بأحجار أحملها في طرف ثوبي حتى وضعت إلى جنبه ثم انصرفت حتى إذا فرغ مشيت فقلت ما بال العظم والروثة ؟ قال (هما من طعام الجن وإنه أتاني وفد جن نصيبين ونعم الجن فسألوني الزاد فدعوت الله لهم أن لا يمروا بعظم ولا بروثة إلا وجدوا عليها طعاما Mûsâ b. İsmâîl→ Amr b. Yahya b. Saîd→ Dedesi tarikiyle Ebû Hureyre 'den şöyle haber verdi: Ebû Hureyre, Peygamber'in beraberinde abdest alması ve istincâ' suyu için küçük bir kırba taşırdı. Bir keresinde Peygamber hacetini yerine getirmek için çıktığında Ebû Hureyre arkası sıra kırba ile O'nu takîp ederken, Peygamber: "Kimdir o?" diye sordu. Ebû Hureyre: "Ben Ebû Hureyre!" diye cevap verdi. Peygamber: "Benim için istincâ edeceğim birkaç taş ara, sakın bana kemik ve hayvan gübresi getirme," buyurdu. Ebû Hureyre dedi ki: "Ben kendisine elbisemin kenarında birkaç taş getirdim ve onları yanına koydum. Sonra yanından ayrıldım. Nihayet hacetini bitirdikten sonra Peygamber'in beraberinde yürüdüm. Yolda kendisine: "Kemik ve hayvan gübresi ile temizlenmekte ne var ki?" diye sordum. Peygamber: "Bu ikisi cinlerin yiyeceğidir. *Şu muhakkak ki, bana Nusaybîn cinlerinin bir heyeti geldi. Bunlar ne hoş cinlerdir! Benden azık istediler. Ben de onlar için Allah'a: "Cinlerin uğrayacakları her kemik ve tezek üzerinde kendileri için bir yemek bulmalarına dua ettim,"* buyurdu."¹⁹⁵

Hadîste yer alan "*Şu muhakkak ki, bana Nusaybîn cinlerinin bir heyeti geldi.*"

¹⁹² ed-Dârekutnî, *Sünen*, III/110, 111.

¹⁹³ Kırbaçoğlu, *İslâm Düşüncesinde Hadîs Metodolojisi*, s. 194; Özafşar, *Hadîsi Yeniden Düşünmek*, s. 149.

¹⁹⁴ Şevkânî, *Neylu'l-Evtâr*, 9/163.

¹⁹⁵ Buhârî, *Menâkıbu'l-Ensar*, 32.

Bunlar ne hoş cinlerdir! Benden azık istediler. Ben de onlar için Allah'a: "Cinlerin uğrayacakları her kemik ve tezek üzerinde kendileri için bir yemek bulmalarına dua ettim," sözlerinin hadîse sonradan eklendiği ifade edilmiştir. Buna gerekçe olarak da, bu kısmın metnin baş tarafının akıcılığına uymadığı ve hadîste birtakım tutarsızlıklar olduğu gösterilmiştir. Nitekim, Hz. Peygamber'in yanında taharetlenmek ve abdest almak için su bulunduğu halde, istincâ için taş istemesi pek mantıklı görülmemiştir.¹⁹⁶ Bu konuda Ebû Hureyre'den nakledilen diğer hadîs de bu görüşleri destekler mahiyettedir. Konuyla ilgili diğer rivayet şu şekildedir:

حدثنا أحمد بن محمد المكي قال حدثنا عمرو بن يحيى بن سعيد بن عمرو المكي عن جده عن أبي هريرة قال اتبعت النبي صلى الله عليه وسلم وخرج لحاجته فكان لا يلتفت فدوت منه فقال ابغني حجارا استنفض بها - أو نحوه - ولا تأتني بعظم ولا روث . فأتيته بأحجار بطرف ثيابي فوضعتها إلى جنبه وأعرضت عنه فلما قضى اتبعه بمن

Ahmed b. Muhammed el-Mekkî→ Amr b. Yahya b. Saîd b. Amr el- Mekkî→ dedesi tarikiye rivayet edildiğine göre, Ebû Hureyre şöyle demiştir: "Peygamber (sav) ihtiyacını gidermek için çıktığında ardından gittim. Yürürken arkasına dönüp bakmazdı, kendisine yaklaştım. "Silinip temizlenmem için bana taşlar ara" buyurdu, yâhut buna benzer bir söz söyledi. "Fakat bana kemik ve tezek getirme" dedi. Ona eteğimin kenarı içinde birkaç taş getirip yanına koydum ve yanından uzaklaştım. Hacetini yerine getirdiği zaman onlarla silindi."¹⁹⁷

¹⁹⁶ Ateş, *Kur'ân ve Hadîslere Göre Cinler ve Büyü*, s. 104.

¹⁹⁷ Buhârî, *Vudû'*, 20.

İKİNCİ BÖLÜM

HADİSTE İDRÂCIN SEBEPLERİ VE TESPİT YÖNTEMLERİ

2.1. Hadîs'te İdrâc Sebepleri

2.1.1. Hadîs'te Geçen Bir Hükümün Açıklanması veya Yorumlanmasından

Kaynaklanan İdrâc

Bazı durumlarda râviler tarafından, hadîste geçen bir hüküm kendilerinden sonrakilerce kolayca anlaşılabilmesi için açıklanmış veya yorumlanmıştır. Ancak bunlar açıkça belirtilmediği için hadîs metninden gibi zannedilmiştir ve böylece söz konusu hadîs müdrec olmuştur.¹⁹⁸ Bu konuda şu örnekleri verebiliriz:

1. Hz. Peygamber'in, Hz. Ebû Bekr'i övmesi ile ilgili rivayetteki idrâc:

علي بن محمد بن الحسن السمسار أنا أبو بكر محمد بن عبد الله بن محمد الفقيه الأحمري حدثنا أبو بكر أحمد بن عبد الله بن يوسف ببغداد نا فهد بن سليمان نا عبد الله بن صالح كاتب الليث قال نا الليث بن سعد عن يحيى ابن سعيد عن أنس بن مالك أن رسول الله صلى الله عليه وسلم خطب الناس فقال سدوا هذه الأبواب الشارع في المسجد إلا باب أبي بكر فإني لا أعلم أحد أعظم عندي يدا في صحبته وذات يده من أبي بكر فقال بعض الناس سدوا الأبواب كلها إلا باب خليله فقال إني رأيت على أبوابهم ظلمة ورأيت على باب أبي بكر نورا فكانت الآخرة أعظم عليهم من الأولى

Ali b. Muhammed b. el-Hasen es-Simsâr → Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed → Ebû Bekr Ahmed b. Abdillâh b. Yûsuf → Fahd b. Süleyman b. Bekr → Abdullâh b. Sâlih → el-Leys b. Sa'd → Yahya b. Sa'd tarikiyle Enes b. Mâlik'ten rivayet edildiğine göre; Rasûlullah (sav), insanlara bir konuşmasında şöyle demiştir: “Ebu Bekir'in kapısı hariç mescide açılan kapıların tamamını kapatın, benim yanımda arkadaşlığı ve yardımı bakımından Ebu Bekir'den daha üstün kimse yoktur,” buyurdu. İnsanlardan bazıları, Allah Rasûlü'nün dostunun kapısı hariç bütün kapıları kapadılar ve ardından: “Muhakkak ben onların kapılarının üzerinde karanlık, Ebu Bekir'in kapısının üzerinde aydınlık görüyorum ve ahiret onlar üzerine şu anki durumdan daha büyüktür,” buyurdu.¹⁹⁹

Hiz. Peygamber Ebu Bekr'e olan yakınlığından dolayı onun kapısı dışındaki mescide açılan kapıların kapatılmasını istemişti. Daha sonra bu uygulama yapılmış ve

¹⁹⁸ es-Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, s. 234; Muhammed el-Uneys, *el-Fasl (Mukaddime)*, I/75; Tahrân, a.g.e., s. 106; Uğur, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, s. 145.

¹⁹⁹ el-Bağdâdî, *el-Fasl*, II/737.

yapılan bu uygulama da Hz. Peygamber'in aynı konu ile ilgili diğer rivayetleri²⁰⁰ ile desteklenerek izah edilmiştir. Nitekim Buhârî'nin "mescide çıkacak küçük kapı ve gelip geçme yeri" babında zikrettiği hadîste Ebu Bekr'in kapısı dışındaki diğer kapıların kapanması dışındaki bilgiler bulunmamaktadır.²⁰¹

2. Hz. Peygamber'in İkinci Namazı'nun vakti ile ilgili rivayetteki idrâc:

2.a. Hadîsin orijinal metni:

أبو صالح بن أبي يحيى بن منصور القاضي أنا جدي ثنا أحمد بن سلمة ثنا محمد بن يحيى ثنا عبد الرزاق عن معمر عن الزهري أخبرني أنس بن مالك : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يصلي العصر فيذهب الذهاب إلى العوالي والشمس مرتفعة قال الزهري والعوالي من المدينة على ميلين وثلاثة وأحسبه قال وأربعة

Ebû Sâlih b. Ebî Yahya b. Mansûr el-Kâdî→ Dedesi→ Ahmed b. Seleme→ Muhammed b. Yahya→ Abdürezzâk→ Ma'mer→ İbn Şihâb ez-Zührî tarikiyle rivayet edildiğine göre, Enes b. Mâlik şöyle demiştir: "Rasûlullah (sav), güneş henüz yüksekte olduğu halde İkinci Namazı'nı kıldırır namazdan sonra Avâlî'ye gidecek insan giderdi. İbn Şihâb ez-Zührî şöyle dedi: "Avâlî Medine'ye iki ya da üç mil bir rivayete göre de dört mil mesafedeki yerlerdir."²⁰²

2.b. Hadîsin idrâclı metni:

حدثنا أبو اليمان قال أخبرنا شعيب عن الزهري قال حدثني أنس بن مالك قال : كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلي العصر والشمس مرتفعة حية فيذهب الذهاب إلى العوالي فيأتيهم والشمس مرتفعة وبعض العوالي من المدينة على أربعة أميال أو نحوه

Ebû'l-Yemân→ Şuayb→ İbn Şihâb ez-Zührî tarikiyle rivayet edildiğine göre, Enes b. Mâlik şöyle demiştir: "Rasûlullah (sav), güneş henüz yüksek ve dipdiri olduğu halde İkinci Namazı'nı kıldırdı. Namazdan sonra Avâlî'ye gidecek insan giderdi de, güneş hala yüksek bulunurken onların yanına varırdı. Avâlî'nin bâzı yerleri Medine'ye dört mil yâhut ona yakın mesafededir."²⁰³

Burada Enes b. Mâlik'e ait görünen "Avâlî'nin bâzı yerleri Medine'ye dört mil yâhut ona yakın mesafededir," sözü, Enes'e değil, İbn Şihâb ez-Zührî'ye aittir.²⁰⁴ Kanaatimizce İbn Şihâb ez-Zührî, hadîste geçen Avâlî'nin ne kadar bir mesafede olduğunu açıklama ihtiyacı hissetmiş ve bunun sonucunda yapılan açıklama idrâca sebep olmuştur. Abdürezzâk tarikiyle el-Beyhâkî'de yer alan ilk rivayette de bu sözün İbn Şihâb ez-Zührî'ye ait olduğu açıkça görülmektedir.

²⁰⁰ Bkz. et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VII/115; Heysemî, *Mecmaü'z-Zevâid*, 9/21.

²⁰¹ Krş. Buhârî, *Mesâcid*, 46.

²⁰² Beyhakî, *Sünen*, I/440.

²⁰³ Buhârî, *Mevâkitu's-Salât* 12; Beyhaki, *Sünen*, I/440.

²⁰⁴ es-Suyûtî, *el-Müddrec Ale'd-Derc*, varak: 10b.

3. İftarın fazileti ile ilgili rivayetteki idrâc:

3.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا عبد الله بن يوسف أخبرنا مالك عن أبي حازم عن سهل بن سعد : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا يزال الناس بخير ما عجلوا الفطر

Abdullâh b. Yûsuf → Mâlik → Ebi Hâzım tarikiyle Sehl b. Sa'd'tan rivayet edildiğine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "İnsanlar vakti girdiğinde iftar etmek için acele ettikleri müddetçe daima hayırla beraberdirler."²⁰⁵

3.b. Hadîsin idrâclı metni:

حدثنا أبو حصين ثنا الحماني قال ثنا عبد العزيز بن أبي حازم عن أبيه عن سهل بن سعد : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : لا يزال الناس بخير ما عجلوا الفطر ولم يؤخروه تأخير أهل المشرق
Ebû Husayn → el-Hemânî → Abdü'l-Aziz b. Ebî Hâzım → Babası → el-Kâsım tarikiyle Sehl b. Sa'd'tan rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "İnsanlar vakti girdiğinde iftar etmek için acele ettikleri -Doğu Ehli'nin geciktirdiği gibi geciktirmedikleri- müddetçe daima hayırla beraberdirler."²⁰⁶

"-Doğu Ehli'nin geciktirdiği gibi geciktirmedikleri-" sözü hadîsin asıl metnine ait değildir, sonradan hadîse ilave edilmiştir.²⁰⁷ Bu durum yukarıda verilen aynı hadîsin Buhârî, Müslim ve diğer hadîs kaynaklarında yer alan versiyonları incelendiği zaman kolaylıkla anlaşılmaktadır.

4. Abdestte ne yapılması gerektiğini bildiren rivayetteki idrâc:

4.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة . حدثنا أبو الأحوص عن منصور عن هلال بن يساف عن سلمة بن قيس قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم (إذا توضأت فأنثر وإذا استجمرت فأوتر
Ebû Bekr b. Ebî Şeybe → Ebû'l-Ahves → Mansûr → Hilâl b. Yûsuf tarikiyle rivayet edildiğine göre, Seleme b. Kays şöyle demiştir: "Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: 'Abdest aldığın zaman burnuna su çek ve geri bırak, büyük abdestten temizlenirken taş kullanırsan sayısını tek yap.'" ²⁰⁸

²⁰⁵ Buhârî, Savm, 44; Müslim, Sıyâm, 48; Tirmizî, Savm, 14; İbn Mace, Sıyâm, 24; İmam Mâlik, Muvatta, Sıyâm, 6; et-Taberânî, el-Mucemu'l-Kebir, VI/139, 187, 191; krş: Abdürrezzâk, Musannef, IV/226; Ahmed b. Hanbel, Müsned, V/331, 334, 336, 337, 339; ed-Dârimî, Savm, 11; İbn Huzeyme, Sahih, III/274; İbn Hıbban, Sahih, VIII/273, 275; Ebu Ya'la, Müsned, XIII/464; Beyhakî, Şuabu'l-İman, III/409.

²⁰⁶ et-Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebir, VI/168; Beyhaki, Sünen, IV/207.

²⁰⁷ el-Bağdâdî, el-Fasl, II/693.

²⁰⁸ İbn Mace, Tahare, 44. Ayrıca bkz: Nesâî, Tahare, 39; et-Tayâlisî, Müsned, I/180; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV/313, 339; İbn Hıbbân, Sahih, IV/284; et-Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebir, VII/37, 38; İbn Ebi Şeybe, el-Musannef, I/32.

4.b. Hadîsin idrâclı metni:

أخبرنا أبو إسحاق إبراهيم بن عقيل النحوي بدمشق أيضا أنا أبو الحسن علي بن أحمد بن محمد الشراي
قالا نا خيثمة بن سليمان الأطرابلسي قال حدثني وفي حديث السلمي نا وزير بن القاسم الجبيلي نا آدم بن أبي
إياس نا شعبة عن منصور عن هلال بن يساف عن سلمة بن قيس الأشجعي أن النبي صلى الله عليه وسلم قال إذا
توضأت فانثر وإذا استجمرت فأوتر الأذنان وقال السلمي والأذنان من الرأس

Ebû İshâk İbrâhim b. Ukayl en-Nahvî→ Ebû'l-Hasen Ali b. Ahmed b.
Muhammed eş-Şerâbî→ Hayseme b. Süleyman el-Etrablusî→ Vezîr b. el-Kâsım el-
Cübeylî→ Adem b. Ebî İyâs→ Şu'be→ Mansur→ Hilâl b. Yessâf tarikiyle rivayet
edildiğine göre, Seleme b. Kays şöyle demiştir: "Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
'Abdest aldığın zaman burnuna su çek ve geri bırak, büyük abdestten temizlenirken taş
kullandığın zaman tek sayıyla kullan, *kulaklar baştan kabul edilir.*"²⁰⁹

Hadîste geçen "*kulaklar baştan kabul edilir*" ifadesi konuyla ilgili başka bir
hadîs metnine aittir.²¹⁰ Bu ifadenin bu metinde yer alması bir hatadır.²¹¹

5. Rüya ve rüyanın çeşitleri ile ilgili rivayetteki idrâc:

حدثنا محمد بن أبي عمر المكي حدثنا عبد الوهاب الثقفي عن أيوب السخيتاني عن محمد بن سيرين عن أبي
هريرة : عن النبي صلى الله عليه وسلم قال إذا اقترب الزمان لم تكذب رؤيا المسلم تكذب وأصدقكم رؤيا أصدقكم
حديثا ورؤيا المسلم جزء من خمسة وأربعين جزءا من النبوة والرؤيا ثلاثة فرؤيا الصالحة بشرى من الله ورؤيا تحزين
من الشيطان ورؤيا مما يحدث المرء نفسه فإن رأى أحداكم ما يكره فليقم فليصل ولا يحدث بما الناس قال وأحب
القيد أكره الغل والقيد ثبات في الدين

Muhammed b. Ebî Ömer el-Mekkî→ Abdü'l-Vehhab es-Sekafî→ Eyyûb es-
Sahtiyânî→ Muhammed b. Sîrîn tarikiyle rivayet edildiğine göre Ebu Hureyre
Rasûlullah (sav)'in şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Zaman (kıyamet) yaklaşınca
mü'minin rüyası yalan çıkmaz. Sîzin rüyası en doğru olanınız, sözü en doğru
olanınızdır. Çünkü mü'minin rüyası nübüvvetin kırk beş cüzünden bir cüzdür.
Nübüvvetten bir cüz olan şey yalan olmaz. *Rüya üç kısımdır: Allah'tan bir müjde olan
sâlih bir rüya, şeytanın korkutması olan rüya, diğeri de nefsin kendi kendine konuşmuş
olduğu rüya. Kim rüyasında hoşlanmayacağı bir şey görürse bunu hiç kimseye
anlatmasın ve kalkıp namaz kılsın.*" Râvi şöyle demiştir: "Rü'yada kaydı (yani
bağlanmayı) severim, gullden (kelepçelenmeden) hoşlanmam. Kayd dinde sebat
demektir."²¹²

²⁰⁹ el-Bağdâdî, *el-Fasl*, II/731.

²¹⁰ Krş. ed-Dârekutnî, *Sünen*, I/99.

²¹¹ el-Bağdâdî, *a.g.e.*, II/731.

²¹² Müslim, *Rüya*, 6; Ebû Dâvud, *Edepe* 88; Tirmîzî, *Rüya*, 1; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/507; İbn
Hıbbân, *Sahih*, XIII/404.

Bu hadiste rüyanın üç çeşit olduğu ile ilgili kısım, Hz. Peygamber'e ait değildir. Aşağıda kaydettiğimiz Buhârî rivayetinde bu kısmın Ebû Hureyre'nin sözü olduğu ifade edilmiştir. Buhârî'ye göre, Katâde, Yûnus, Hişâm ve Ebû Hilâl gibi raviler İbn Sîrîn yoluyla Ebû Hureyre'den nakletmiş oldukları hadîs içine bu ifadeleri derc etmişlerdir.²¹³

حدثنا عبد الله بن صباح حدثنا معتمر سمعت عوفا حدثنا محمد بن سيرين أنه سمع أبا هريرة يقول : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم (إذا اقترب الزمان لم تكذب رؤيا المؤمن تكذب ورؤيا المؤمن جزء من ستة وأربعين جزءا من النبوة) . وما كان من النبوة فإنه لا يكذب . قال محمد وأنا أقول هذه قال وكان يقال الرؤيا ثلاث حديث النفس وتخويف الشيطان وبشرى من الله فمن رأى شيئا يكرهه فلا يقصه على أحد وليقم فليصل قال وكان يكره الغل في النوم وكان يعجبهم القيد ويقال القيد ثبات في الدين

Abdullâh b. Sabbâh→ Mu'temir→ Avf→ Muhammed b. Sîrîn Ebu Hureyre'yi şöyle derken işitmiştir: Rasûlullah (sav)'ın şöyle buyurdu: “Zaman (kıyamet) yaklaşıncamü'minin rüyası yalan çıkmaz. Çünkü mü'minin rüyası nübüvvetin kırk altı cüzünden bir cüzdür. Nübüvveten bir cüz olan şey yalan olmaz.” Muhammed (b. Sîrîn) şöyle dedi: “Ben de bunu söylerim.” İbn Sîrîn dedi ki: (Ebû Hureyre tarafından) şöyle deniyordu: “Rüyanın üç sınıfıdır. Nefsin konuşması, şeytanın korkutması ve Allah tarafından olan müjde... Kim rüyasında hoşlanmayacağı bir şey görürse bunu hiç kimseye anlatmasın ve kalkıp namaz kılsın.” İbn Sîrîn dedi ki: “ Ebû Hureyre rüyada, gull (lale ve kelepçe) görmekten hoşlanmazdı da kayıddan (yani bağdan ve bağlanmadan) hoşlanırdı ve 'kayd, dinde sebattır' denilirdi.”²¹⁴

6. Sadakanın fazileti ile ilgili rivayetteki idrâc:

حدثنا عبد الله بن مسلمة عن مالك عن نافع عن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال وهو على المنبر وذكر الصدقة والتعفف والمسألة اليد العليا خير من اليد السفلى فاليد العليا هي النفقة والسفلى هي السائلة

Abdullâh b. Mesleme→ Mâlik→ Nâfi tarikleriyle Abdullâh b. Ömer'den rivayet edildiğine göre; “Rasûlullah (sav) minber üzerinde sadakadan ve dilencilikten sakınmaktan bahsederken; yüksek el, alçak elden hayırlıdır. Çünkü yüksek el infak edici (yani verici), alçak el ise isteyici eldir, buyurdu.”²¹⁵

Bu hadîsteki yüksek ve alçak eli açıklama mahiyetindeki ifadelerin hadîsin aslından olmadığı ve hadîse idrâc edildiği ifade edilmiştir.²¹⁶

²¹³ Buhârî, Ta'bir, 26. Ayrıca bkz: İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XII/420.

²¹⁴ Buhârî, Ta'bir, 26.

²¹⁵ Buhârî, Zekat, 17; Müslim, Zekat 94; Nesâî, Zekat, 52; İmam Mâlik, *Muvatta*, Sadaka, 8; Beyhakî, *Sünen*, IV/197.

²¹⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III/297; es-Suyûtî, *el-Müddrec Ale'd-Derc*, varak: 7b.

7. Cenaze Namazı'nı kılanların çokluğunun fazileti ile ilgili rivayetteki idrâc:

7.a. Hadîsin orijinal metni:

أخبرنا إسحاق بن إبراهيم قال أنبأنا محمد بن سواء أبو الخطاب قال حدثنا أبو بكار الحكم بن فروخ قال : صلى بنا أبو المليح على جنازة فظننا أنه قد كبر فأقبل علينا بوجهه فقال أقيموا صفوفكم ولتحسن شفاعتكم قال أبو المليح حدثني عبد الله وهو بن سليط عن إحدى أمهات المؤمنين وهي ميمونة زوج النبي صلى الله عليه وسلم قالت أخبرني النبي صلى الله عليه وسلم قال ما من ميت يصلي عليه أمة من الناس إلا شفّعوا فيه فسألت أبا المليح عن الأمة فقال أربعون

İshâk b. İbrahim→ Muhammed b. Sevâ Ebû'l-Hattâb tarikiyle Ebû Bekkâr el-Hakem b. Ferrûh'un şöyle dediği rivayet edilmiştir: Eb'ul-Melih bize bir cenaze namazı kıldırması. Namaza başlarken tekbir aldığını zannetmiştik. Fakat o yüzünü bize dönerek: “Saflarınızı düzgün tutunuz ki cenaze hakkındaki istedikleriniz kabul görsün” dedi. Ebu'l Melih diyor ki: Abdullah b. Selit, Mü'minlerin annelerinden Peygamberimizin'in hanımı Meymune'den rivâyet ederek şöyle diyor: Peygamber (sav) şöyle buyurdu: “Müslümanlardan bir ümmet (sayısınca kişi) birisinin cenaze namazını kılarlarsa, cenaze hakkındaki duaları mutlaka kabul edilir.” Ebu'l Melih'e sordum: “Ümmet (kılacak cemaat), kaç kişidir?” O: “Kırk kişi” dedi.²¹⁷

7.b. Hadîsin idrâclı metni:

حدثنا محمد بن محمد الجذوعي و عبد الله بن أحمد بن حنبل قالا : ثنا عقبه بن مكرم العمي ثنا المبارك أبو عبد الرحمن بن المبارك قال : ثنا القاسم بن المطيب أن أبا المليح الهذلي خرج في جنازة فلما وضع على السرير أقبل على القوم فقال : سوا صفوفكم وأحسنوا شفاعتكم ثم قال أبو المليح حدثني [عبد الله بن] سليط وكان أخو ميمونة أم المؤمنين عن ميمونة : عن النبي صلى الله عليه وسلم قال : من صلى عليه أمة شفّعوا في أخيهم والأمة أربعون إلى مائة والعصبة عشرة إلى أربعين والنفر ثلاثة إلى عشرة

Muhammed b. Muhammed el-Cezûî ve Abdullâh b. Ahmed b. Hanbel→ Ukbe b. Mükrim el-Umyî→ el-Mübârek Ebû Abdirrahmân b. el-Mübârek tarikiyle el-Kâsım b. el-Mutîb'den rivayet edildiğine göre, Ebû'l-Melîh el-Hüzelî bir cenazeye katıldı. Cenaze tabuta konulunca topluluğa dönerek şöyle dedi: “Saflarınızı düzgün tutunuz ki cenaze hakkındaki istedikleriniz kabul görsün.” Ümmü'l-Mü'minin Meymûne'nin kardeşi Abdullâh b. Selî't'in kendisine Meymune'den naklettiği şu hadîsi söyledi: Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Bir kimsenin cenaze namazına bir ümmet (sayısınca kişi) iştirak ederse o kimse için şefaathçi olurlar, *ümme*; *kırk kişiden yüz*

²¹⁷ Nesâî, Cenaiz, 78; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/334; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XXIII/437; İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, III/13. Aynı husustaki bir başka rivayette, Ebû'l-Melih ümmet için, ‘kırk ile yüz kişidir’ demiştir. Bkz: Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/331.

*kişiyeye kadar olan topluluktur, usbe; ondan kırka kadar, nefer ise üçten ona kadar olan topluluktur.” dediği rivayet edilmiştir.*²¹⁸

Burada ümmetin niteliğini tarif eden “*ümme; kırk kişiden yüz kişiyeye kadar topluluktur, usbe; ondan kırka kadar, nefer ise üçten ona kadar olan topluluktur,*” sözü, hadîs metninden değildir. Bilakis o, Ebu’l-Melih’in ümmetin sayısı için yaptığı bir açıklamadır. Bunu Nesâî rivayetinde Ebu Ubeyde el-Haddâd, Ahmed b. Hanbel rivayetinde ise, Yahya el-Kattân açıklamaktadır.²¹⁹

8. Olgunlaşana kadar meyve satımının yasak olması ile ilgili rivayetteki idrâc:

8.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا عبد الله ثنا أي ثنا عفان ثنا عبد العزيز بن مسلم ثنا عبد الله بن دينار عن ابن عمر : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن بيع الثمرة حتى يبدو صلاحها

Abdullâh→ Babası→ Affân→ Abdülazîz b. Müslim→ Abdullâh b. Dînâr tarikiyle rivayet edildiğine göre İbn Ömer şöyle demiştir: “Rasûlullah (sav) salâhı meydana çıkıncaya (olgunlaşıncaya) kadar meyve alım satımını yasakladı.”²²⁰

8.b. Hadîsin idrâclı metni:

حدثنا حجاج حدثنا شعبة أخبرني عبد الله بن دينار سمعت ابن عمر رضي الله عنهما : نهى النبي صلى الله عليه وسلم عن بيع الثمرة حتى يبدو صلاحها وكان إذا سئل عن صلاحها قال حتى تذهب عاهته

Haccâc→ Şu’be→ Abdullâh b. Dînâr tarikiyle rivayet edildiğine göre İbn Ömer şöyle demiştir: “Peygamber (sav), salâhı meydana çıkıncaya kadar meyve alım satımını nehyetti . *Meyvenin salâhının mâhiyeti sorulduğu zaman: ‘Olgunlaşıp âfete uğraması ihtimâlinin gitmesine kadar demektir,’* buyurdu.”²²¹

Hadîste Hz. Peygamber’in hükmünü açıklama niteliği taşıyan, “*Meyvenin salâhının mâhiyeti sorulduğu zaman: ‘Olgunlaşıp âfete uğraması ihtimâlinin gitmesine kadar demektir,’ bölümü,* Hz. Peygamber’in sözü değil, Abdullah b. Ömer’in sözüdür. Abdullah b. Ömer, salâhın ne olduğunu açıklama ihtiyacı hissetmiş, bu hadîsi rivayet eden râvî hata ederek, İbn Ömer’in sözünü, Hz.Peygamber’in sözü olarak nakletmiştir. Nitekim, Abdullah b. Dînâr’ın, İbn Ömer’den rivayet ettiği yukarıdaki ilk hadîste bu ifadeler yer almamaktadır.²²²

²¹⁸ et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, XXIV/19; krş: el-Bağdâdî, *el-Fasl*, I/388.

²¹⁹ el-Bağdâdî, *el-Fasl*, I/388; es-Suyûtî, *el-Müddrec Ale’d-Derc*, varak: 2b.

²²⁰ Abdürrezzâk, *Musannef*, VIII/62; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/75; Ebû Ya’la, *Müsned*, IX/463,10/82; İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, IV/431-432, VII/293.

²²¹ Buhârî, *Zekat*, 57.

²²² el-Bağdâdî, *a.g.e.*, I/168; es-Suyûtî, *el-Müddrec Ale’d-Derc*, varak: 3b.

9. Deve satışı ile ilgili rivayetteki idrâc:

9.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا موسى بن إسماعيل أخبرنا جويرية عن نافع عن عبد الله رضي الله عنه قال : كانوا يتبايعون الجزور إلى جبل الحبله فنهى النبي صلى الله عليه وسلم عنه . فسرره نافع أن تنتج الناقة ما في بطنها
Mûsâ b. İsmâîl→ Cuveyriye b. Esmâ→ Nâfi tarikiyle rivayet edildiğine göre Abdullah b. Ömer şöyle demiştir: “Câhiliyet devri insanları develeri, habelu'l-habeleye (yani gebe devenin dişi doğacak yavrusunun doğurmasına) kadar satış, alış muamelesi yaparlardı. Peygamber (sav) bu akıbeti meçhul alışverişi yapmayı yasakladı.” Hadîsin râvîsi olan Nâfi' bunu “dişi devenin kendi karnındaki yavruyu doğurmasına kadar” diye tefsîr etmiştir.”²²³

9.b. Hadîsin idrâclı metni:

حدثنا عبد الله بن يوسف أخبرنا مالك عن نافع عن عبد الله ابن عمر رضي الله عنهما : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن بيع جبل الحبله وكان يباعا يتبايعه أهل الجاهلية وكان الرجل يتاع الجزور إلى أن تنتج الناقة ثم تنتج التي في بطنها

Abdullâh b. Yûsuf→ Mâlik→ Nâfi tarikiyle rivayet edildiğine göre Abdullâh b. Ömer şöyle demiştir: “Rasûlullah (sav) habelu'l-habele satışını (yani gebe devenin dişi doğacak yavrusunun gebeliğini satmayı) yasakladı. Bu, Câhiliyet halkının kendi aralarında yapageldikleri bir satış idi. Adam, meselâ bir deveyi gebe bir devenin doğurmasına, sonra bu doğan dişi yavru da karnındaki cenini doğurmasına istinaden mal alıp satardı.”²²⁴

Hadîs ile ilgili Nâfi'nin yapmış olduğu açıklama Abdullâh b. Ömer'in konuyla ilgili rivayetinin bir bölümü olarak nakledilmiştir.²²⁵

10. Şiğârın yasak olması ile ilgili rivayetteki idrâc:

10.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا مسدد حدثنا يحيى بن سعيد عن عبيد الله قال حدثني نافع عن عبد الله رضي الله عنه : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن الشغار . قلت لنافع ما الشغار ؟ قال ينكح ابنة الرجل وينكحه ابنته بغير صداق وينكح أخت الرجل وينكحه أخته بغير صداق

Müsedded→ Yahya b. Saîd→ Ubeydullah→ Nâfi tarikiyle rivayet edildiğine göre Abdullâh b. Ömer şöyle demiştir: “Rasûlullah (sa) şiğârdan nehyetmiştir.” (Ubeydullah dedi ki:) Ben Nâfi'ye; ‘Şiğâr nedir?’ diye sordum. O da: ‘Bir adam diğer bir adamın kızını nikâh eder, diğeri de ona kendi kızını mehr olmaksızın nikâh eder, ve

²²³ Buhârî, Selem, 8.

²²⁴ Buhârî, Buyû' 61; Müslim, Buyû', 5.

²²⁵ el-Bağdâdî, *el-Fasl*, I/386; es-Suyûtî, *el-Müdrecc Ale'd-Derc*, varak: 4a.

keza bir adamın kızkardeşini nikâhla alır ve kendi kızkardeşini de mehirsiz olarak o adama nikâh eder.”²²⁶

10.b. Bu husustaki diğer bir rivayet:

حدثنا يحيى بن يحيى أخبرنا حماد بن زيد عن عبد الرحمن السراج عن نافع عن ابن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن الشغار

Yahya b. Yahya→ Hammâd b. Zeyd→ Abdurrahmân es-Serrâc→ Nâfi tarikiyle rivayet edildiğine göre İbn Ömer şöyle demiştir: “Rasûlullah (sav) şığar’ı yasaklamıştır.”²²⁷

10.c. Hadîsin idrâclı metni:

حدثنا عبد الله بن يوسف أخبرنا مالك عن نافع عن ابن عمر رضي الله عنهما: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن الشغار . والشغار أن يزوج الرجل ابنته على أن يزوجه الآخر ابنته ليس بينهما صداق
Abdullâh b. Yûsuf→ Mâlik→ Nâfi tarikiyle İbn Ömer’den şöyle rivayet edilmiştir: “Rasûlullah (sav) şığâr suretiyle nikâhı yasaklamıştır. *Şığâr, bir kimsenin kızını diğerine, o da kızını kendisine vermek üzere aralarında mehr de olmaksızın evlendirmesidir.*”²²⁸

Hadîste şığarın ne olduğu ile ilgili yapılan açıklama İbn Ömer’e değil, Nâfi’ye aittir. Nitekim eş-Şafî’ de bu sözün, kime ait olduğunu bilmediğini ifade etmiştir.²²⁹ Ama Buhârî’de yer alan yukarıdaki ilk rivayetten sözün, Nâfi’ye ait olduğunu anlamaktayız

Kanaatimizce, Ubeydullah, “şığar” ın ne olduğunu öğrenmek için hadîsi aldığı Nâfi’ye bunu sormuş, Nâfi de ona açıklama yapmıştır. Daha sonra bu hadîsi nakleden râvî vehmederek, oradaki ayrıntıyı kaçırmış ve Nâfi’nin sözünü Abdullah b. Ömer’in sözü gibi nakletmiştir. Nitekim bu hadîsin Müslim tarafından nakledilen versiyonunda Nâfi’den hadîsi nakleden râvî, (yani yukarıdaki müdrec hadîsteki şığar ile ilgili sorunun sahibi) Ubeydullah değildir ve bu hadîste böyle bir soru ve cevap bölümü bulunmamaktadır.(bkz: hadîs 10.b.) Bu da bize aynı şekilde şığarın açıklaması niteliği taşıyan ifadelerin Abdullah b. Ömer’e ait olmadığını göstermektedir.

²²⁶ Buhârî, Hıyel, 4.

²²⁷ Müslim, Nikâh, 59.

²²⁸ Buhârî, Nikâh, 29; Müslim, Nikâh, 57; Nesâî, Nikâh, 61; İmam Mâlik, *Muvatta*, Nikâh, 24; Beyhakî, *Sünen*, VII/199.

²²⁹ el-Bağdâdî, *el-Fasl*, I/407; es-Suyûtî, *el-Müdreç Ale’ d-Derc*, varak: 4b.

11. *Düşman ülkesine Kur'ân ile yolculuğun yasaklanması ile ilgili rivayetteki idrâc:*

11.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا عبد الله بن مسلمة القعنبي عن مالك عن نافع أن عبد الله بن عمر قال: نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم أن يسافر بالقرآن إلى أرض العدو قال مالك أراه مخافة أن يناله العدو

Abdullâh b. Mesleme el-Ka'nebî→ Mâlik→ Nâfi' tarikiyle rivayet edildiğine göre Abdullâh b. Ömer şöyle demiştir: “Rasullullah (sav) Kur'an'la birlikte düşman bölgesine yolculuk yapmayı yasakladı.” Mâlik, bu yasağın sebebinin düşmanın Kur'ânı ele geçirmesi korkusu olduğunu söylemiştir.²³⁰

11.b. Bu husustaki Buhârî de yer alan diğer bir rivayet:

حدثنا عبد الله بن مسلمة عن مالك عن نافع عن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى أن يسافر بالقرآن إلى أرض العدو

Abdullâh b. Mesleme→ Mâlik→ Nâfi' tarikiyle Abdullâh b. Ömer'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah (sav), Kur'ân (metni) ile düşman bölgesine yolculuk yapılmasını yasakladı.”²³¹

11.c. Hadîsin idrâclı metni:

حدثنا أحمد بن سنان وأبو عمر قالا حدثنا عبد الرحمن بن مهدي عن مالك بن أنس عن نافع عن ابن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى أن يسافر بالقرآن إلى أرض العدو مخافة أن يناله العدو

Ahmed b. Sinan ve Ebû Ömer→ Abdurrahmân b. Mehdî→ Mâlik b. Enes→ Nâfi' tarikiyle Abdullah b. Ömer'den şöyle rivayet edilmiştir: “Rasûlullah (sav), *düşmanın ele geçirmesi korkusundan dolayı* Kur'ân ile düşman bölgesine yolculuk yapılmasını yasakladı.”²³²

Hadîste yer alan ve Hz. Peygamber'in nehy sebebini açıklayan “*düşmanın ele geçirmesi korkusundan dolayı*” bölümü, İbn Ömer'e ait değil, hadîsin râvîlerinden Mâlik'e aittir ve idrâcdır.²³³ Kanaatimizce Mâlik, Hz. Peygamber'in bu yasaklamasının gerekçesini açıklamış, muhtemelen hadîsin İbn Mace'de yer alan râvîlerinden bir tanesi, Mâlik'in bunun kendi açıklaması olduğunu belirttiği halde, Mâlik'in açıklamasını İbn Ömer'e aitmiş gibi rivayet ederek, hata etmiştir.

²³⁰ Ebû Dâvud, Cihâd, 88.

²³¹ Buhârî, Cihâd ve Siyer, 127.

²³² İbn Mace, Cihâd, 45.

²³³ el-Bağdâdî, *el-Fasl*, I/410; es-Suyûtî, *el-Müddrec Ale'd-Derc*, varak: 6a.

12. Münâbeze ve mülâmese satışının yasaklanması ile ilgili rivayetteki idrâc:

12.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا أبو بكر قال حدثنا سفيان بن عيينة عن الزهري عن عطاء بن يزيد عن أبي سعيد الخدري أن النبي صلى الله عليه وسلم نهى عن المنابذة والملاسة
Ebû Bekr→ Süfyân b. Uyeyne→ İbn Şihâb ez-Zührî→ Ata b. Yezîd tarikiyle
Ebû Saîd Hudrî'den şöyle rivayet edilmiştir: “Rasûlullah (sav) münâbeze ve mülâmeseden nehyetti.”²³⁴

12.b. Hadîsin idrâclı metni:

حدثنا سعيد بن عفیر قال حدثني الليث قال حدثني عقيل عن ابن شهاب قال أخبرني عامر بن سعد أن أبا سعيد رضي الله عنه أخبره: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن المنابذة - وهي طرح الرجل ثوبه بالبيع إلى رجل قبل أن يقلبه أو ينظر إليه - ونهى عن بيع الملاسة . والملاسة لمس الثوب لا ينظر إليه
Saîd b. Ufeyr→ el-Leys→ Ukayl→ İbn Şihâb ez-Zührî→ Âmir b. Sa'd tarikiyle
Ebû Saîd Hudrî'den şöyle rivayet edilmiştir: “Rasûlullah (sav) münâbezeden nehyetti, münâbeze, kişinin satacağı kumaşını, almak isteyen o kumaşı alt üst etmesine ve ona bakmasına, düşünmesine fırsat vermeden önce alıcıya doğru atmasıdır ve yine Peygamber, mülâmeseden de nehyetti. Mülâmese, alıcının kumaşa bakmayıp, sâdece elle dokunması suretiyle yapılan satışır.”²³⁵

Buhârî tarafından rivayet edilen bu hadîste yer alan münâbeze ve mülâseme ile ilgili açıklamalar, hadîsin aslından değildir. Bunlar sahâbe tarafından konuya dair yapılan izahlardır.²³⁶

13. Müzâbene satış ile ilgili rivayetteki idrâc:

حدثنا إسماعيل حدثنا مالك عن نافع عن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن المزابنة والمزابنة بيع الثمر بالتمر كيلا وبيع الزبيب بالكرم كيلا
İsmâîl→ Mâlik→ Nâfi tarikiyle Abdullâh b. Ömer'den şöyle rivayet edilmiştir: “Rasûlullah (sav) muzâbene satışından nehyetti. Müzâbene satışı, yaş hurmayı ölçekle kuru hurma mukabili satmaktır. Kuru üzümü de ölçekle satmaktır.”²³⁷

Bu hadîste ki müzâbene satışının ne olduğuna dair yapılan açıklama da sahâbeye aittir.²³⁸

²³⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV/476

²³⁵ Buhârî, *Buyû*, 62.

²³⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III/297; es-Suyûtî, *el-Müdreç Ale'd-Derc*, varak: 8a.

²³⁷ Buhârî, *Buyû*, 75; Müslim, *Buyû*, 72; Nesâî, *Buyu*, 33; İmam Mâlik, *Muvatta*, *Buyû*, 23 ; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/7, 63; İbn Hıbbân, *Sahih*, XI/374.

²³⁸ es-Suyûtî, *el-Müdreç ile'd-Derc*, varak: 8a.

14. Müzâbene ve Muhâkale satışı ile ilgili rivayetteki idrâc:

14.a. Hadîsin orijinal metni:

أخبرنا الحسن بن سفيان قال : حدثنا زكريا بن يحيى زحمويه قال : حدثنا هشيم عن عبيد الله بن عمر عن نافع عن ابن عمر : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن المزينة والمخاللة
el-Hasen b. Süfyân→ Zekeriyya b. Yahya Zehmûyeh→ Huşeym→ Ubeydullah
b. Ömer→ Nâfi tarikiyle rivayet edildiğine göre İbn Ömer şöyle demiştir: “Rasûlullah (sav), Müzâbene ve Muhâkaleyi yasakladı.”²³⁹

14.b. Hadîsin idrâclı metni:

حدثنا عبد الله بن يوسف أخبرنا مالك عن داود بن الحصين عن أبي سفيان مولى ابن أبي أحمد عن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن المزينة والمخاللة . والمزينة اشتراء الثمر بالتمر في رؤوس النخل

Abdullâh b. Yûsuf→ Mâlik→ Dâvud b. el-Husayn→ Ebû Süfyân Mevlâ b. Ebî Ahmed tarikiyle Ebû Saîd el-Hudrî'den şöyle rivayet edilmiştir: “Rasûlullah (sav), Müzâbene ve Muhâkaleyi yasakladı. *Müzâbene; kuru hurma vererek ağaçtaki yaş hurmayı almaktır.*”²⁴⁰

14.c. Bu husustaki diğer bir müdrec rivayet:

حدثني عن مالك عن داود بن الحصين عن أبي سفيان مولى بن أبي أحمد عن أبي سعيد الخدري : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن المزينة والمخاللة والمزينة اشتراء الثمر بالتمر في رؤوس النخل والمخاللة كراء الأرض بالحنطة

Mâlik→ Dâvud b. el-Husayn→ Ebû Süfyân Mevlâ b. Ebî Ahmed tarikiyle Ebû Saîd el-Hudrî'den şöyle rivayet edilmiştir: “Rasûlullah (sav): Müzâbene ve Muhâkaleyi yasakladı. *Müzâbene; kuru hurma vererek ağaçtaki yaş hurmayı almak, Mühâkale ise yerdeki buğday karşılığında başaktaki buğdayı almak ve buğday vererek arazi kiralamaktır.*”²⁴¹

Yukarıdaki birinci müdrec hadîste yer alan müzâbeneye, ikinci müdrec hadîste yer alan müzâbene ve muhâkale dair yapılmış olan açıklamalar, hadîsin asıl metnine air değildir, sahabenin konuyla ilgili izahlarıdır.²⁴²

²³⁹ İbn Hıbbân, *Sahih*, XI/371; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, IV/264.

²⁴⁰ Buhârî, *Buyû'*, 82; Müslim, *Buyû'*, 59; Nesâî, *Buyû'*, 32.

²⁴¹ İmam Mâlik, *Muvatta*, *Buyû'*, 24; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/6, 8, 60; Beyhakî, *Sünen*, V/307; Ebû Ya'la, *Müsned*, II/407.

²⁴² es-Suyûtî, *el-Müdrec Ale'd-Derc*, varak: 8a.

15. Hz. Peygamber'in müşriklerle yaptığı beddua ile ilgili rivayetteki idrâc:

حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة وزهير بن حرب وأبو كريب قالوا حدثنا أبو معاوية عن الأعمش عن مسلم ابن صبيح عن شتير بن شكل عن علي قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم الأحزاب شغلونا عن الصلاة الوسطى صلاة العصر ملاً الله بيوتهم وقبورهم ناراً ثم صلاها بين العشاءين بين المغرب والعشاء
Ebû Bekr b. Ebî Şeybe, Züheyr b. Harb ve Ebû Küreyb→ Ebû Muâviye→ A'meş→ Müslim b. Subeyh→ Şüteyr b. Şekel tarikiyle rivayet edildiğine göre Hz. Ali şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) Ahzâb günü, "Bizi orta namazdan, *İkindi namazından* alıkoydular. Allâh onların evlerini ve kabirlerini ateşle doldursun!" buyurdu, sonra ikindiye akşam ile yatsı arasında kıldı."²⁴³

Orta namazın, ikindi namazı olduğunu açıklayan ifade hadîsin metnine ait değildir. Râvilerin açıklamasından kaynaklanan bir ziyade olduğu söylenmiştir.²⁴⁴

16. *İslâm'da ferau' ve atîre olmadığı ile ilgili rivayetteki idrâc:*

16.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثني محمد بن رافع وعبد بن حميد قال عبد أخبرنا وقال ابن رافع حدثنا عبدالرزاق أخبرنا معمر عن الزهري عن ابن المسيب عن أبي هريرة قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا فرع ولا عتيرة
Muhammed b. Râfi ve Abd b. Humeyd→ Abdürrezzâk→ Ma'mer→ İbn Şihâb ez-Zührî→ İbn-i Müseyyeb tarikiyle rivayet edildiğine göre Ebû Hüreyre şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Ferau' (devenin ilk yavrusunu kurban etmek) ve Atire (Receb ayında kurban kesmek) yoktur."²⁴⁵

16.b. Bu husustaki diğer bir rivayet:

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا محمد بن جعفر قال ثنا معمر قال ثنا بن شهاب عن بن المسيب عن أبي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : لا فرع ولا عتيرة قال بن شهاب والفرع كان أهل الجاهلية يذبحون أول نتاج يكون لهم والعتيرة ذبيحة رجب
Abdullâh→ Babası→ Muhammed b. Ca'fer→ Ma'mer→ İbn Şihâb ez-Zührî→ İbn Müseyyeb tarikiyle rivayet edildiğine göre Ebû Hureyre şöyle demiştir: Rasûlullah (sav): "Ferau' ve Atire yoktur." buyurdular. İbn Şihâb ez-Zührî şöyle dedi: "el-Ferau', devenin ilk yavrusudur ki, Cahiliye Arabları bunu tâğûtları için kesiyorlardı. 'Atîre' de Receb Ayı'nda kesmekte oldukları hayvandır."²⁴⁶

²⁴³ Müslim, Mesâcid ve Mevâidu's-Salât, 205; Abdürrezzak, *Musannef*, I/576; et-Tayâlisî, *Müsned*, I/48; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/146; Ebû Ya'la, *Müsned*, I/458; İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, II/244; Beyhakî, *Sünen*, II/220.

²⁴⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VIII/196; es-Suyûtî, *el-Müdrecc Ale'd-Derc*, varak: 9a.

²⁴⁵ Müslim, *Edâhî*, 38; Nesâî, *Fera' ve Atire*, 41; ed-Dârimî, *Edahi*, 8; İbn Hıbbân, *Sahih*, XIII/208; Ebû Ya'la, *Müsned*, X/282.

²⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/490.

16.c. Hadîsin idrâclı metni:

حدثنا عبدان حدثنا عبد الله أخبرنا معمر أخبرنا الزهري عن ابن المسيب عن أبي هريرة رضي الله عنه
عن النبي صلى الله عليه وسلم قال : لا فرع ولا عتيرة والفرع أول التاج كانوا يذبحونه لطواغيتهم والعتيرة في
رجب

Abdân→ Abdullâh→ Ma'mer→ İbn Şihâb ez-Zührî→ Saîd İbnu'l-Müseyyeb
tarikiyle Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre; Peygamber (sav) şöyle buyurdu:
“Ferau’ ve atîre yoktur. ‘el-Ferau’, devenin ilk yavrusudur ki, Cahiliye Arabları bunu
tâğûtları için kesiyorlardı. ‘Atîre’ de Receb Ayı’nda kesmekte oldukları hayvandır.”²⁴⁷

Burada yer alan ve “ferau’ ve atîre” ye dair yapılan açıklama Hz. Peygamber’e
ait değildir. Bilakis bu açıklamalar İbn Şihâb ez-Zührî’ye aittir. İbn Hacer de Ferau’ ve
Atire’nin ne olduğuyla ilgili açıklamanın İbn Şihâb ez-Zührî’ye ait olduğunu
söylemiştir.²⁴⁸

2.1.2. Hadîsten Hüküm Çıkarmak İçin Yapılan Açıklamadan Kaynaklanan İdrâc

Hadîsin metninin rivayetinin tamamlanmasından önce ya da tamamlanmasından
sonra râvî tarafından bazı durumlarda hadîs metninden hükümler çıkarılmıştır. Çıkarılan
bu hükümler râvî tarafından açıkça belirtilmediği için idrâca neden olmuştur.²⁴⁹

1. Hz. Peygamber'in ez-Zübeyr b. el-Avvâm'ı övmesi ile ilgili rivayetteki idrâc:

1.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا صدقة أخبرنا ابن عيينة حدثنا المنكدر سمع جابر بن عبد الله رضي الله عنهما قال : ندب النبي
صلى الله عليه وسلم الناس - قال صدقة أظنه - يوم الخندق فانتدب الزبير ثم ندب الناس فانتدب الزبير فقال
النبي صلى الله عليه وسلم إن لكل نبي حواريا وإن حواريا الزبير بن العوام

Sadaka→ İbn Uyeyne tarikiyle rivayet edildiğine el-Münkedir Câbir b.
Abdillâh'ın şöyle dediğini duymuştur: “Peygamber (sav) (râvî Sadaka b. el-Fadl:
Bunun Hendek günü olduğunu sanıyorum, demiştir) insanları (bir keşif vazifesine)
çağırır ve bu çağrıya ez-Zubeyr icabet etti. Sonra Peygamber yine çağrı yaptı, yine
Zubeyr icabet etti. Sonra Peygamber insanları yine bu vazifeye çağırır; bu sefer de
Zubeyr vazifeye tâlib oldu. Bunun üzerine Peygamber; “muhakkak her peygamberin bir

²⁴⁷ Buhârî, Akike, 3; Tirmizî, Edâhi, 15; Abdürrezzak, *Musannef*, IV/341; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/279; Beyhakî, *Sünen*, IX/313.

²⁴⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX/597.

²⁴⁹ es-Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, s. 234; Muhammed el-Uneys, *el-Fasl (Mukaddime)*, I/75; Tahhân, *a.g.e.*, s. 106.

havarisi (seçkin, halis adamı) vardır. Şüphesiz benim havarim de ez-Zübeyr b. el-Avvâm'dır," buyurdu.²⁵⁰

1.b. Hadîsin idrâclı metni:

اخبرنا الحسن بن علي الجوهري أنا علي بن عمر الحافظ نا أبا بكر أحمد بن عبد الله بن محمد الوكيل نا زيد بن أحمز نا عبد الرحمن بن مهدي نا سلام بن أبي مطيع عن عاصم عن زر ابن جرموز استأذن على علي فقال ائذنوا له وسمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول بشر قاتل ابن صفية بالنار أن لكل نبي حواريا والزيبر حواربي

el-Hasen b. Ali el-Cevheri→ Ali b. Ömer el-Hâfız→ Ebû Bekr Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed el-Vekîl→ Zeyd b. Ahzem→ Abdurrahmân b. Mehdî→ Selâm b. Ebî Mutî'→ Âsım→ Zirr tarikiyle rivayet edildiğine göre; İbn Curmûz, Hz. Ali'nin huzuruna çıkmak için izin istedi. Hz. Ali "Ona izin verin" dedi ve şunu ekledi: Ben Rasûlullah'ı (sav) şöyle buyururken işittim: "*Safîyye'nin oğlunun (ez-Zübeyr'in) katilini cehennemle müjdele!* Her nebînin bir havarisi vardır. Benim havarim ise Zübeyr'dir."²⁵¹

Hadîste yer alan "*Safîyye'nin oğlunun (ez-Zübeyr'in) katilini cehennemle müjdele!*" bölümü, Hz. Ali'ye aittir. Kanaatimizce Hz. Ali, Hz. Peygamber tarafından övülen, Hz. Peygamber'in benim havarimdir, dediği bir kişinin katili için, onun cehennemlik olduğuna hükmetmiş ve böyle bir açıklama yapmış, Râvi Zeyd b. Ahzem yanılarak, bunları Hz. Peygamber'in sözleri zannetmiş ve böyle rivayet etmiştir.²⁵²

2. Hz. Peygamber'in bazı ilaçları tavsiye ettiği rivayetdeki idrâc:

حدثنا صدقة بن الفضل أخبرنا ابن عيينة قال سمعت الزهري عن عبيد الله عن أم قيس بنت محصن قالت : سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول عليكم بهذا العود الهندي فإن فيه سبعة أشفية يستعط به من العذرة ويولد به من ذات الجنب . ودخلت على النبي صلى الله عليه وسلم بابت لي لم يأكل الطعام فبال عليه فدعا بماء فرش عليه

Sadakatü'bnü Fadl→ İbn Uyeyne→ İbn Şihâb ez-Zührî→ Ubeydullah tarikiyle rivayet edildiğine göre Ümmü Kays bint Mihsan, Peygamber (sav)'den şöyle işitmiştir: "Şu el-Ûdu'l-Hindî'yi kullanmağa devam ediniz. Çünkü bunun içinde yedi türlü şifâ vardır. Uzre, yânî boğaz hastalığı için bu ilaç buruna çekilir. Zâtu'l-cenb hastalığı için de hastaya içirilir" buyuruyordu. Bu sırada ben henüz yemek yiyemeyen küçük bir oğlumla Peygamber (sav)'in huzuruna girdim. Çocuk O'nun üzerine işedi. Peygamber

²⁵⁰ Buhârî, Cihâd ve Siyer, 41; Müslim, Fedâilu's-Sahabe, 48; bkz: Tirmîzî, Menâkıb, 24; İbn Mace, Fedâilu's-Sahâbe, 11; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/338; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VII/130; Ebû Ya'la, *Müsned*, I/445.

²⁵¹ el-Bağdâdî, *el-Fasl*, I/190.

²⁵² el-Bağdâdî, *el-Fasl*, I/190; es-Suyûtî, *el-Müddrec Ale'd-Derc*, varak: 5b, 6a.

su istedi de sidiğin değdiği yerin üstüne azar azar akıttı.”²⁵³

Abdürrezzâk Musannefî’nde yukarıdaki hadîsin metninde yer alan “Uzre, yânî boğaz hastalığı için bu ilâç buruna çekilir,” sözünün İbn Şihâb ez-Zührî’nin sözü olduğunu açıklamaktadır.²⁵⁴ Kanaatimizce İbn Şihâb ez-Zührî, Hz. Peygamber’in tavsiyesinden, böyle bir hüküm çıkarmış ve sonucunda hadîsin müdrec olmasına sebep olmuştur.

3. Miskînin kim olduğunu bildiren rivayetteki idrâc:

3.a. Hadîsin orijinal metni:

أخبرنا عبد الرزاق عن معمر عن الزهري قال قال النبي صلى الله عليه وسلم ليس المسكين الذي ترده التمرة والتمرتين والأكلة والأكلتين ولكن المسكين الذي لا يسأل ولا يعلم مكانه فيصدق عليه قال معمر وقال الزهري فذلك المحروم

Abdürrezzâk→ Ma’mer tarikiyle rivayet edildiğine göre İbn Şihâb ez-Zührî şöyle demiştir: “Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: ‘Miskîn, bir iki hurma veya bir iki lokma için (kapıdan) geri çevrilen değildir. Gerçek miskin, insanlardan açıkça istemeyen ve durumu bilinmediği için de kendisine sadaka verilmeyendir.’ Ma’mer diyor ki: İbn Şihâb ez-Zührî şöyle dedi: “İşte bu mahrumdur.”²⁵⁵

3.b. Bu hususta Ebû Hureyre’den nakledilen diğer bir rivayet:

حدثنا إسماعيل بن عبد الله قال حدثني مالك عن أبي الزناد عن الأعرج عن أبي هريرة رضي الله عنه : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال ليس المسكين الذي يطوف على الناس ترده اللقمة واللقمتان والتمرّة والتمرّتان ولكن المسكين الذي لا يجد غنى يغنيه ولا يفطن به فيتصدق عليه ولا يقوم فيسأل الناس

İsmâil b. Abdullâh→ Mâlik→ Ebû'z-Zinâd→ el-A'rec tarikiyle Ebû Hureyre’den rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Miskîn, insanlar arasında dolaşıp bir iki lokma, bir iki hurma ile geri çevrilen kişi değildir. Gerçek miskin, kendini geçindirecek bir varlığı olmayan, kendisine sadaka verilmek için zarurette olduğu bilinemeyen ve kendisi de kalkıp insanlardan istemeyen iffetli, nezih kimsedir.”²⁵⁶

²⁵³ Buhârî, Tıp, 10. Buhârî’nin dışındaki metinlerde çocuğun bevletmesinden bahsetmemektedir. Bkz: Müslim, Selâm, 87; Ebû Dâvud, Tıp, 13; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/355; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, V/33.

²⁵⁴ Abdürrezzâk, *Musannef*, I/379.

²⁵⁵ Abdürrezzâk, *Musannef*, XI/96; benzer rivayet için bkz: Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/260; Ebû Dâvud dedi ki: “Muhammed b. Sevr ile Abdürrezzâk bu hadîsi Ma’mer’den rivayet ettiler ve ‘Mahrum’ sözünü İbn Şihâb ez-Zührî’nin sözü saydılar ki, bu daha doğrudur.” Ebû Dâvud, *Zekât*, 24.

²⁵⁶ Buhârî, *Zekât* 52; Müslim, *Zekât*, 101; Ebû Dâvud, *Zekât* 24; Nesâî, *Zekât* 76.

3.c. Hadîsin idrâclı metni:

أخبرنا الفضل بن الحباب حدثنا مسدد بن مسرهد حدثنا عبد الواحد بن زياد عن معمر عن الزهري عن أبي سلمة عن أبي هريرة قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : ليس المسكين الذي تردده التمرة والتمران والأكلة والأكلتان ولكن المسكين الذي ليس له ما يستغني به ولا يعلم بحاجته فيتصدق عليه *فذلك المحروم*
el-Fadl b. el-Habbâb→ Müsedded b. Müserhed→ Abdülvâhid b. Ziyâd→ Ma'mer→ İbn Şihâb ez-Zührî→ EbûSeleme tarikiyle rivayet edildiğine göre Ebû Hureyre şöyle demiştir: "Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Miskin, insanlar arasında dolaşıp bir iki hurma, bir iki lokma ile geri çevrilen kişi değildir. Gerçek miskin, kendini geçindirecek bir varlığı olmayan, ihtiyacı bilinmediği için de kendisine sadaka verilmeyen kişidir, *işte bu, mahrumdur*."²⁵⁷

Bu hadîste Hz. Peygamber'e ait görülen "*işte bu, mahrumdur*," sözü, İbn Şihâb ez-Zührî'ye aittir. Yukarıda verdiğimiz, Ma'mer'in rivayetinde de durum anlaşılmaktadır.²⁵⁸ Bu hadîsin yukarıda verdiğimiz versiyonuna baktığımızda (bkz: 3.b.), bu rivayetin râvîleri arasında İbn Şihâb ez-Zührî bulunmamaktadır, doğal olarak, bu rivayette İbn Şihâb ez-Zührî'ye ait olan söz de bulunmamaktadır.

4. Sadaka vermenin fazileti ile ilgili rivayetdeki idrâc:

4.a. Hadîsin orijinal metni:

أبو علي الحسن بن أحمد بن محمد بن الحسن البلخي الخطيب أنا محمد بن أحمد بن شاذان الفقيه بليخ وكان ثقة نا أبو شهاب معمر بن بن محمد العوفي نا المكي بن إبراهيم نا جعفر بن الزبير عن القاسم مولى يزيد بن معاوية عن أبي أمامه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم مكتوب على باب الجنة القرض بثمانية عشر والصدقة بعشر أمثالها قال جعفر قال بعض الفقهاء لأن صاحب القرض لا يأتيك إلا وهو محتاج والصدقة ربما وضعت في غنى

Ebû Ali el-Hasen b. Ahmed b. Muhammed b. el-Hasen el-Belhî el-Hatîb→ Muhammed b. Ahmed b. Şâzân el-Fakîh→ Ebû Şihâb Ma'mer b. Muhammed el-Ûfî→ el-Mekkî b. İbrahim→ Ca'fer b. ez-Zübeyr→ el-Kâsım Mevlâ Yezîd b. Muâviye tarikiyle rivayet edildiğine göre Ebû Ümame şöyle demiştir: "Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: 'Cennetin kapısında şöyle yazılıdır: 'karz (borç vermek) on sekiz misliyle, sadaka ise, on misliyle mükâfatlandırılır.' Ca'fer şöyle dedi: 'Bazı fakîhler şöyle demiştir: Çünkü borç alacak kişi sana muhtaç olarak gelir. Sadakayı ise kimi zaman zengin birine vermiş olursun."²⁵⁹

²⁵⁷ İbn Hıbban, *Sahih*, VIII/138.

²⁵⁸ el-Bağdâdî, *el-Fasl*, I/355; es-Suyûtî, *el-Müdreç Ale'd-Derc*, varak: 2b.

²⁵⁹ el-Bağdâdî, *a.g.e.*, I/402.

4.b. Hadîsin idrâclı metni:

حدثنا أبو داود قال حدثنا جعفر بن الزبير الحنفي عن القاسم عن أبي امامة قال قال النبي صلى الله عليه وسلم : انطلق برجل الى باب الجنة فرفع رأسه فإذا على باب الجنة مكتوب الصدقة بعشر أمثالها والقرض الواحد بشمانية عشر لأن صاحب القرض لا يأتيك الا وهو محتاج وان الصدقة وضعت في غنا

Ebû Dâvud→ Ca'fer b. ez-Zübeyr el-Hanefî→ el-Kâsım tarikiyle rivayet edildiğine göre Ebû Ümame şöyle demiştir: “Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: “Bir şahıs cennetin kapısına getirilir. Başını kaldırıp bakınca cennetin kapısında sadaka on misliyle mükâfatlandırılır, karz (borç vermek) ise on sekiz kat misliyle mükâfatlandırılır, diye yazılı olduğunu görür. *Çünkü borç alacak kişi sana muhtaç olarak gelir. Sadakayı ise kimi zaman zengin birine vermiş olursun.*”²⁶⁰

Bu hadîsteki, “*çünkü borç alacak kişi sana muhtaç olarak gelir. Sadakayı ise kimi zaman zengin kişiye vermiş olursun*” bölümü, hadîsin orijinal metninden değildir, Mekkî b. İbrahim’in açıkladığına göre bu bazı fakîhlerin sözüdür ve hadîs metnine girmiştir.²⁶¹ Kanaatimizce, Fakîhler, buradaki mükâfat farkının sebebi için, hüküm vermişler, bu hükümde hadîsin asıl metnine dercedilmiştir.

5. Hz. Peygamber'in Ramazan Orucu ile ilgili rivayetteki idrâc:

5.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا عبد الله بن يوسف أخبرنا مالك عن ابن شهاب عن عبيد الله بن عبد الله بن عتبة عن ابن عباس رضي الله عنهما : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم خرج إلى مكة في رمضان فصام حتى بلغ الكديد أفطر فأفطر الناس قال أبو عبد الله والكديد ماء بين عسفان وقديد

Abullah b. Yusûf→ Malik→ İbn Şihâb ez-Zührî→ Ubeydullah b. Abdillâh b. Utbe tarikiyle İbn Abbas'tan şöyle rivayet edilmiştir: “Rasûlullah (sav) Ramazan ayında Mekke'nin Fethi için yola çıktı. Kedîd'e ulaşıncaya kadar oruç tuttu. Orada iftar etti, O'nun beraberinde sahabe de iftar etti.”

Ebû Abdillâh el-Buhârî: “el-Kedîd, Uşfân ile Kadîd arasında bir sudur,” dedi.²⁶²

5.b. Bu husustaki diğer bir rivayet:

حدثني حرملة بن يحيى أخبرنا ابن وهب أخبرني يونس عن ابن شهاب بهذا الإسناد مثل حديث الليث قال ابن شهاب فكانوا يتبعون الأحدث فالأحدث من أمره ويروونه الناسخ الخكم

Harmeletü'bnü Yahya→ İbni Vehb→ Yûnus→ İbni Şihâb'dan naklen bu isnâdla (yukarıdaki) Leys hadîsinin benzerini rivayet etmiş. İbni Şihâb demiştir: “Ashâb, Peygamber (sav) 'in en son yaptığı şeye tâbi olurlar, o fiilini öncekileri nesheden

²⁶⁰ et-Tayalisi, *Müsned*, I/155.

²⁶¹ es-Suyûtî, *el-Müddrec Ale'd-Derc*, varak: 3a.

²⁶² Buhârî, Savm, 34.

muhkem bir hüküm olarak kabul ederlerdi.”²⁶³

5.c. Hadîsin idrâclı metni:

حدثنا قتيبة بن سعيد حدثنا ليث عن ابن شهاب عن عبيد الله بن عبد الله بن عتبة عن ابن عباس رضي الله عنهما أنه أخبره أن رسول الله صلى الله عليه وسلم خرج عام الفتح في رمضان فصام حتى بلغ الكديد ثم أفطر وكان صحابة رسول الله صلى الله عليه وسلم يتبعون الأحداث فالأحدث من أمره

Kuteybetü'bnü Saîd → Leys → İbn Şihâb ez-Zührî → Ubeydullah b. Abdillâh b.

Utbe tarikiyle İbn Abbas'tan şöyle rivayet edilmiştir: “Rasûlullah (sav) Fetih Yılı'nda Ramazan'da yola çıktı. Kedîd denilen yere varıncaya kadar oruç tuttu, sonra orucu bıraktı. *Rasûlullah (sav) 'ın Ashâb'ı, O'nun (sav) yapmış olduğu en son fiiline tâbi olurlardı.*”²⁶⁴

Hadîsin ashâbın Hz. Peygamber'in en son fiiline tâbi olması ile ilgili olan son cümlesi, İbn Abbas'ın değil, İbn Şihâb ez-Zührî'nin sözüdür.²⁶⁵ Kanaatimizce İbn Şihâb ez-Zührî, ashâbın bu tutumuna ilişkin bir değerlendirme yapmış, bu değerlendirme daha sonra İbn Abbas'ın sözü zannedilerek, hadîste idrâca sebep olunmuştur.

6. Zina eden kadın hakkında verilen hükmü bildiren rivayetteki idrâc:

6.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا يحيى أخبره عبد الرزاق أخبرنا ابن جريج قال أخبرني ابن شهاب عن الملاعة وعن السنة فيها عن حديث سهل بن سعد أخي بني ساعدة أن رجلا من الأنصار جاء إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال فقال يا رسول الله أرأيت رجلا وجد مع امرأته رجلا أيقنته أم كيف يفعل ؟ فأنزل الله في شأنه ما ذكر في القرآن من أمر المتلاعنين فقال النبي صلى الله عليه وسلم قد قضى الله فيك وفي امرأتك . قال فتلاعنا في المسجد وأنا شاهد فلما فرغا قال كذبت عليها يا رسول الله إن أمسكتها فطلقها ثلاثا قبل أن يأمره رسول الله صلى الله عليه وسلم حين فرغا من التلاعن ففارقها عند النبي صلى الله عليه وسلم فكان ذلك تفريقا بين كل متلاعنين قال ابن جريج قال ابن شهاب فكانت السنة بعدها أن يفرق بين المتلاعنين . وكانت حاملا وكان ابنها يدعى لأمه . قال ثم جرت السنة في ميراثها ألما ترثه ويرث منها ما فرض الله له

Yahya → Abdürrezzâk tarikiyle İbn Cüreyc şöyle dedi: “Bana İbn Şihâb ez-Zührî, la'netleşmeden ve ondaki sünnetten; Sâideoğulları'nın kardeşi Sehl b. Sa'd hadisinden şöyle haber verdi: “Ensâr'dan bir adam Rasûlullah'a geldi: “Ey Allâh'ın Rasûlü! Bana haber ver! Bir kimse karısıyla beraber bir kişiyi (zina üzerinde) bulsa, kadının kocası o adamı öldürmeli mi? Yoksa bu koca nasıl yapmalı?” dedi. Bunun üzerine Allah onun şahsı hakkında la'netleşecek çiftin işinden Kur'ân'da zikrettiği âyeti

²⁶³ Müslim, Sıyâm, 88.

²⁶⁴ Müslim, Sıyâm, 88; İmam Mâlik, *Muvatta*, Sıyâm, 21; Abdürrezzâk, *Musannef*, II/563; ed-Dârimî, *Savm* 15; İbn Hıbbân, *Sahih*, VIII/329-330.

²⁶⁵ el-Bağdâdî, *el-Fasl*, I/350; es-Suyûtî, *el-Müddrec Ale'd-Derc*, varak: 3b.

indirdi. Akabinde Peygamber (sav) ona: “Allah senin ve zevcen hakkında hükmetmiştir” buyurdu. Sehl dedi ki: “Bunun ardından o karı-koca, ben de mescidde hâzır ve şâhid iken mescidde la'netleştiler.” La'netleşmeleri bitince o koca: “Ey Allâh'ın Rasûlü! Eğer ben bu kadını nikâhımda tutarsam, ona yalan iftira etmiş olurum, dedi ve la'netleşmelerinden ayrıldıkları zaman, Rasûlullah ona emretmeden önce, o karısını üç talâkla boşadı ve böylece Peygamber'in huzurunda o kadından ayrıldı, Sehl yâhud İbn Şihâb ez-Zührî: “İşte bu, la'netleşen her çift arasında olan ayırmadır,” dedi. İbn Cureyc şöyle demiştir: İbn Şihâb ez-Zührî şöyle dedi: “Artık sünnet, bunların ardından la'netleşen karı-koca arasının ayrılması oldu. La'netleşme yapan kadın hâmile idi. Doğurduğu oğlu anasına nisbetle çağrılır oldu.” Râvî dedi ki: “Sonra la'netleşen kadının mîrâsı hususundaki sünnet de, kadının kendi nesebine katılan o çocuğa vâris olması, çocuğun da Allah'ın kendisine farz kıldığı mikdâr kadına vâris olması tarzında cereyan etti.”²⁶⁶

6.b. Hadîsin idrâclı metni:

حدثنا مطلب بن شبيب الأزدي ثنا عبد الله بن صالح حدثني الليث حدثني عقيل عن ابن شهاب عن سهل بن سعد أنه قال : ان رجلا من الأنصار جاء رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال : يا رسول الله أرايت رجلا وجد مع امرأته رجلا أيقنتله ؟ فأنزل الله عزوجل في شأنه ما ذكر في القرآن من التلاعن فقال : قد قضي فيك وفي امرأتك قال : فتلاعنا وأنا شاهد ثم فارقتها عند رسول الله صلى الله عليه وسلم فكانت السنة بعد فيهما أن يفرق بين المتلاعنين وكانت حاملا فانكر حملها فكان ابنها يدعى إلى أمه ثم جرت السنة في الميراث أنه يرثها ابنها وترث منه ما فرض لها

Muttalib b. Şuayb el-Ezdî→ Abdullâh b. Sâlih→ el-Leys→ Ukayl→ İbn Şihâb ez-Zührî tarihiyle rivayet edildiğine göre Sehl b. Sa'd şöyle demiştir: “Ensâr'dan bir adam Rasûlullah'a geldi: “Ey Allâh'ın Rasûlü! Bir kimse karısıyla beraber bir kişiyi (zina üzerinde) bulsa, kadının kocası o adamı öldürmeli mi? Bunun üzerine Allah onun durumu ile ilgili Kur'ân'daki la'netleşme ayetini indirdi ve (Rasûlullâh) şöyle dedi: “Allah senin ve zevcen hakkında hükmetmiştir” buyurdu. (Sehl) dedi ki: “Bunun ardından o karı-koca, ben de mescidde hâzır ve şâhid iken la'netleştiler ve Rasulullah (sav)'ın yanında o kadından ayrıldı. *Artık sünnet, bunların ardından la'netleşen karı-koca arasının ayrılması oldu. La'netleşme yapan kadın hâmile idi. Adam kadının hamile olduğunu kabul etmedi. Bundan dolayı kadının oğlu anasına nisbetle çağrılır oldu.*”

²⁶⁶ Buhârî, Talâk, 28.

*Miras konusunda sünnet de şöyle olmuştur; çocuk annesine mirasçı olur, kadın da kendisine farz kılındığı kadarıyla çocuğa mirasçı olur.*²⁶⁷

Bu hadîste ifade edilen kadın ile kocanın lanetleşmesi ve Rasûlullâh'ın huzurunda kocanın kadından ayrılması ve sünnetin de bu şekilde gerçekleştiği ile ilgili kısım, İbn Şihâb ez-Zührî'nin sözüdür. Bu lanetleşme hadîsini İbn Şihâb ez-Zührî'den rivayet eden râviler İbn Şihâb ez-Zührî'nin sözünü hadîse dercetmişlerdir. Ebu'l-Hasan'a göre de uygulamayı anlatan sünnet ile ilgili son ifade de İbn Şihâb ez-Zührî'ye aittir.²⁶⁸

7. İpek elbise giyme ile ilgili rivayetteki idrâc:

7.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا يحيى بن سعيد عن هشام أنا قتادة عن داود السراج عن أبي سعيد الخدري قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : من لبس الحرير في الدنيا لم يلبسه في الآخرة
Abdullâh→ Babası→ Yahya b. Saîd→ Hişâm→ Katâde→ Dâvud es-Serrâc
tarikiyle Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet edildiğine göre, Rasûlullâh (sav) şöyle buyurmuştur: "Her kim dünyâda ipek elbise giyerse, onu âhirette giyemez."²⁶⁹

7.b. Hadîsin idrâclı metni:

أخبرنا أبو يعلى قال : حدثنا محمد بن أبي بكر المقدمي قال : حدثنا معاذ بن هشام قال : حدثني أبي عن قتادة عن داود السراج عن أبي سعيد الخدري : أن النبي صلى الله عليه وسلم قال : من لبس الحرير في الدنيا لم يلبسه في الآخرة وإن دخل الجنة لبسه أهل الجنة ولم يلبسه هو

Ebû Ya'lâ→ Muhammed b. Ebî. Bekr→ Muâz b. Hişâm→ Babası→ Katâde→ Dâvud es-Serrâc tarikiyle Ebû Saîd el-Hudrî'den Rasûlullah (sav)'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Her kim dünyâda ipek elbise giyerse, onu âhirette giyemez. *O kimse cennete girse bile onun dışındaki cennet ehli ipek giyerler, o giyemez.*"²⁷⁰

Hadîsteki, "*o kimse cennete girse bile onun dışındaki cennet ehli ipek giyerler, o giyemez*" bölümü, merfu değildir, yani bu söz, Hz. Peygamber'e değil, Ebû Saîd el-Hudrî'ye aittir.²⁷¹ Kanaatimizce o, bu hususta, Hz. Peygamber'in dünyada ipek giyen kimsenin, ahirette giyemeyeceğine dair verdiği hükümden hareket ederek, o, kimsenin cennete girse bile ipek giyemeyeceğine hükmetmiş, fakat bu hüküm hadîsin müdrec olmasına sebep olmuştur.

²⁶⁷ et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, VI/115; Beyhakî, *Sünen*, VI/258.

²⁶⁸ el-Bağdâdî, *el-Fasl*, I/335. Müdrec olduğunu ifade eden diğer açıklamalar için bkz: İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX/452-453

²⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/23.

²⁷⁰ İbn Hıbbân, *Sahih*, XII/253; el-Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek*, IV/212.

²⁷¹ es-Suyûtî, *el-Müdrec Ale'd-Derc*, varak: 5b.

8. Azl ile ilgili rivayetteki idrâc:

8.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة وإسحاق بن إبراهيم (قال إسحاق أخبرنا وقال أبو بكر حدثنا سفيان) عن عمرو بن عطاء عن جابر قال كنا نعزل القرآن يترل زاد إسحاق قال سفيان لو كان شيئا ينهى عنه لنهانا عنه القرآن

Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ve İshâk b. İhrâhîm→ Süfyân→Atâ→Amr tarikiyle rivayet edildiğine göre Câbir şöyle demiştir: “Biz Kur’ân ayetleri inerken azl yapardık.” İshâk şunu da ekledi: Süfyân: “Azl yasak edilecek bir şey olsa idi, Kur’ân, bizi ondan nehyederdi,” dedi.²⁷²

8.b. Hadîsin idrâclı metni:

Câbir şöyle demiştir: “Biz Kur’ân inerken azl yapardık. *Eğer haram olsaydı bununla ilgili Kur’an (ayeti) nazil olurdu.*” Bu hadîste yer alan “*eğer haram olsaydı bununla ilgili Kur’an (ayeti) nazil olurdu*” bölümünün, hadîsin asıl metninden olmadığı, Süfyân’ın sözü olduğu ifade edilmektedir.²⁷³

İsnâdında, Süfyân’ın yer almadığı rivayetleri incelediğimiz zaman, Süfyan’a ait olan ifadeler de bulunmamaktadır.²⁷⁴

9. Hz. Peygamber’in gusûl abdestini nasıl aldığını anlatan rivayetteki idrâc:

9.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا عمر بن حفص بن غياث قال حدثنا أبي حدثنا الأعمش قال حدثني سالم عن كريب عن ابن عباس قال حدثتنا ميمونة قالت : صببت للنبي صلى الله عليه وسلم غسلا فأفرغ يمينه على يساره فغسلهما ثم غسل فرجه ثم قال بيده الأرض فمسحها بالتراب ثم غسلها ثم تغمض واستنشق ثم غسل وجهه وأفاض على رأسه ثم تنحى فغسل قدميه ثم أتى بمنديل فلم ينفذ بها

Ömer b. Hafs b. Ğıyâs→ Babası→ el-A’mêş→ Sâlim→Kurayb→ İbn Abbâs tarikiyle Peygamber’in Zevcesi Meymûne (ra) şöyle demiştir: Peygamber’e yıkanmak için su döktüm. O sağ eliyle sol eli üzerine su boşalttı da ellerini yıkadı. Sonra apışarasını yıkadı. Sonra eliyle yere vurdu da elini toprağa sürdü. Sonra elini yıkadı. Sonra ağzını çalkaladı ve burnuna su çekti. Sonra yüzünü yıkadı ve başı üzerine su akıttı. Sonra yerinden uzaklaşıp ayaklarını yıkadı. Sonra kendisine bir havlu getirildi, fakat o bununla silinmedi.²⁷⁵

²⁷² Müslim, Nikâh, 136.

²⁷³ es-Suyûtî, *el-Müddrec Ale’ d-Derc*, varak: 9a, 9b.

²⁷⁴ Buhârî, Nikâh, 95; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/309; İbn Hıbbân, *Sahih*, XIV/129; İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, IX/305.

²⁷⁵ Buhârî, Gusl, 7.

9.b. Hadîsin idrâclı metni:

حدثنا محمد بن يوسف قال حدثنا سفيان عن الأعمش عن سالم بن أبي الجعد عن كريب عن ابن عباس عن ميمونة زوج النبي صلى الله عليه وسلم قالت: توضأ رسول الله صلى الله عليه وسلم وضوءه للصلاة غير رجله وغسل فرجه وما أصابه من الأذى ثم أفاض عليه الماء ثم نحى رجله فغسلهما هذه غسله من الجنابة
Muhammed b. Yûsuf→ Süfyân→ el-A'meş→ Sâlim b. Ebi'l-Ca'd→ Kurayb→ İbn Abbâs tarikiyle Peygamber'in Zevcesi Meymûne şöyle demiştir: “Rasûlullah (sav) yalnız ayaklarını yıkamayıp namaz için abdest alışı gibi abdest aldı. Bacak aralarını ve oralarına isabet eden yıkanacak şeyleri de yıkadı. Sonra kendi üzerine su döktü. Sonra ayaklarını yerinden ayırıp yıkadı. O'nun cünüblükten dolayı yıkanması işte bu şekildedir.”²⁷⁶

Hadîste idrâca sebep olan, “O'nun cünüblükten dolayı yıkanması işte bu şekildedir,” diye hadîsten çıkarılan hüküm, hadîsin râvîlerinden, Sâlim b. Ebi'l-Ca'd'a aittir.²⁷⁷

2.1.3. Hadîs'te Geçen Garib Bir Lafzın Açıklanmasından Kaynaklanan İdrâc

Hadîste geçen garîb bir lafzı açıklamak veya hadîste geçen kelimeye açıklık kazandıran eş anlamlı kelimeler ilave etmek suretiyle de idrâca sebep olunmuştur.²⁷⁸ Hadîste bulunan garîb lafzın hangi anlama geldiğini bilen hadîs alimi, kendisinden hadîs alan öğrencilerinin hadîsi daha iyi anlayabilmeleri için, rivayet esnasında, bu lafzın anlamını da söyler. Bunu yaparken ya açıkça bu lafzın kendisine ait olduğunu belirtmemiş veya belirtse bile hadîsi dinleyen öğrenci o anki dalgınlığından bunun farkına varamamıştır. Sonuç olarak, hadîs alimine ait bu açıklama hadîsin asıl metnine aitmiş gibi rivayet edilmiştir. Bu durum, zabt açısından daha kuvvetli râvilerin rivayetlerinden anlaşılmaktadır.

1. Altın ve gümüş satışı ile ilgili rivayetteki idrâc:

1.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا يحيى بن يحيى قال قرأت على مالك عن نافع عن أبي سعيد الخدري: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا تبيعوا الذهب بالذهب إلا مثلاً بمثل ولا تشفوا بعضها على بعض ولا تبيعوا منها غائباً بناجز
Yahya b. Yahya→ Mâlik→ Nâfi tarikiyle Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet edildiğine göre; Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Misli misline olmadıkça altını altınla satmayın! Birini diğerinden ziyade yapmayın! Bunlardan halen mevcut olmayanı

²⁷⁶ Buhârî, Gusl, 1.

²⁷⁷ es-Suyûtî, *el-Müddrec Ale'd-Derc*, varak: 10a, 10b.

²⁷⁸ es-Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, s. 234; Muhammed el-Uneys, *el-Fasl (Mukaddime)*, I/75; Tahrîr, a.g.e., s. 106.

mevcut olanla satmayın!”²⁷⁹

1.b. Hadîsin idrâclı metni:

أخبرنا أبو القاسم عبد الملك بن محمد بن عبد الله الواعظ أنا دعلج ابن احمد بن دعلج أنا محمد بن علي الصائغ نا سعيد يعني ابن منصور نا أبو معشر عن نافع قال بلغني عن أبي سعيد الخدري حديث فأتيته أنا وابن عمر فقال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول الذهب بالذهب مثلاً بمثل لا يشف بعضها على بعض والفضة مثلاً بمثل لا فضل بينهما ولا يباع غائب بناجز إني أخاف عليكم الرماء والرماء هو الربا

Ebû'l-Kâsım Abdu'l-Melik b. Muhammed b. Abdillâh el-Vâiz→ Dâ'lec b.

Ahmed b. Dâ'lec→ Muhammed b. Ali es-Sâiğ→ Saîd İbn Mansûr→ Ebû Ma'ser tarihiyle Ebû Saîd el-Hudrî ve Abdullâh b. Ömer'den Rasûlullah (sav)'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “Altını altınla ancak misli misline satınız, bir kısmını diğerine karşı fazla saymayınız. Gümüşü de gümüşle ancak misli misline satınız. Bir kısmını diğerine karşı fazla saymayınız. Bunların mevcut olmayanını mevcut olanına karşılık satmayın! Zira ben sizin “ramâ”ya düşmenizden korkuyorum, “ramâ”, fâiz demektir.”²⁸⁰

Bu rivayette iki tane idrâc vardır. Birincisi, “Zira ben sizin ramâya düşmenizden korkuyorum,” sözü, Ebu Saîd'e göre, Hz. Ömer'e aittir bunu da Nâfi, İbn Ömer'den, o da babasından rivayet etmiştir. Burada hataya düşen, hadîsi Ebû Saîd'ten nakleden Ebu Ma'ser'dir. Bu hadîsteki diğer bir müdrec ifade ise ramânın açıklaması ve faiz kelimesidir. O da es-Suyûtî'ye göre bazı râvîlerin idrâcıdır.²⁸¹

2. İki kişinin aralarındaki davada Hz. Peygamber'i hakem yapmaları ile ilgili rivayetdeki idrâc:

2.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثني مالك عن بن شهاب عن عبيد الله بن عبد الله بن عتبة بن مسعود عن أبي هريرة وزيد بن خالد الجهني أنهما أخبراه أن رجلين اختصما إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال أحدهما يا رسول الله اقض بيننا بكتاب الله وقال الآخر وهو أفقههما أجل يا رسول الله فاقض بيننا بكتاب الله وأذن لي في أن أتكلم قال تكلم فقال إن ابني كان عسيفاً على هذا فزني بأمراًته فأخبرني أن علي ابني الرجم فافتديت منه بمائة شاة وبجارية لي ثم ابني سألت أهل العلم فأخبروني أن ما علي ابني جلد مائة وتغريب عام وأخبروني إنما الرجم على امرأته فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم أما والذي نفسي بيده لأقضين بينكما بكتاب الله أما غنمك وجاريتك فرد عليك وجلد ابنه مائة وغربه عاماً وأمر أنيسا الأسلمي أن يأتي امرأة الآخر فإن اعترفت رجها فاعترفت فرجها قال مالك والعسيف الأجير

²⁷⁹ Müslim, Mûsâkât, 75; İmam Mâlik, Muvatta, Buyû', 30; Mâlik'in rivayetinde son cümle yoktur. Ahmed b. Hanbel, Mûsne'd, III/53. Ayrıca bkz: Buhârî, Buyû', 78.

²⁸⁰ el-Bağdâdî, el-Fasl, I/225.

²⁸¹ el-Bağdâdî, a.g.e., I/225; es-Suyûtî, el-Müdrec Ale'd-Derc, varak: 4a.

Mâlik→ İbn Şihâb→ Ubeydullah b. Abdullâh b. Utbe b. Mes'ud tarikiyle Ebû Hureyre ile Zeyd b. Hâlid el-Cuhenî'den şöyle rivayet edilmiştir: İki adam davalarını Rasûlullah (sav)'a arzetteler. Onlardan biri: "Ey Allah'ın Rasûlü! Aramızda Allah'ın kitabıyla hükmet" dedi. Ondan daha anlayışlı olan diğeri: "Evet Ey Allah'ın Rasûlü! Aramızda Allah'ın kitabıyla hükmet ve konuşmam için bana müsaade buyur" dedi. Rasûlullah (sav): "Konuş" deyince, adam şunları anlattı: "Oğlum bunun yanında asîf (işçi) idi. (Bunun) karısıyla zina etti. Bu hasmım oğlumun cezasının taşlanarak öldürülme olduğunu bana haber verince, ben yüz koyun ve bir cariye vererek oğlumu kurtardım. Sonra bunu bilenlere sordum. Onlar: "Oğlunun cezası yüz kırbaçla bir yıl sürgündür. Bu adamın karısının cezası da recmdir" diye fetva verdiler. Bunun üzerine Rasûlullah (sav): "Kudret ve iradesiyle yaşadığım Allah'a yemin ederim ki, aranızda elbette Allah'ın kitabıyla hükmedeceğim. Cariyenle koyunların sana iade olunacak, oğluna da yüz kırbaçla bir yıl sürgün cezası verilecektir" buyurdu. Oğluna yüz kırbaçla bir yıl sürgün cezası verdi. Üneys'e de diğer adamın karısına gitmesini, şayet suçunu itiraf ederse recmetmesini emretti. Kadın suçunu itiraf edince onu recmetti. İmam Malik şöyle dedi: "Hadiste geçen asif, ücretle çalışan kişi demektir."²⁸²

2.b. Hadîsin idrâclı metni:

حدثنا أبو اليمان أخبرنا شعيب عن الزهري أخبرني عبيد الله بن عبد الله بن عتبة بن مسعود أن أبا هريرة قال :بينما نحن عند رسول الله صلى الله عليه وسلم إذ قام رجل من الأعراب فقال يا رسول الله اقض لي بكتاب الله فقام خصمه فقال صدق يا رسول الله اقض له بكتاب الله وأذن لي فقال له النبي صلى الله عليه وسلم قل . فقال إن ابني كان عسيفا على هذا - والعسيف /الأجير - فرنا بامرأته فأخبروني أن علي ابني الرجم فافتديت منه بمائة من الغنم ووليدة ثم سألت أهل العلم فأخبروني أن علي امرأته الرجم وإنما علي ابني جلد مائة وتغريب عام فقال والذي نفسي بيده لأقضي بينكما بكتاب الله أما الوليدة و الغنم فردوها وأما ابنك فعليه جلد مائة وتغريب عام وأما أنت يا أنيس - لرجل من أسلم - فاعدوا علي امرأة هذا فإن اعترفت فارجمها . فغدا عليها أنيس فاعترفت فرجمها

Ebû'l-Yeman→ Şuayb→ İbn Şihâb ez-Zühri→ Ubeydullah b. Abdullâh b. Utbe b. Mes'ud tarikiyle Ebû Hureyre'den şöyle rivayet edilmiştir: "Bizler Rasûlullah'ın huzurunda bulunduğumuz sırada birden bedevilerden bir adam ayağa kalktı ve şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü! Benim için Allah'ın Kitabı ile hükmet!" Akabinde onun hasmı olan kimse de ayağa kalktı ve "Ey Allah'ın Rasulü! Hasmım doğru söyledi. Sen onun için Allah'ın Kitabı ile hükmet ve söz söylemek üzere bana izin ver!" dedi. Peygamber (sav) de ona: "Sözünü söyle!" buyurdu. O da şöyle dedi: "Benim oğlum, bu a'râbî'nin

²⁸² İmam Mâlik, *Muvatta*, Hudud, 6. Bkz. Buhârî, Eymân ve'n-Nuzur, 2' de sözün Mâlik'in olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Beyhakî, bu sözün ilave olduğunu beyan ediyor. Bkz: Beyhakî, *Sünen*, VIII/212.

yanında *asîf*, *yânî ücretle çalışan bir kimse* idi. Oğlum bunun karısıyla zina etmiş. İnsanlar bana oğlum üzerine taşlanmak cezası olduğunu haber verdiler. Ben bu adama oğlum adına yüz koyun ve bir de cariyeyi fidyeye vererek, oğlumu bu cezadan kurtardım. Bundan sonra ben bu meseleyi ilim ehlinde sordum. Onlar da bana, onun karısı üzerine taşlama cezası düştüğünü, benim oğluma da ancak yüz değnek vurulma ile bir yıl gurbete sürgün edilmek cezası olduğunu haber verdiler!" dedi. Rasûlullah (sav) da: "Nefsim elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki, ben sizin aranızda elbette Allah'ın Kitabı ile hükmedeceğim. Cârîye ile koyunları kendi sahibine geri veriniz. Senin oğluna gelince, onun üzerinde yüz değnek cezası ve bir yıl gurbete sürgün edilme cezası vardır" buyurdu. Bundan sonra Eşlem kabilesinden olan Uneys'e de: "Sana gelince Ey Uneys! Sen de bu adamın karısına git! Tahkikini yap, eğer kadın suçunu itirâf ederse, onu recm et!" buyurdu. Râvî: "Uneys o kadına gitti, kadın da suçunu i'tirâf etmesi üzerine, Uneys ona taşlama cezası uyguladı," demiştir.²⁸³

Bu hadîste geçen "el-Asîf"ın anlamını bildiren söz, metne sonradan eklenmiştir. İbn Hacer, bu ilave açıklamanın İbn Şihâb ez-Zührî'nin sözüne benzediğini ve onun hadîs rivayet ederken böyle açıklamalar yaptığını belirtmiştir.²⁸⁴ Fakat İbn Hacer'in bu sözüne rağmen, yukarıda verdiğimiz ilk rivayette biz bu sözün Mâlik'e ait olduğunu anlamaktayız. Sonuç olarak, idrâcî yapanın kim olduğu önemlidir, fakat daha önemlisi hadîste idrâcın bulunmasıdır.

3. Hz. Peygamber'e vahy başlangıcını anlatan rivayetteki idrâc:

حدثنا يحيى بن بكير قال حدثنا الليث عن عقيل عن ابن شهاب عن عروة بن الزبير عن عائشة أم المؤمنين أنها قالت أول ما بدى به رسول الله صلى الله عليه وسلم من الوحي الرؤيا الصالحة في النوم فكان لا يرى رؤيا إلا جاءت مثل فلق الصبح ثم حبب إليه الخلاء وكان يخلو بغار حراء فيتحنث فيه - وهو العبد - الليالي ذوات العدد قبل أن ينزع إلى أهله ويتزود لذلك ثم يرجع إلى خديجة فيتزود لمثلها حتى جاءه الحق وهو في غار حراء فجاءه الملك فقال اقرأ قال (ما أنا بقارىء) ...

Yahya b. Bukeyr → Leys → Ukayl → İbn Şihâb ez-Zührî → Urve b. Zubeyr tarikiyle Âişe'nin "Rasûlullah'ın ilk vahy başlangıcı uykuda doğru rüya görmekle olmuştur. Hiç bir rüya görmezdi ki sabah aydınlığı gibi açık seçik zuhur etmesin. Ondan sonra kalbine yalnızlık sevgisi bırakıldı. Artık Hırâ Dağı'ndaki mağara içinde yalnızlığa çekilip, orada ailesinin yanına gelinceye kadar muayyen gecelerde tehannüs -ki, taabbüd demektir- eder ve yine azıklanıp giderdi. Sonra yine Hatice'nin yanına dönüp,

²⁸³ Buhârî, Aḥbâru'l-Âḥad, 10; Ebû Dâvud, 25; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, V/234; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VI/8.

²⁸⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, XII/139.

bir o kadar zaman için yine azık tedarik ederdi. Nihayet Rasûlullah'a bir gün Hırâ mağarasında bulunduğu sırada Hak (yani vahy) geldi. Şöyle ki, O'na melek geldi ve: 'İkrâ', (yani: Oku!) dedi. O da: 'Ben okumak bilmem' cevabını verdi...²⁸⁵

İbn Hacer, "tehannüs"ün anlamını ifade eden sözün, İbn Şihâb ez-Zühri'nin açıklaması olup, müdrec olduğunu belirtmiştir.²⁸⁶

4. Mûte şehitleri ile ilgili rivayetteki idrâc:

4.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا محمد بن عبد الله بن حوشب حدثنا عبد الوهاب حدثنا يحيى بن سعيد قال أخبرني عمرة قالت سمعت عائشة رضي الله عنها تقول : لما جاء قتل زيد بن حارثة وجعفر وعبد الله بن رواحة جلس النبي صلى الله عليه وسلم يعرف فيه الحزن وأنا أطلع من شق الباب فأتاه رجل فقال يا رسول الله إن نساء جعفر وذكر بكاءهن فأمره بأن ينهائهن فذهب الرجل ثم أتى فقال قد نهيتهن وذكر أنهن لم يطعنه فأمره الثانية أن ينهائهن فذهب ثم أتى فقال والله لقد غلبني أو غلبنا الشك من محمد بن حوشب فرغمت أن النبي صلى الله عليه وسلم قال فاحت في أفواههن التراب . فقلت أرغم الله أنفك فوالله ما أنت بفاعل وما تركت رسول الله صلى الله عليه وسلم من العناء

Muhammed b. Abdillâh b. Havşeb → Abdulvehhâb → Yahya b. Saîd → Amre tarikiyle rivayet edildiğine göre, Âişe şöyle demiştir: “(Mûte şehitleri) Zeyd b. Harise, Ca'fer ve Abdullâh b. Revâha'nın şehit oldukları haberi geldiği zaman Peygamber (sav) mescidde oturmuştu. Kendisinde hüznün fark ediliyordu. Ben de kapının aralığından Peygamber'e bakıyordum. Bu sırada kendisine bir kimse geldi ve: 'Ey Allâh'ın Rasûlü! Ca'fer'in kadınları', dedi ve onların ağlayışlarını zikretti. Rasûlullah da o kimseye kadınları bu çılgılıktan nehyetmesini emretti. O adam da gitti. Sonra geldi de: 'Onları nehyettim', dedi ve kadınların kendisine itaat etmediklerini söyledi. Peygamber, ikinci defa ona kadınları nehyetmesini emretti. O zât tekrar gitti. Sonra geldi ve: 'Vallahi kadınlar bana -yâhud bize- galebe ettiler, dedi. Buradaki şüphe, râvî Muhammed b. Havşeb'dendir. (Âişe): Peygamber (sav) o adama: 'Bu kadınların ağızlarına toprak saç!' buyurdu, dedi. (Âişe dedi ki:) Ben de o adama: 'Allah senin burnunu toprağa sürsün! Vallahi sen ne Rasûlullah'ın verdiği emri yaptın, ne de Rasûlullah'ı kendi halinde bıraktın', dedim.”²⁸⁷

4.b. Hadîsin idrâclı metni:

حدثنا محمد بن المثنى حدثنا عبد الوهاب قال سمعت يحيى قال أخبرني عمرة قالت سمعت عائشة رضي الله عنها قالت : لما جاء النبي صلى الله عليه وسلم قتل ابن حارثة وجعفر وابن رواحة جلس يعرف فيه الحزن وأنا أنظر من صائر الباب شق الباب فأتاه رجل فقال إن نساء جعفر وذكر بكاءهن فأمره أن ينهائهن فذهب ثم أتاه

²⁸⁵ Buhârî, Bedu'l-Vahy, 1; Beyhakî, Sünen, IX/5.

²⁸⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, I/23; es-Suyûtî, *el-Müdreç Ale'd-Derc*, varak: 7b.

²⁸⁷ Buhârî, Cenaiz, 44; Nesâî, Cenaiz, 14; Beyhakî, Sünen, III/180, 4/59, 8/6.

الثانية لم يطعنه فقال انهى . فأتاه الثالثة قال والله غلبنا يا رسول الله فرعمت أنه قال فاحت في أفواههن التراب. فقلت أرغم الله أنفك لم تفعل ما أمرك رسول الله صلى الله عليه وسلم ولم تترك رسول الله صلى الله عليه وسلم من العناء

Muhammed b. el-Müsenna→ Abdülvehhâb→ Yahya→ Amre bintu Abdirrahmân tarikiyle rivayet edildiğine göre Âişe şöyle demiştir: “Peygamber’e (Mûte şehitleri) Zeyd b. Hârise’nin, Ca’fer’in, Abdullâh b. Revâha’nın şehîdlik haberi geldiği zaman, Peygamber oturmuştu. Yüzünde hüzn ve keder eseri fark ediliyordu. Ben de kapının Rasûlullah’ın görülebileceği bir aralığında, yani kapının yarığında kendisine bakıyordum. Bu sırada Rasûlullah’a bir adam geldi ve: ‘Ca’fer’in kadınları,’ dedi ve onların ağlaştıklarını söyledi. Rasûlullah (sav) o kimseye kadınları bu çığlıktan menetmesini emretti. O adam gitti. Sonra ikinci defa Rasûlullah’a geldi ve kadınların kendisine itaat etmediklerini haber verdi. Rasûlullah yine: ‘Kadınları nehyet!’ buyurdu. O adam üçüncü defa geldi ve: ‘Ey Allâh’ın Rasûlü! Vallahi kadınlar bize galebe ettiler, dedi. Âişe: Rasûlullah o adama: ‘Bu kadınların ağızlarına toprak saç’ buyurdu, dedi. Âişe dedi ki: Ben de o adama: ‘Allah senin burnunu topraklasın, sen ne Rasûlullah’ın sana verdiği emri yerine getirdin, ne de hüzn ve keder içinde bulunan Rasûlullah’i kendi hâlinde bıraktın!’ dedim.”²⁸⁸

Hadîste geçen “kapının yarığı” (*sâiru’l-bâb*) ifadesi, bazı ravilerin açıklamalarından kaynaklanmıştır ve bir idrâctir.²⁸⁹

5. Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekr’in yola çıkarken kendilerine kılavuz tutmalarıyla ilgili rivayetteki idrâc:

حدثنا إبراهيم بن موسى أخبرنا هشام عن معمر عن الزهري عن عروة ابن الزبير عن عائشة رضي الله عنها : واستأجر النبي صلى الله عليه وسلم وأبو بكر رجلا من بني الدليل ثم من بني عبد بن عدي هاديا خريتا - الخريت الماهر بالهداية - قد غمس يمين حلف في آل العاص بن وائل وهو على دين كفار قريش فأمناه فدفعا إليه راحلتيهما ووعداه غار ثور بعد ثلاث ليال فأتاهما براحلتيهما صبيحة ليال ثلاث فارتحلا وانطلقا معهما عامر بن فهيرة والدليل الديلي فأخذ بهم أسفل مكة وهو طريق الساحل

İbrahim b. Mûsâ→ Hâşim→ Ma’mer→ İbn Şihâb ez-Zührî→ Urve b. Zübeyr→ Âişe’den şöyle rivayet edilmiştir: “Peygamber ile Ebû Bekr, Dîloğulları’ndan sonra Abd b. Adiyyoğullarından ‘el-Hirrît’ bir yol kılavuzunu ücretle tuttular. ‘el-Hirrît’, yol kılavuzluğunda maharetli demektir. Bu adam el-Âs b. Vâil ailesi içinde yemîn ederek elini kana batırmıştı. O halen Kureyş kâfirlerinin dîni üzere idi. Fakat Peygamber ile Ebû Bekr onun doğruluğuna güvendiler ve develerini ona teslim ettiler, üç gece sonra

²⁸⁸ Buhârî, Cenâiz, 39; Müslim, Cenâiz, 30.

²⁸⁹ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, VII/514; es-Suyûtî, *el-Müdreç Ale’d-Derc*, varak: 7b.

develeriyle beraber Sevr mağarasında buluşmak üzere vaadleşip muahede yaptılar. Bu kılavuz kişi, Peygamber ile Ebû Bekr'in develeriyle üçüncü gecenin sabahında Sevr'e, onların yanına geldi. Peygamber ve Ebû Bekr, beraberlerinde Âmir b. Fuhayre ve kılavuz olduğu hâlde yola koyulup gittiler. Delîl, Dîl kabilesine mensûbdur. Delîl onları alıp götürdü; gittikleri yol sahil yoludur.”²⁹⁰

“Hırrî”in “yol kılavuzluğunda maharetli olan kişi” olduğunu açıklayan ifade, hadîsin asıl metninden değildir. Bilakis bu söz, İbn Şihâb ez-Zühri'ye aittir.²⁹¹

6. *Meleklerin gökte gaybî haberleri söylerken, şeytanların onları çalmaya çalışmaları ile ilgili rivayetteki idrâc:*

حدثنا محمد حدثنا ابن أبي مریم أخبرنا الليث حدثنا ابن أبي جعفر عن محمد بن عبد الرحمن عن عروة بن الزبير عن عائشة رضي الله عنها زوج النبي صلى الله عليه وسلم : أنها سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول إن الملائكة تنزل في العنان وهو السحاب فتذكر الأمر قضي في السماء فتسترق الشياطين السمع فتسمعه فتوحيه إلى الكهان فيكذبون معها مائة كذبة من عند أنفسهم

Muhammed→ İbn Ebî Meryem→ el-Leys→ İbn Ebî Ca'fer→ Muhammed b. Abdurrahman→ Urve b. ez-Zübeyr tarikiyle Hz. Âişe'den şöyle rivayet edilmiştir: “Ben Rasûlullah (sav)’ı şöyle derken işittim: Melekler el-‘Anân -ki o buluttur-, içine inerler de gökte kaza ve hükmolunan emri zikrederler. Bu sırada şeytânlar kulak hırsızlığı yapar ve onu işitirler. İşittiklerini de kâhinlere gizlice ulaştırırlar. Kâhinler, şeytânlardan işittikleri kelimelerle beraber yüz yalan da kendi nefislerinden uydururlar.”²⁹²

Bu hadîsteki “el-‘Anân”ın bulut olduğunu açıklayan ifade hadîsin aslından değildir, hadîse idrâc edilmiştir. Bu, bazı râvilerin hadîsteki bu garîb kelimenin ne olduğuyla ilgili açıklamalarından kaynaklanmıştır.²⁹³

7. *Hz. Peygamber'in ev yılanlarını öldürmeyi yasaklaması ile ilgili rivayetteki idrâc:*

7.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا شيبان بن فروخ حدثنا جرير بن حازم حدثنا نافع قال كان ابن عمر يقتل الحيات كلهن حتى حدثنا أبو لبابة بن عبد المنذر البدری : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن قتل جنان البيوت فأمسك Şeybân b. Ferruh→ Cerîr b. Hâzım tarikiyle Nâfi'nin bildirdiğine göre, İbn Ömer bütün yılanları öldürüyordu. Ebû Lübâbe b. Abdi'I-Münzir el-Bedrî bize, Rasûlullah (sav) 'in ev yılanlarını öldürmeyi yasakladığını söyledi. O da vazgeçti.”²⁹⁴

²⁹⁰ Buhârî, İcâre, 3; Beyhakî, *Sünen*, VI/118.

²⁹¹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VII/238.

²⁹² Buhârî, Bedu'l-Halk, 6.

²⁹³ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VI/309; es-Suyuti, *el-Müdreç Ale'd-Derc*, varak: 8b.

²⁹⁴ Müslim, Selâm, 132; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, V /31.

7.b. Bu husustaki başka bir rivayet:

حدثنا محمد بن المثنى حدثنا يحيى (وهو القطان) عن عبيد الله أخبرني نافع أنه سمع أبا لبابة يخبر ابن عمر :
أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن قتل الجنان

Muhammed b. Müsennâ→ Yahya el-Kattân→ Ubeydullâh tarikiyle Nâfi' Ebû Lübâbe'nin İbn Ömer'den şöyle naklettiğini duymuştur: “Rasulullah (sav) küçük yılanların öldürülmesini yasaklamıştır.”²⁹⁵

7.c. Hadîsin idrâclı metni:

حدثنا عبد الله بن محمد حدثنا هشام بن يوسف حدثنا معمر عن الزهري عن سالم عن ابن عمر رضي الله عنهما : أنه سمع النبي صلى الله عليه وسلم يخطب على المنبر يقول (اقتلوا الحيات واقتلوا ذا الطفتين والأبتر فإنهما يطمسان البصر ويستسقطان الحبل قال عبد الله فيينا أنا أطارد حية لأقتلها فناداني أبو لبابة لا تقتلها فقلت إن رسول الله صلى الله عليه وسلم قد أمر بقتل الحيات . قال إنه نهى بعد ذلك عن ذوات البيوت وهي العوامر

Abdullah b. Muhammed→ Hişâm b. Yûsuf→ Ma'mer→ Zuhrî tarikiyle Sâlim'den rivayet edildiğine göre, babası İbn Ömer, Peygamber (sav) 'in minber üzerinde hutbe îrâd ederken şöyle buyurduğunu işitmiştir: “Yılanları öldürünüz ve bilhassa arkasında iki beyaz çizgili cinsi ile kuyruksuz olan engerek yılanını! Çünkü yılanların bu iki cinsi gözün nurunu giderir, yüklü kadının da çocuğunu düşürür.” Abdullah b. Ömer (diğer bir rivayette) şöyle demiştir: “Bir defasında ben bir yılanı öldürmek için arkasından kovalıyordum. Ebû Lübâbe bana: “Onu öldürme! diye nida etti. Ben de ona: “Rasûlullah (sav) yılanları öldürmeyi emretmiştir,” dedim. Ebû Lübâbe: “Râsulullah yılanların umumiyetle öldürülmesini emrettikten sonra, ev yılanlarını öldürmekten nehyetti. (Beyaz ve zehirsiz) olan bu ev yılanları *avâmirdir*, (uzun ömürlüdürler, yânî uzun müddet evde yaşarlar), dedi.”²⁹⁶

Hadîste yer alan ve yılanların uzun ömürlü oldukları anlamına gelen “*avâmir*” kelimesi idrâctır. Bu izah, İbn Şihâb ez-Zührî'ye aittir.²⁹⁷

8. Ka'b b. Mâlik kıssasındaki idrâc:

حدثنا يحيى بن بكير حدثنا الليث عن عقيل عن ابن شهاب عن عبد الرحمن بن عبد الله بن كعب بن مالك أن عبد الله بن كعب بن مالك وكان قائد كعب من بني حنينة عمي قال سمعت كعب بن مالك يحدث حين تخلف عن قصة تبوك قال كعب : لم أتخلف عن رسول الله صلى الله عليه وسلم في غزوة غزاها إلا في غزوة تبوك غير أني كنت تخلفت في بدر ولم يعاتب أحدا تخلف عنها إنما خرج رسول الله صلى الله عليه وسلم يريد غير قريش حتى جمع الله بينهم وبين عدوهم على غير ميعاد ولقد شهدت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم ليلة العقبة حين

²⁹⁵ Müslim, Selâm, 133; Abdürrezzâk, *Musannef*, X/435; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/146.

²⁹⁶ Buhârî, Bedu'l-Halk, 14; benzer bir hadîs için bkz: Tirmîzî, el-Ahkâm ve'l-Fevâid, 2.

²⁹⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VI/349; es-Suyûtî, *el-Müddrec Ale'd-Derc*, varak: 8b.

تواتقنا على الإسلام وما أحب أن لي بها مشهد بدر وإن كانت بدر أذكر في الناس منها كان من خبري أي لم أكن قط أقوى ولا أيسر حين تخلفت عنه في تلك الغزاة والله ما اجتمعت عندي قبله راحلتان قط حتى جمعتهما في تلك الغزوة ولم يكن رسول الله صلى الله عليه وسلم يريد غزوة إلا ورى بغيرها حتى كانت تلك الغزوة غزاها رسول الله صلى الله عليه وسلم في حر شديد واستقبل سفرا بعيدا ومفازا وعدوا كثيرا فجلى للمسلمين أمرهم ليتأهبوا أهبة غزوهم فأخبرهم بوجهه الذي يريد والمسلمون مع رسول الله صلى الله عليه وسلم كثير ولا يجمعهم كتاب حافظ يريد الديوان ...

Yahya b. Bukeyr→ el-Leys→ Ukayl→ İbn Şihâb ez-Zührî→ Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ka'b b. Mâlik tarikiyle rivayet edildiğine göre, Abdullâh b. Ka'b b. Mâlik'in şöyle demiştir: "Ben babam Ka'b ibn Mâlik'ten işittim, kendisi Tebûk gazvesinden geri kaldığı zamanki kıssasını tahdîs ediyordu. Ka'b şöyle dedi: Ben Tebûk gazasından başka, Rasûlullah'ın yaptığı gazvelerin hiçbirisinden geri kalmadım. Gerçi ben Bedir gazvesinde geri kalmıştım, fakat Rasûlullah Bedir gazvesine gitmeyip geri kalanlardan hiçbir kimseyi azarlamadı. Rasûlullah Bedir seferine (cihâd maksadıyla değil, Şam'dan gelen) Kureyş kervanını kasdederek çıkmıştı. Nihayet Allah müslümânlarla düşmanlarını, bir karşılaşma va'di olmaksızın yolda birleştirdi. Hâlbuki ben, Akabe gecesi İslâm üzere bey'at ettiğimiz zaman Rasûlullah ile beraber hazır bulunmuşumdur. Hâlâ benim için Bedir'de hazır bulunmak, Akabe'de hazır bulunmak derecesinde sevimli değildir. Her ne kadar Bedir gazvesi insanlar arasında Akabe bey'atımdan daha çok zikredilirse de... Benim Tebûk seferinden geri kalışım haberine gelince, hakîkten ben o gazveden geri kaldığım sıradaki kadar hiçbir zaman daha kuvvetli olmamıştım. Vallahi Tebûk seferinden önce hiçbir vakit yanımda iki devem bir arada bulunmamıştı. O gazve sırasında ise iki devem vardı. Bir de Rasûlullah'ın âdeti bir gazaya gitmek isteyince tevriyeli bir ifâde ile maksadının aksini anlatmaktı. (Bu suretle hareket edeceği günü gizlerdi.) Fakat Rasûlullah bu Tebûk gazasında (maksadını gizlemedi), şiddetli sıcak bir mevsimde sefer etmişti. Uzak ve tehlikeli bir yolculukla ve çok kuvvetli bir düşmanla karşılaşacaktı. Bu sebeble Rasûlullah gaza ihtiyaçlarını ona göre hazırlasınlar diye müslümânlara maksadını açıkladı. Ve gitmek istediği yönü onlara haber verdi. Rasûlullah ile beraber sefer eden müslümânlar da çoktu. Mücâhidlerin künyelerini muhafaza edici hiçbir kitâb, *yânî dîvân defteri* almıyordu...²⁹⁸

Hadîste yer alan muhafaza edici kitap (kitabun hâfizun)'un hangi anlama geldiğini açıklayan "*dîvân defteri*" sözü hadîsin aslından değildir ve bu söz, İbn Şihâb

²⁹⁸ Hadîs ve devamı için bkz: Buhârî, Megâzî, 75.

ez-Zühri'ye aittir, dolayısıyla hadîs, müdrectir.²⁹⁹

9. Hz. Nûh'un tebliğ görevine Hz. Muhammed'in ümmetinin şehadet edeceğini bildiren rivayetteki idrâc:

حدثنا يوسف بن راشد حدثنا جرير وأبو أسامة واللفظ جرير عن الأعمش عن أبي صالح . وقال أبو أسامة حدثنا أبو صالح عن أبي سعيد الخدري قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم (يدعى نوح يوم القيامة فيقول ليك وسعديك يا رب فيقول هل بلغت ؟ فيقول نعم فيقال لأمته هل بلغكم ؟ فيقولون ما أتانا من نذير فيقول من يشهد لك ؟ فيقول محمد وأمته فيشهدون أنه قد بلغ { ويكون الرسول عليكم شهيدا } . فذلك قوله جل ذكره { وكذلك جعلناكم أمة وسطا لتكونوا شهداء على الناس ويكون الرسول عليكم شهيدا } .
والوسط العدل

Yûsuf b. Râşid→ Cerîr ve Ebû Üsâme→ -lafız Cerîr'indir- el-Â'meş→ Ebû Sâlih tarikiyle rivayet edildiğine göre Ebû Saîd el-Hudrî şöyle demiştir: "Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: 'Kıyamet gününde Nûh çağrılacak, Nûh: 'Lebbeyke ve sa'deyke Yâ Rabb (Davetine icabet ettim, huzuruna geldim, emrine hazırım Yâ Rabb)' diyecek. Allah: '(emirlerimi ümmetine) Tebliğ ettin mi?' diye soracak. Nûh da: 'Evet ettim!' diyecek. Bunun üzerine Nuh'un ümmetine: 'Nûh size tebliğ etti mi?' diye sorulacak. Nuh'un ümmeti de: 'Bizi böyle âhiret azabından korkutan bir peygamber gelmedi!' diyecekler. Bu cevap üzerine Allah: 'Ey Nûh, senin tebliğ ettiğine kim şehâdet eder?' diye soracak. O da: 'Muhammed ve O'nun ümmeti,' diye cevap verecek. Akabinde Muhammed ile ümmeti, Nuh'un ümmetine Allah'ın hükümlerini tebliğ etmiş olduğuna şehâdet edecekler. Rasulünüz de sizin üzerinize bir şâhid olacaktır. İşte şu beyânım, zikri ulu olan Allah 'ın şu kavlidir: 'Böylece sizi orta (el-Vasat) bir ümmet yapmışızdır. İnsanlara karşı şâhidler olasınız, bu Rasûl de sizin üzerinize şâhid olsun diye. 'el-Vasat', 'el-Adl'demektir. ''³⁰⁰

Hadîsin son cümlesi olan "el-Vasat'ın, el-Adl," anlamına geldiğini bildiren ifade hadîsin aslından değildir.³⁰¹

10. Hz. Peygamber'in, bir kimsenin cennette köşke ulaşması için kefil olacağı ile ilgili rivayetteki idrâc:

الحريث بن مسكين قراءة عليه وأنا أسمع عن بن وهب قال أخبرني أبو هانئ عن عمرو بن مالك الجني أنه سمع فضالة بن عبيد يقول سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : أنا زعيم والزعيم الحميل لمن آمن بي وأسلم وهاجر بيتي في ربض الجنة وبيت في وسط الجنة وأنا زعيم لمن آمن بي وأسلم وجاهد في سبيل الله بيت في ربض الجنة وبيت في وسط الجنة

²⁹⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VIII/118; es-Suyûtî, *el-Müdrecc Ale'd-Derc*, varak: 8b.

³⁰⁰ Buhârî, *Tefsîr*, 2, (Bakara, 143).

³⁰¹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VIII/172.

el-Hars b. Miskîn→İbn Vehb→Ebû Hânî'→Amr b. Mâlik el-Cenbî tarikiyle rivayet edildiğine göre Fedâle b. Ubeyd Rasûlullah (sav)'i şöyle buyururken işitmiştir: “Ben, bana îman eden, teslimiyet gösteren ve hicret eden kimse için cennetin kenarında ve ortasında bir köşke nail olmasına zeîmim. -Zeîm; *hamîl*- (*kefil*) demektir. Aynı şekilde bana îman eden, teslimiyet gösteren ve Allah yolunda cihat eden kimse için cennetin kenarında ve ortasında bir köşke nail olmasına zeîmim (kefilim).”³⁰²

Hadîste idrâca sebep olan “zeîm, *hamîl* (*kefil*) demektir” bölümüdür. Râvî hadîste geçen, “zeîm” lafzını açıklamış, bu da idrâca sebep olmuştur. Ebû Hâtîm'de bu hususta çok ince bir ayrıntıyı yakalayarak, hadîsteki idrâca şöyle temas etmiştir: “Medineliler ez-Zeîm'i, Mısırlılar el-Hamîl'i, Iraklılar da el-Kefîl'i aynı anlamda kullanırlar. Bu lafız hadîse eklenmiş ve İbn Vehb'in sözüne benzemektedir.”³⁰³

İdrâca sebep olan yukarıda üzerinde durduğumuz sebeplerin dışında, rivayetlerde yer alan, açıklayıcı edatların, sonraki râviler tarafından hazfedilmesi de ziyâde ve idrâclara yol açmıştır.³⁰⁴ İdrâc uygulamasına munkatı rivayetleri, muttasıl hale getirmek için de başvurulmuştur.³⁰⁵ Nitekim, el-Humeydî, hocası Süfyân b. Uyeyne'nin bir hadîsi önceleri İbn Şihâb ez-Zührî→Ubeydullâh→Hz. Peygamber kanalıyla mürsel olarak rivayet ederken, ömrünün sonlarında Ubeydullâh ile Hz. Peygamber'in arasına İbn Abbâs'ı sokuşturduğunu ifade etmiştir.³⁰⁶

2.1.4. İslam Düşmanlığından Kaynaklanan İdrâc

Bazı durumlarda insanlar İslâm'a düşman oldukları için kasıtlı olarak idrâc yapabilmişlerdir. Kendilerince uydurdukları sözleri Hz. Peygamber'e isnad etmişlerdir.

İlhan Arsel kendine ait bir sözü Hz. Peygamber'e isnad ederek kasıtlı olarak idrâc yapmıştır. Yabancı bir kadınla baş başa kalmanın şeytanla irtibatlandırıldığı bazı hadîsleri İlhan Arsel şöyle değerlendirmiştir: “Öte yandan kadının 'nâmahrem' olduğunu *dışarı çıktığı zaman şeytanın onu takip ettiğini* ve ne zaman ki bir kadınla bir erkek bir arada bulunacak olursa, orada mutlaka şeytanın yer alacağını bildirmiş ve 'bir kadınla bir erkeğin baş başa bulundukları yerde şeytan üçüncü kişi olarak yer alır' diyerek, *bu gibi hallerde şeytanın kadını araç edinerek erkeğe oyun oynamakla görevli olduğunu bildirmiştir.*”³⁰⁷

³⁰² Nesâî, Cihad, 19.

³⁰³ İbn Hıbbân, *Sahih*, XI/479; es-Suyûtî, *el-Müddrec Ale'd-Derc*, varak: 10a.

³⁰⁴ Özafşar, *Hadîsi Yeniden Düşünmek*, s. 230.

³⁰⁵ Kırbaçoğlu, *İslâm Düşüncesinde Hadîs Metodolojisi*, s. 192.

³⁰⁶ el-Humeydî, *Müsned*, I/246.

³⁰⁷ Arsel, İlhan, *Şeriat ve Kadın*, s. 68.

A. Osman Ateş ise, Arsel'in bu görüşüne şu değerlendirmeyi yapmıştır: "İlhan Arsel, yukarıda bahsettiği rivayeti el-Gazzâlî'nin *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* adlı eserinin Türkçe tercümesinden almış ve hadîsi orijinal kaynağına inerek araştırmamıştır. Delil gösterdiği bu hâdisin aslında ise "Bir erkek bir kadınla baş başa kalmasın! Aksi takdirde üçüncüleri şeytandır,"³⁰⁸ buyurulmuştur. Hadîs Hz. Ömer ve âmir b. Rebî'a tarafından Hz. Peygamber'den nakledilmiştir. Fakat hadîste "*kadın dışarı çıktığı zaman şeytanın onu takip ettiği*" ifadesi yoktur. Kanaatimizce bunlar, Arsel'in Hz. Peygamber'e isnad ettiği delilsiz sözlerdir. İlhan Arsel'in Hz. Peygamber'in "*Bu gibi hallerde şeytanın kadını araç edinerek erkeğe oyunlar oynamakla görevli olduğunu bildirdiğine*" dair iddiası da delilsiz bir sözdür. Bu Arsel'in kendi görüşüdür ve asılsız olarak Hz. Peygamber'e isnad etmektedir.³⁰⁹

2.2. Hadîs'te İdrâcî Tespit Yöntemleri

2.2.1. Metnin Müdrec Olan ve Olmayan Kısımını Açıklayan Bir Başka Rivayetin Bulunması

Müdrec hadîsin diğer rivayetlerinde, idrâclı olan kısmın metinden ayrı olarak yer almasıyla, metnin müdrec olan ve olmayan kısmı ayırt edilmiş olur.³¹⁰

1. Köle âzâd etmekle ilgili rivayetteki idrâc:

1.a. Hadîsin orijinal metni:

أَخْبَرَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ أَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ ثَنَا مَعْمَرٌ عَنْ الزَّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : مَنْ أَعْتَقَ شُرَكَاءَ فِي مَمْلُوكٍ أَقِيمَ مَا بَقِيَ فِي مَالِهِ قَالَ الزَّهْرِيُّ إِنْ كَانَ لَهُ مَالٌ يَبْلُغُ ثَمَنَهُ
İshâk b. İbrahim→ Abdürrezzâk→ Ma'mer→ İbn Şihâb ez-Zührî→ Sâlim
tarikiyle İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Bir kimse bir köledeki hissesini âzâd ederse, malından (kölenin kalan bedeli için ortaklarına vermek suretiyle köle) âzâd olur." İbn Şihâb ez-Zührî şöyle demiştir: "Eğer kölenin (kalan kısmının) bedeline yetecek kadar malı varsa."³¹¹

1.b. Hadîsin idrâclı metni:

وَحَدَّثَنَا عَبْدُ بْنُ حَمِيدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ الزَّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ : أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ (مَنْ أَعْتَقَ شُرَكَاءَ لَهُ فِي عَبْدٍ عَتَقَ مَا بَقِيَ فِي مَالِهِ إِذَا كَانَ لَهُ مَالٌ يَبْلُغُ ثَمَنَ الْعَبْدِ)
Abd b. Humeyd→ Abdürrezzâk→ Ma'mer→ İbn Şihâb ez-Zührî→ Sâlim→ İbn

³⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/18, 26.

³⁰⁹ Ateş, *Kur'ân ve Hadîslere Göre Şeytan*, 340-341.

³¹⁰ es-Suyûtî, *Terdrîbu'r-Râvî*, s. 231; el-Beykûnî, *a.g.e.*, s. 202; Tahhân, *a.g.e.*, s. 106; Koçyiğit, *a.g.e.*, s. 132; Uğur, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, s. 144; Canan, *a.g.e.*, II/128.

³¹¹ Nesâî, *Sünenü'l-Kübrâ*, III/181. Hadîsin idrâcsız olan bir başka versiyonu için bkz: Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/34.

Ömer'den rivayet edildiğine göre, Peygamber (sav) : “Her kim kölesi üzerinde bulunan hissesini azad ederse, *eğer kölenin (kalan kısmının) bedeline yetecek kadar malı varsa* (bu malı da ortaklarına vermek suretiyle köle) âzâd olur.” buyurmuştur.³¹²

Hadîste yer alan “*eğer kölenin (kalan kısmının) bedeline yetecek kadar malı varsa*,” bölümü ilavedir. Abdürrezzâk Musannef’inde bu ziyade sözde tereddüt ederek, onun, Hz. Peygamber’in hadîsinden mi yoksa İbn Şihâb ez-Zührî’nin sözünden mi olduğunu bilmediğini söylemiştir.³¹³ Ama Nesâî’nin rivayet ettiği yukarıda verdiğimiz birinci hadîste, sözün İbn Şihâb ez-Zührî’ye ait olduğu görülmekte ve müdrec olan kısım ayırt edilmektedir.

2.2.2. İdrâcî Yapan Râvinin Bunu Açıkça Belirtmesi

Bir hadîs metnindeki idrâclı kısım bir başka rivayette râvinin kendi sözü olarak yer almıştır. Bununla birlikte idrâclı metinde bu açıklama yer almadığı için râvinin sözü hadîsin asıl metninden kabul edilerek nakledilmiştir.³¹⁴

1. Allâh’a şîrk koşanın cennete giremeyeceği ile ilgili rivayetteki idrâc:

1.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا عمر بن حفص حدثنا أبي حدثنا الأعمش حدثنا شقيق عن عبد الله رضي الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من مات يشرك بالله شيئا دخل النار. وقلت أنا من مات لا يشرك بالله شيئا دخل الجنة
Ömer b. Hafs→ Babası→ el-Â’mes→ Şekîk tarikiyle rivayet edildiğine göre Abdullâh b. Mes’ud şöyle demiştir: “Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu; ‘Kim Allah’a şîrk koşarak ölürse cehenneme girer,’ ve ben (Abdullah b. Mes’ud) şöyle dedim, ‘kim de Allah’a şîrk koşmadan ölürse cennete girer.’”³¹⁵

1.b. Hadîsin idrâclı metni:

الحسن بن علي الجوهري أنا عبدالعزيز بن جعفر الخرقى نا قاسم بن زكريا المطرز نا أحمد بن عبد الجبار نا أبو بكر بن عياش عن عاصم عن زر عن عبد الله قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول من مات وهو يشرك بالله شيئا دخل النار ومن مات وهو لا يشرك بالله شيئا دخل الجنة
el-Hasen b. Ali el-Cevherî→ Abdü’l-Aziz b. Ca’fer→ Kâsım b. Zekeriyya el-Müttariz→ Ahmed b. Abdi’l-Cebbâr→ Ebû Bekr b. Ayyâş→ Âsım→ Zirr tarikiyle rivayet edildiğine göre Abdullâh b. Mes’ud şöyle demiştir: “Rasûlullah (sav) şöyle

³¹² Müslim, Eymân, 51; Ebû Dâvud, İtk, 6; Nesâî, Buyû’, 105; Beyhakî, Sünen, X/275. Ayrıca bkz: Buhârî, İtk, 4. Ahmed b. Hanbel, Müsned, I/56; Beyhakî, Sünen, IV /61.

³¹³ Abdürrezzâk, Musannef, IX/150.

³¹⁴ Bu konuda benzer bilgiler için bkz: es-Suyûtî, Terdrîbu’r-Râvî, s. 231; el-Beykûnî, a.g.e., s. 202; Muhammed el-Uney, el-Fasl (Mukaddime), I/77; Tahhân, a.g.e., s. 106; Koçyiğit, a.g.e., s. 132; Uğur, Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü, s. 146; Canan, a.g.e., s. 128.

³¹⁵ Buhârî, Cenâiz, 1; Müslim, İmân, 150; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I/382.- I/425; Ebû Ya’lâ, Müsned, IX/126.

söylerken işittim; ‘Kim Allah’a ortak koşarak ölürse cehenneme girer ve *kim de Allah’a ortak koşmadan ölürse cennete girer.*”³¹⁶

Abdullah b. Mes’ud’dan rivayet edilen bu hadîs, görüldüğü gibi bazı versiyonlarında müdrectir ve hadîs merfû olarak yukarıdaki gibi rivayet edilmiştir. Bu rivayetteki idrâc, ravi Ahmed b. Abdi'l-Cebbâr el-Atâridî’den kaynaklanmaktadır. O, Hz. Peygamber’in sözü ile, Abdullah b. Mes’ud’un sözünü ayırt etmeden bir bütün olarak rivayet etmiştir ve idrâca sebep olmuştur. Diğer rivayetlerde örneğin râvî el-A’meş kanalıyla gelen yukarıda verdiğimiz birinci rivayette, Abdullah b. Mes’ud sözün kendisine ait olduğunu ifade etmiştir.³¹⁷

2. Hz. Peygamber’in Allâh’a sığındığı hallerden bahseden rivayetteki idrâc:

2.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا الحميدي قال ثنا سفيان قال ثنا سمى مولى أبي بكر عن أبي صالح عن أبي هريرة : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يتعوذ من جهد البلاء ودرك الشقاء وسوء القضاء وشماتة الأعداء قال سفيان ثلاثة من هذا الأربع

el-Humeydî→ Süfyân→ Sümeyy Mevlâ Ebî Bekr→ Ebû Sâlih tarikiyle Ebû Hureyre şöyle demiştir: “Rasûlullah (sav), musîbetlerden, sıkıntıya uğramaktan, borcunu ödeyememekten ve düşmanların kendisini kötölemesinden, Allah’a sığınmıyordu.” Süfyân şöyle dedi: “Bu dört tanesinin üçünden (Allah’a sığınmıyordu.)”³¹⁸

2.b. Hadîsin idrâclı metni:

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا سفيان عن سمى عن أبي صالح عن أبي هريرة قال : كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يستعيذ من هؤلاء الثلاث درك الشقاء وشماتة الأعداء وسوء القضاء أو جهد القضاء قال سفيان زدنا أنا واحدة لا أدري أيتهن هي

Abdullâh→ Babası→ Süfyân→ Sümeyy→ Ebû Sâlih tarikiyle Ebû Hureyre’nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Rasûlullah (sav) şu üç şeyden Allah’a sığınmıyordu: sıkıntıya uğramaktan, düşmanların kendisini kötölemesinden, borcunu ödeyememekten, musîbetlerden.” Süfyân şöyle demiştir: “Bunun bir tanesini ben ekledim, fakat hangisi olduğunu bilmiyorum.”³¹⁹

³¹⁶ el-Bağdâdî, *el-Fasl*, I/256.

³¹⁷ el-Bağdâdî, *el-Fasl*, I/256, 257; es-Suyûtî, *el-Müdreç Ale'd-Derc*, varak: 1a.

³¹⁸ el-Humeydî, *Müsned*, II/428.

³¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/246.

2.2.3. Hz. Peygamber'in Müdrec Olan Sözü Söylemesinin Aklen İmkânsız Olması

Bazı durumlarda, hadîste geçen sözlerin, hadîsin içerdiği hükümlerin, gerek zaman ve mekan, gerekse çeşitli açılardan Hz. Peygamber'e aidiyeti imkansızdır.³²⁰ Bu gibi durumlardan da, sözün sahibinin Hz. Peygamber olmadığı kolayca anlaşılabilmektedir.

1. Salih köle için ecir olduğunu bildiren rivayetteki idrâc:

1.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثني أبو الطاهر وحرمله بن يحيى قالا أخبرنا ابن وهب أخبرني يونس عن ابن شهاب قال سمعت سعيد بن المسيب يقول قال أبو هريرة: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم (للعبد المملوك المصلح أجران) والذي نفس أبي هريرة بيده لولا الجهاد في سبيل الله والحج وبر أُمِّي لأحببت أن أموت وأنا مملوك قال وبلغنا أن أبا هريرة لم يكن يحج حتى ماتت أمه لصحبته

Ebû't-Tâhir ve Harmele b. Yahya→ İbn Vehb→ Yûnus tarikiyle rivayet edildiğine göre İbn Şihâb ez-Zührî Said b. el-Müseyyeb'ten Ebû Hureyre'nin şöyle dediğini duymuştur: “Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu; ‘salih olan köle için iki ecir vardır,’ Ebû Hüreyre'nin nefsi elinde olan Allah'a yemin ederim ki, Allah yolunda cihâd etmek, hacc yapmak ve anneme iyilik etmek olmasaydı, köle olduğum halde ölmek isterdim.”

Said b. el-Müseyyeb: “Duyduğumuza göre Ebû Hüreyre, annesinin sohbetinde bulunduğu için o ölünceye kadar haccetmemiştir,” demiştir.³²¹

1.b. Hadîsin idrâclı metni:

حدثنا بشر بن محمد أخبرنا يونس عن الزهري سمعت سعيد ابن المسيب يقول قال أبو هريرة رضي الله عنه: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم للعبد المملوك الصالح أجران والذي نفسي بيده لولا الجهاد في سبيل الله والحج وبر أُمِّي لأحببت أن أموت وأنا مملوك

Bişr b. Muhammed→ Yûnus tarikiyle rivayet edildiğine göre İbn Şihâb ez-Zührî Said b. el-Müseyyeb'ten Ebû Hureyre'nin şöyle dediğini duymuştur: “Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu; ‘salih olan köle için iki ecir vardır. *Nefsim elinde olan Allah'a yemîn ederim ki, eğer Allah yolunda cihâd etmek, hacc yapmak ve anama iyilik etmek olmasaydı, muhakkak köle olarak ölmeyi arzu ederdim.*”³²²

³²⁰ Bu konuda benzer bilgiler için bkz: es-Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, s. 231; el-Beykûnî, *a.g.e.*, s. 202; Muhammed el-Uneyes, *el-Fasl (Mukaddime)*, I/76; Tahhân, *a.g.e.*, s. 106; Koçyiğit, *a.g.e.*, s. 132; Uğur, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, s. 146; Canan, *a.g.e.*, s. 128.

³²¹ Müslim, Eymân 44; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/330. Ayrıca bkz: Buhârî, *el-Edebû'l-Müfred*, I/82; Beyhakî, *Sünen*, VIII/12.

³²² Buhârî, *İtk*, 16.

Hadîsin ikinci kısmı, yani “nefsim elinde olan Allah'a yemîn ederim ki, eğer Allah yolunda cihâd etmek, hacc yapmak ve anama iyilik etmek olmasaydı, muhakkak köle olarak ölmeyi arzu ederdim” sözü, Hz. Peygamber’e değil, Ebu Hureyre’ye aittir. İbn Vehb onu açıklamıştır.³²³

Müdrece olan kısmın Ebu Hureyre’nin sözü olduğu diğer rivayetlerden anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, köleliğin kalkması için mücadele eden bir peygamberin, köle olarak ölmeyi arzulaması imkânsızdır. Aynı zamanda Hz. Peygamber (sav)’in annesi kendisi küçük yaşta iken vefat etmiştir.³²⁴

2. Yemekten sonra ellerin yıkanması ile ilgili rivayetteki idrâc:

حدثنا علي بن عبد الله حدثنا سفيان عن عمرو بن دينار عن عطاء عن ابن عباس : أن النبي صلى الله عليه وسلم قال (إذا أكل أحدكم فلا يمسح يده حتى يلعقها أو يلعقها)

Ali b. Abdillâh→ Süfyân b. Uyeyne→ Amr b. Dînar→ Atâ tarikiyle İbn Abbâs’ın rivayet ettiğine göre, Peygamber (sav) şöyle buyurdu: “Sizden biriniz yemek yediği (ve elini yıkamak mümkün olmadığı) zaman, yemek yediği parmaklarını yalamadıkça yâhut yalatmadıkça bir bezle silmesin.”³²⁵

Bu hadîs için, Kırbaşoğlu şu değerlendirmelerde bulunmuştur: “Bu rivayette önerilen, ‘kişinin yemek bulaşmış elini bir başkasına yalatması’ hususu, bırakın bir peygamberi, sıradan bir insana bile yakışmayacak bir öneridir. En iyimser yaklaşımla bu, ‘başkasına yalatma’ kısmının râvilerin idrâcının ürünü olduğunu kabul etmek gerekir ki, bu dahi söz konusu ifadenin Hz. Peygamber’e aidiyetinin reddedilmesi demektir.”³²⁶

2.2.4. Hadîsteki Müdrece Vâkıf Muhaddislerin Açık Beyanları

Çeşitli durumlarda, hadîste idrâcın olup olmadığı hadîs alimleri tarafından bilinebilmektedir. Onlar bu gibi durumlarda idrâcın olduğunu ifade etmişlerdir.³²⁷

³²³ el-Bağdâdî, *el-Fasl*, I/208, 209; İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, V/176; es-Suyûtî, *el-Müdrece Ale’-d-Derc*, varak: 6b.

³²⁴ İbn İshâk’ın belirttiğine göre; Hz. Peygamber, annesi vefat ettiğinde altı yaşında idi. Bkz: İbn Hişâm, *Sîretü’n-Nebeviyye*, I/305.

³²⁵ Buhârî, *Et’ime*, 50.

³²⁶ Kırbaşoğlu, *Alternatif Hadîs Metodolojisi*, s. 270.

³²⁷ Bkz: es-Suyûtî, *Terdrîbu’r-Râvî*, s. 231; el-Beykûnî, *a.g.e.*, s. 202; Tahhân, *a.g.e.*, s. 106; Koçyiğit, *a.g.e.*, s. 132; Uğur, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, s. 146; Canan, *a.g.e.*, s. 128.

1. Sahur vaktinin bittiğini bildiren ezan ile ilgili rivayetteki idrâc:

1.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا عبد الله بن يوسف أخبرنا مالك عن عبيد الله بن دينار عن عبد الله بن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال (إن بلالا ينادي بليل فكلوا واشربوا حتى ينادي ابن أم مكتوم
Abdullâh b. Yûsuf→ Mâlik→ Ubeydullâh b. Dînâr→ tarikiyle İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Bilâl, ezanını gece okuyor. Sizler İbn Ümmi Mektûm ezan okuyuncaya kadar yiyiniz, içiniz.”³²⁸

1.b. Hadîsin idrâclı metni:

حدثنا أبو داود قال حدثنا عبد العزيز بن أبي سلمة عن الزهري عن سالم عن ابن عمر أن النبي صلى الله عليه وسلم قال : إن بلالا يؤذن بليل فكلوا واشربوا حتى يؤذن بن أم مكتوم قال وكان ضريرا فكان يقال له اذن فقد أصبحت

Ebû Dâvud→ Abdülazîz b. Ebî Seleme→ İbn Şihâb ez-Zührî→ Sâlim tarikiyle İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Bilâl, ezanını gece okuyor. Sizler İbn Ümmi Mektûm ezan okuyuncaya kadar yiyiniz içiniz, O, âmâ idi ve kendisine sabahın olduğu ve ezan okuması gerektiği söyleniyordu.”³²⁹

Burada yer alan “O, âmâ idi ve kendisine sabahın olduğu ve ezan okuması gerektiği söyleniyordu,” sözü el-Bağdâdî ve es-Suyûtî gibi hadîs alimlerince müdrec olarak kabul edilmiştir.³³⁰

2. Zekâtın Hz. Peygamber'in ailesine verilemeyeceğini bildiren rivayetteki idrâc:

H. Peygamber'in kendilerini zekât toplamakla görevlendirmek isteyen yakınları ile ilgili rivayetin sonunda şöyle buyurmuştur: “...Şüphesiz ki zekât, Muhammed ailesine helal değildir. O, ancak insanların kirleridir...”³³¹

Hayri Kırbaçoğlu, bu hadîs için şunları söylemiştir: “Bu hadîste geçen, ‘zekât, insanların kirleridir,’ ifadesinin de bir idrâc olma ihtimali bulunduğu, zira sahabî Abdullâh b. Erkâm'ın zekâtı bir bedevinin kirli ve terli iç çamaşırının yıkandığı suyun içilmesine benzettiği ve ‘zekât insanların kirleri olup, onlar onu vermekle bu kirlerden temizlenirler’ dediği,³³² İbn Şeybe'nin bu hadîsle ilgili rivayetlerinin hiçbirisinde onun ‘insanların kiri’ olduğuna dair ifadelerin yer almadığı da öne öne sürülmektedir.”³³³

³²⁸ Buhârî, Ezân, 11, 12; Müslim, Sıyâm, 36; İmam Mâlik, Muvatta, Salât, 14.

³²⁹ et-Tayâlisî, Müsned, I/250.

³³⁰ el-Bağdâdî, el-Fasl, I/320. es-Suyûtî, el-Müdrec Ale'd-Derc, varak: 3a.

³³¹ Müslim, Zekât, 167.

³³² Krş. İmam Mâlik, Muvatta, Sadaka, 15.

³³³ Kırbaçoğlu, İslam Düşüncesinde Hadîs Metodolojisi, s. 194,195.

Konuyla ilgili İbn Ebî Şeybe'nin kaydettiği rivayet şöyledir:

حدثنا الفضل بن دكين قال حدثنا معروف بن واصل قال حدثني حفصة بنت طلق قالت حدثني جدي
رشيد بن مالك عن النبي صلى الله عليه وسلم قال انا لا تحل لنا الصدقة

el-Fadl b. Dükeyn→ Ma'ruf b. Vâsıl→ Hafsa bint Talk→ Dedesi Raşîd b. Mâlik
tarikiyle rivayet ettiğine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Muhakkak ki, bize
zekât (verilmesi) helal olmaz."³³⁴

Hadîste idrâcı tesbit yöntemlerinde, bu madelere ilaveten, hadîsteki dil ve üslup
özelliklerine, cümlelerin siyak-sibakındaki düzensizliklere dikkat edilmesi de son
derece yararlı olabilecek esaslardır.³³⁵

³³⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II/428, h.no: 10715, bkz: h.no: 10703.

³³⁵ Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Hadîs Metodolojisi*, s. 195.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HADİS İLMİNDE MÜDREC HADİS'İN YERİ VE DEĞERİ

3.1. Müdrec Hadîs'in Değeri ve Diğer Hadîs Çeşitleri ile Münasebeti

Hadîslerde idrâcın bilinmesi, dolayısıyla müdrec konusu hadîs ilminin önemli meselelerinden biridir. Zira bu ilim sayesinde râvilerin sözüyle Hz. Peygamber'in sözünün birbirinden ayrılması sağlanır. Müdrec ilmiyle açık bir şekilde hadîslerin rivayeti esnasında hadîs âlimlerinin, isnadları ayırmakta son derece titiz davrandıkları, râvilerin vehim ve hatalarına dikkat ettikleri, cerh ve ta'dil yaparak zayıf ve sahihi ortaya çıkardıkları, gerek baba, gerek oğul, gerekse kardeş olsun hiçbir kimseyi tenkit etmekten çekinmedikleri görülmektedir. Örneğin; Ali b.el-Medenî'ye babası hakkında sorulduğunda “onu benden başkasına sorun” demiştir. Tekrar sorulunca başını kaldırarak “isnad dindir, o (babam) zayıftır.” diye cevap vermiştir.³³⁶

Müdrec hadîs konusu metin tenkidi ile yakından ilgilidir. Böylece muhaddislerin yaptıkları çalışmanın sadece râvi tenkidiyle sınırlı kalmadığı, aynı zamanda metin tenkidi de yaptıkları ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda âlimler bu konudaki çalışmalarını sayesinde, Hz. Peygamber'e izafe edilmesi mümkün olmayan şeyleri de ortaya çıkarmışlardır. el-Hatîb el-Bağdadî, müdrec konusunun önemi hakkında konuşurken, bu ilimle ilgilenen hadîs âliminde bulunması gereken sıfatlar hususunda şöyle demiştir: “Hadîsteki vehm olan lafızları, sahih olan lafızları, metinde idrâc edilen lafızları ve müdrec hadîsle sahih hadîs lafızlarının birbirine bitiştiğini bilmesi gerekir.” O lafızların bilinmesi muhaddis için mühim olduğu kadar, hükümleri araştıran fakîh için de önemlidir. Müdreci bilmemek, delilleri araştıranı hataya düşürür ve yanlış tercihe götürür. el-Ğumari şöyle demektir: “Hadîs talebesinin buna özen göstermesi ve bu konuda tasnif edilmiş kitaplar hakkında bilgi sahibi olması gerekir. Çünkü bilmediği takdirde müdrecle istidlal ederek, o müdrec lafzın Hz. Peygamber'in merfu bir sözü olduğunu zanneder. Halbuki durum tam tersidir. Dini konudaki bir hüküm malum olduğu üzere, merfû bir hadîsle sabit olur.”³³⁷

Hadîs Usûlü'nde sıhhat açısından hadîsler makbûl ve merdûd olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Makbûl hadîsler, ameli gerektiren hadîslerdir. Merdûd ise, râvisindeki

³³⁶ Muhammed el-Uneys, *el-Fasl (Mukaddime)*, I/86.

³³⁷ A.g.e., I/86, 88.

özür sebebiyle, reddedilmesi gereken hadîslere denilmektedir.³³⁸ Hadîs alimleri müdrec hadîsi merdûd hadîs kategorisinde ele almaktadır.³³⁹ Bununla birlikte müdrec hadîs, merdûd hadîsinde alt bölümü olan râvîdeki ta'n sebeplerinden biri olan "muhalefetü's-sikat" ın içinde yer almaktadır. Bir râvînin kendinden daha güvenilir bir râvîye muhalefet ederek bir haber rivayet etmesine muhalefetü's-sikat denilmektedir.³⁴⁰ Bu da râvîde yer alan zabt kusurlarından bir tanesidir. Muhalefetü's-sikat beş türlü olmaktadır. Bunlar müdrec, maktûb, el-mezîd fî muttasılı'l-esânîd, el-müzdarib ve el-musahhafır. Râvî rivayet ettiği hadîsin isnadındaki bazı isimlerin ve metindeki bazı ibarelerin yerlerinde takdim veya tehir yaparsa hadîs maktûb, muttasıl isnadının ortasına ziyade yaparsa el-mezîd fî muttasılı'l-hadîs, metnindeki kelimelerin yazılışında değişiklik yaparsa musahhaf olur.³⁴¹ Bir hadîsin birbirine zıt birkaç şekli olması, aynı hadîsi değişik şekillerde rivayet eden râvîlerin adalet ve zabt açısından birbirine yakınlıkları dolayısıyla hadîsler arasında tercih yapılamaması durumunda hadîs müzdarib olur.³⁴² Burada saydığımız hadîslerin ortak yönü, hepsinde bir muhalefet durumunun olmasıdır. Bu da genellikle râvînin vehm ve hatasından kaynaklanmaktadır. Bunlarla birlikte müdrec hadîsin mevkûf hadîsle de ilgisi vardır. Hadîs ıstılahında sahabeden rivayet edilen hadîslere mevkuf hadîs denilmektedir.³⁴³ Çünkü bazen, mevkûf hadîsin metni Hz. Peygamber'den rivayet edilen merfu hadîsin metnine eklenerek, hadîste idrâca sebep olunabilmektedir. Altının ancak misli misline satılması gerektiği aksi takdirde faiz olabileceği ile ilgili bir başka bölümde verdiğimiz hadîs, bu konuya örnek olarak verilebilir.³⁴⁴

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, Hz. Peygamber'in sözünü, râvî sözünden ayırma ilmi olan müdrec ilmi, hadîs ve fıkıh usûlü açısından son derece önemlidir.

3.2. Müdrec Hadîs'in Hükümü

Hadîse yapılan idrâc hakkında İslâm alimlerinin görüşleri şu şekildedir:

İbnus'-Salâh, kasten yapılan idrâcın caiz olamayacağını söylemiştir.³⁴⁵ es-San'ânî, İbnu's-Salâh'ın kasten yapılan idrâcın haram olduğunu ifade eden sözünü

³³⁸ et-Tahhân, *a.g.e.*, s. 32.

³³⁹ *A.g.e.*, s. 88.

³⁴⁰ *A.g.e.*, s. 102.

³⁴¹ İbnu's-Salâh, *a.g.e.*, s. 165; et-Tahhân, *a.g.e.*, s. 114.

³⁴² İbnu's-Salâh, *a.g.e.*, s. 61; el-Beykûnî, *a.g.e.*, s. 192; et-Tahhân, *a.g.e.*, s. 112.

³⁴³ İbnu's-Salâh, *a.g.e.*, s. 33; es-Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, s. 147; el-Beykûnî, *a.g.e.*, s. 140; et-Tahhân, *a.g.e.*, s. 130.

³⁴⁴ Örneğin değerlendirmesi için bkz: bu çalışma s. 81-82.

³⁴⁵ İbnu's-Salâh, *a.g.e.*, s. 63.

tenkit ederek şunları söylemiştir: “Burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır. O da, Hz. Âişe tarafından nakledilen, tahannüs (hadîsin) de (tahannüsün, ibadet etmek anlamına geldiğini açıklamak) olduğu gibi, hadîs lafızlarını açıklama hususunda büyük imamların idrâcının sabit olduğudur. Sonuçta söylenilenin aksine lafızları açıklamaya yönelik olan idrâc haram olmaz.”³⁴⁶

en- Nevevî de Müdrec Hadîsin kısımlarını saydıktan sonra, her çeşidinin haram olduğunu ifade etmiştir.³⁴⁷

es-Sehâvî’ye göre, bir şeyi diğerine, bir söze ait kılmak hususunda kasten yapılan idrâc haramdır.³⁴⁸

es- Suyûtî de bu hususta; müdrecin tüm kısımlarının, Hadîs ve Fıkıh Ehli’nin icmasıyla haram olduğunu belirtmiş ve İbn Sem’anî’nin kendisine şöyle dediğini nakletmiştir: “Kim kasden idrâc yaparsa (o kişinin) adaleti sâkıt olur. Kelimenin yerini değiştiren kişi kezzâblar (yalancılar) zümresine dahildir.”³⁴⁹ es-Suyûtî bu hususta verdiği hükmü ağır bulmuş olsa gerek, daha sonra verdiği bu hükmü yumuşatarak, garîb kelimeleri açıklamak için idrâc yapmakta bir sakınca olmadığını, bundan dolayı İbn Şihâb ez-Zührî ve alimlerden bir kısmının bunu yapmış olduğunu ifade etmiştir.³⁵⁰

Ayrıca kasıtsız yapılan idrâclar, râvinin zabtını bozan bir durum olarak değerlendirilmiştir.³⁵¹

Hata ile yapılan idrâc konusuna gelince bu hususta genel olarak şöyle söylenmektedir: “Bu haram değildir. Çünkü hata yapan şer’an özlürlü durumundadır. Ancak muhaddislere göre, bu kişi çok hata yapan biri ise sika değildir ve hadîsleri ‘Makbul Hadîs’ kategorisinde yer almaz.”³⁵²

Müdrec hadîse dair verdiğimiz örnekler incelendiğinde de görülmektedir ki, gerek sahabe gerekse daha sonraki râvîler, rivayetlerinde kendilerine ait bazı söz ve açıklamalara yer vermişlerdir. Daha sonraki râvîler de mezkûr sözün kime ait olduğunu belirterek, Hz. Peygamber’in kelamıyla karışmaması için, “ben derim ki, falan şahıs der ki” şeklinde atıfta bulunmaya özen göstermişlerdir. Ancak, kimi râvîler bu atıfları bilerek veya bilmeyerek hazfetmişlerdir. Hatta bazan, Hz. Peygamber’in sözünün devamı gibi nakletmişlerdir. İdrâc kapsamında ele alınan bu tür hatalar, sözü söyleyen

³⁴⁶ es-San’ânî, *Tavdîhu’l-Efkâr*, II/66.

³⁴⁷ Muhammed el-Uneys, *el-Fasl (Mukaddime)*, I/ 78.

³⁴⁸ es-Sehâvî, *Fethu’l-Muğîs*, I/251.

³⁴⁹ es-Suyûtî, *et-Tedribu’r-Ravî*, I/274.

³⁵⁰ Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, II/304; Muhammed el-Uneys, *a.g.e.*, I/69, Tahhân, *a.g.e.*, s. 106.

³⁵¹ Canan, *a.g.e.*, II/130.

³⁵² Muhammed el-Uneys, *a.g.e.*, I/80.

şahıstan değil, daha sonraki râvi(ler)den kaynaklanmaktadır. Nitekim rivayetlerin muhtelif versiyonlarına dikkat edildiğinde, kimisinde sahabe yahut tabiîn râvisine ait ifadeler tasrih edilirken, kimisinde tasrih edilmemektedir. Dolayısıyla bazı râvilerin bunu ihmal ettikleri veya eksik naklettikleri anlaşılmaktadır. Bu ise râvinin dikkatsizliği, dalgınlığı, farklı algılaması, eksik anlaması, noksan ifade etmesi vs. türünden rivayete yansımaktadır. Oysa bu tür idrâclarda, Rasûlullah (sav)’ın kelâmı arasına kendi sözleri karışan şahısların hiçbir dahli bulunmamaktadır. Dolayısıyla idrâcın hangi râviden kaynaklandığını çok iyi tesbit etmek gerekir. Aksi takdirde sahabeyi kasden idrâc yapmakla itham etmek gibi bariz hatalara düşülebilir. O halde, idrâcın kasıtlı olup olmadığı noktasında râvilere bakan yönü üzerinde daha temkinli durulmalıdır. Yukarıda muhaddislerin idrâc yapan hakkında verdiği hükümleri incelediğimizde görmekteyiz ki, onların çirkin gördüğü ve râvisini cerh ettikleri idrâc, kasıtlı yapılamdır. Çünkü râvi böyle yapmakla Hz. Peygamber’in söylemediği şeyleri ona söyleme cüretinde bulunmaktadır. Bu yönüyle idrâc Hz. Peygamber’e ait olmayan ifadeyi, O’nun kelâmı arasına sokuşturmak demektir. Bu ise bir nevî yalan ve tedlis sayılmaktadır. Bunu yapan râvi tenkid edilir ve naklettiği rivayetin müdrec olduğu beyan edilir. Şayet râvi yanılarak idrâca yol açmış ise, bu durum râvi için mutla bir kusur teşkil etmez. Fakat râvi dikkatsiz ve çok hata yapan bir şahıs ise, bu çeşit hataların çoğalmasında zabt ve itkan bakımından tenkit edilir ve naklettiği rivayetin zaafiyetine hükmedilir. Eğer kasden idrâc yapmakta ısrarlı ise adaleti sâkıt olur.³⁵³

3.3. Semâ’ (İşitme) Yoluyla Hadîs Rivayetinin Müdrec Hadîs’e Etkisi

Bir hadîs râvisi, rivayet ettiği hadîsi diğer bir hadîs imamından çeşitli şekillerde almıştır. Bu tahammulü'l-hadîs denilmektedir. Hadîs almanın da çeşitli yolları vardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz. a) Semâ’, b) Arz ve Kırâ’a, c) İcâze, d) Münâvele, e) Mukâtebe, f) İ’lâm, g) Vasıyye, h) Vicâde.³⁵⁴

Hadîs rivayeti, Hz. Peygamber’in hayatında semâ’ yolu ile başlamış ve genel olarak böyle devam etmiştir. Sâhabiler, Hz. Peygamber’den hadîsleri rivayet ederken yalnızca işittikleri ve belledikleri hadîsleri rivayet etmişlerdir. Daha sonraki nesillerde de bu yöntem böyle devam etmiştir. Hadîs alma usûlleri arasında en değerli ve en makbul olanı semâ’ yöntemidir. Çünkü böyle bir yöntemde taraflar, aralarında vasita olmaksızın, doğrudan doğruya iletişim kurarlar. Bu yöntemde değişik rivayet sigaları

³⁵³ Paksoy, *a.g.m.*, s. 121; ayrıca benzer açıklamalar için bkz: Ertürk, *MetinTenkidi*, s. 80-81.

³⁵⁴ et-Tahhân, *a.g.e.*, s. 158, 159; Koçyiğit, *a.g.e.*, s. 235, 236.

kullanılmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır; *semi'tu*, *haddesenâ*, *ahberanâ*, *enbe'enâ*... Bu sigaların derece bakımından en üstünü *semi'tü* (işittim) dır. Çünkü bu râvînin hadîsi şeyhinden direkt olarak dinleyerek aldığına delalet etmektedir.³⁵⁵ Çalışmamızda verdiğimiz örnekler dikkatlice incelenecek olursa, semâ' yoluyla hadîs alınmasının bir çok defa hadîste idrâca sebep olduğu görülmektedir. Bir sahâbî, Hz. Peygamber'den işittiği bir hadîsi rivayet ederken, hadîste geçen garîb bir lafzı açıklamak için veya hadîsten hüküm çıkarmak için kendine ait bir söz söylemekte, onu işiten tabîî ise o sözün Hz. Peygamber'e ait olduğunu zannetmekte ve daha sonraki nesillere rivayet ederken hadîsi böyle idrachlı bir şekilde rivayet etmektedir. Aynı olay hadîsi sahabe neslinden rivayet eden tabîûn neslinde de olmaktadır. Örneğin, İbn Şihâb ez-Zührî, hadîs rivayet ederken sıkça açıklama yapmaktadır. Ondan hadîsi dinleyenler, sözün Hz. Peygamber'e veyahut da sahabîye ait olduğunu zannederek, hadîsin merfu kısmı ile idrachlı kısmını bir rivayet ederek hataya düşmektedirler. Aslında bütün bunların sebebi hadîs aliminin kendinden hadîs dinleyenlere, hadîsi daha iyi anlamaları ve ondan ibret almaları için, açıklama yapması bunu dinleyenlerin ise bu zâid ifadeleri hadîs zannederek birlikte rivayet etmelerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü, olayı şöyle düşünecek olursak; diyelim ki, bir hadîs aliminin etrafında beş adet hadîs dinleyen öğrenci bulunmaktadır. Hadîs alimi, hadîse başlamadan veya hadîsin ortasında veyahut da hadîsi müteakip bir açıklama yapar, orada bulunan zabt açısından iyi olmayan dalgın bir öğrenci ise durumun farkında olmadan, Hadîs aliminin açıklamasını hadîsten zannederek, daha sonra kendinden hadîs dinleyenlere hadîsi bu şekilde rivayet eder, zabt açısından iyi olan diğer öğrenciler ise hadîs ile hocasının sözünü ayırt ederek, hadîsi doğru bir şekilde rivayet eder. Daha sonra rivayetler incelendiğinde ise durum ortaya çıkar. Sonuç olarak, dinleme olayında, dinleyiciler son derece önemlidir. Onların o anki psikolojik ve fizyolojik durumları dinlemelerine etki etmekte, bazan dikkatlerinin dağılmasına ve hataya düşmelerine sebep olmaktadır.

3.4. Fâkihlerin İhtilafında Müdrec Hadîs'in Etkisi

Bu konuyla ilgili açıklama ve örneklere geçmeden önce, fikhî konulardaki hadîslerde ziyâde ve idrâca rastlandığını belirtmek gerekir. Bu durum, genellikle fikhî düşüncelerle meydana gelmektedir. Metinlere getirilen açıklamalar ile, râvîlerin bunlardan çıkarttıkları fikhî hükümler, zamanla metnin aslî unsuru haline gelebilmektedir. Bunun, İbn Şihâb ez-Zührî ve benzeri rivâyet ilminin temelini

³⁵⁵ Bkz: et-Tahhân, *a.g.e.*, s. 158, 159; Koçyiğit, *a.g.e.*, s. 235, 236.

oluşturan râviler tabakasında meydana gelmiş olması meseleyi çok daha önemli hale getirmektedir.³⁵⁶ Ayrıca, Fakîhlerin ihtilaf sebepleri arasında yer alması sebebiyle müdrec bir hadîsi bilmek, şer'i hükümlerde son derece önemli bir yer tutmaktadır. Bu geniş konuda bazen muhaddisler hata edebilmişlerdir. Bu şöyle açıklanabilir. Bazı müdrec hadîsler hakkında muhaddisler arasında, bunların müdrec olması hususunda ihtilaf olmuştur. Buna binaen bir hadîsin müdrec olduğunu kabul etmemişlerse, merfû ve muttasıl olduğuna hükmetmişlerdir. Bu hadîslerde ihtilaf olduğunu söyleyenler ise, bu hadîsin merfû olmadığına hükmetmişler ve bunun Hz. Peygamber'in sözü olduğunu inkâr etmişlerdir. Muhaddislerin bu ihtilafı birçok şer'i hükümde fakîhleri etkilemiştir.³⁵⁷

1. *Ebû Hureyre tarafından nakledilen ve namazda mezheblerin farklı uygulamalarına sebep olan rivayetteki idrâc:*

1.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا أحمد حدثنا مبشر عن الأوزاعي عن الزهري عن سعيد بن المسيب أنه : سمع أبا هريرة قال : قرأ
ناس مع رسول الله — صلى الله عليه وسلم — في صلاة جهر فيها بالقراءة فلما قضى رسول الله — صلى الله عليه
وسلم — أقبل عليهم فقال : هل قرأ معي أحد ؟ قالوا : نعم قال : إني أقول ما بالي أنزع القرآن ؟ قال الزهري :
فاتعظ الناس بذلك ولم يكونوا يقرؤون فيما جهر

Ahmed→ Mübeşşir→ el-Evzâî→ İbn Şihâb ez-Zührî→ Saîd b. el-Müseyyeb
tarikiyle Ebû Hureyre'den şöyle rivayet edilmiştir: “Rasullah (sav)’ın kıraati sesli okuduğu bir namazda insanlar da onunla beraber sesli okudu. Rasûlullah (sav) namazı bitirdikten sonra onlara dönerek şöyle buyurdu: ‘Sizden biriniz benimle beraber okudu mu?’ ‘Evet’ dediler ve bunun üzerine şöyle buyurdu: ‘Ben de neden kıraatim karışıyor diyordum.” İbn Şihâb ez-Zührî şöyle dedi: “İnsanlar bunun üzerine, kıraatin açıktan okunduğu namazlarda artık açıktan okumuyorlardı.”³⁵⁸

1.b. Hadîsin idrâclı metni:

حدثنا القعنبي عن مالك عن ابن شهاب عن ابن أكيمة الليثي عن أبي هريرة : أن رسول الله صلى الله
عليه وسلم انصرف من صلاة جهر فيها بالقراءة فقال هل قرأ معي أحد منكم آنفا ؟ فقال رجل نعم يا رسول الله
قال إني أقول ما لي أنزع القرآن ؟ قال فانتهي الناس عن القراءة مع رسول الله صلى الله عليه وسلم فيما جهر فيه
النبي صلى الله عليه وسلم بالقراءة من الصلوات حين سمعوا ذلك من رسول الله صلى الله عليه وسلم

el-Ka’nebî→ Mâlik→ İbn Şihâb ez-Zührî→ İbn Ekîme el-Leysî tarikiyle Ebû
Hureyre'den şöyle rivayet edilmiştir; “Peygamber (sav) kıraatini sesli okuduğu bir

³⁵⁶ Özafşar, *Hadîsi Yeniden Düşünmek*, s. 230.

³⁵⁷ Muhammed el-Uneys, *el-Fasl (Mukaddime)*, I/89.

³⁵⁸ Ebû Ya’la, *Müsned*, X/252.

namazdan sonra: ‘Az önce biriniz benimle beraber okudu mu?’ buyurdu. Bunun üzerine bir adam: ‘Evet, ey Allah’ın Rasulü,’ diye cevap verdi, (Rasûlullah): ‘Ben de neden kıraatim karışıyor diyordum?’ dedi. *İnsanlar, Rasûlullah (sav)’den bunu duyunca bir daha Rasûlullah’ın açıktan okuduğu namazlarda O’nunla beraber (açıktan) okumayı bıraktılar.*”³⁵⁹

Bu hadîste yer alan “*insanlar, Rasûlullah (sav)’den bunu duyunca bir daha Rasûlullah’ın kıraati açıktan okuduğu namazlarda O’nunla beraber okumayı bıraktılar,*” bölümü, hadîsin asıl metnine ait değildir. İbn Şihâb ez-Zührî’ye aittir. Bunu Süfyân b. Uyeyne açıklamıştır. Ebu Dâvud da bu hususta şöyle demiştir: “Muhammed b. Yahya b. Fâris’ten duyduğuma göre İbn Ekîme’nin hadîsi “Ben de neden kıraatim karışıyor diyordum,” ifadesiyle bitmektedir. “*insanlar, Rasûlullah (sav)’den bunu duyunca bir daha Rasûlullah’ın kıraati açıktan okuduğu namazlarda O’nunla beraber okumayı bıraktılar,*” sözü İbn Şihâb ez-Zührî’ye aittir.”³⁶⁰

Ebu Hureyre tarafından rivayet edilen ve İbn Şihâb ez-Zührî’nin hadîse kattığı söz ile müdrec konumuna düşen bu hadîsin içerdiği hüküm, fakîhler ve muhaddisler arasında ihtilaf konusu olmuştur.

Mâlikiler, açıktan okunan namazlarda imamın arkasında duranların kıraatini caiz görmezler. (Mâlikiler) görüşlerine bu hadîsi delil alırlar ve hadîsteki İbn Şihâb ez-Zührî’ye ait olduğunu belirttiğimiz sözün, Ebu Hureyre’ye ait, hadîsin de mevsûl olduğuna ve bunun da idrâc olmadığına hükmetmişlerdir.³⁶¹

Şafîîlere göre ise, imamın arkasında namaz kılarken kıraat gerekmektedir. Onlar bu hususta şöyle düşünmektedirler: Bahis konusu olan söz, İbn Şihâb ez-Zührî’nin sözüdür. Bu hadîse idrâc yapılmıştır. eş-Şafîî, hâfızlar ve diğerleri bu hususa dikkat çekmişlerdir. el- Buhârî, Muhammed b. Yahya ez-Zühelî, İbn Hıbbân, el-Hatîb, el-Beyhâkî, el-Hattâbî, İbn Hacer, es-Suyûtî ve diğerleri bu görüştedir. Netice itibariyle hadîsteki bu idrâc, açıktan okunan namazlarda, imamın arkasında kıraatin hükmü hususunda ihtilaf sebeplerinden biri olmuştur.³⁶²

³⁵⁹ Ebû Dâvud, Salât, 137; Tirmîzî, Salât, 233; Nesâî, Sıfâtü’s-Salât, 28; İmam Mâlik, *Muvatta*, Salât, 44; Abdürrezzâk, *Musannef*, II/135; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/284–301; İbn Hıbbân, *Sahih*, V/157.

³⁶⁰ el-Bağdâdî, *el-Fasl*, I/323; es-Suyûtî, *el-Müdreç Ale’d-Derc*, varak: 1b.

³⁶¹ el-Kurtubî, *Bidâyetü’l-Müctehid*, I/241.

³⁶² Muhammed el-Uneys, *el-Fasl (Mukaddime)*, I/94,96.

2. Namazda oturmanın hükmü ile ilgili rivayetteki idrâc:

2.a. Hadîsin orijinal metni:

شبابه عن زهير فحدثنا إسماعيل بن محمد الصفار ثنا الحسن بن مكرم ثنا شبابة بن سوار ثنا أبو خيثمة زهير بن معاوية ثنا الحسن بن الحر عن القاسم بن مخيمرة قال أخذ علقمة بيدي قال وأخذ عبد الله بن مسعود بيدي قال : أخذ رسول الله صلى الله عليه وسلم بيدي فعلمني التشهد التحيات لله والصلوات والطيبات السلام عليك أيها النبي ورحمة الله وبركاته السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أن محمدا عبده ورسوله قال عبد الله فإذا قلت ذلك فقد قضيت ما عليك من الصلاة فإذا شئت أن تقوم فقم وإن شئت أن تقعد فاقعد

Şebâbe→ Züheyr→ İsmâil b. Muhammed es-Saffâr→ el-Hasen b. Mükrim→ Şebabe b. Sivâr→ Ebû Hayseme Züheyr b. Muaviye→ el-Hasen b. el-Hurr tarikiyle rivayet edildiğine göre el-Kâsım b. Müheymire şöyle demiştir: "Alkame elimi tuttu ve şöyle dedi: 'Abullah b. Mes'ud elimi (Alkame'nin elini) tuttu ve şöyle dedi: 'Rasûlullah (sav), elimden tuttu ve bana şu teşehhüdü öğretti: 'Ettehiyyâtü lillallahi vessalevâtü vettayyibât. Esselâmu Aleyke Eyyühe'n-Nebiyu ve rahmetullahi ve Berekâtüh. Esselâmu Aleynâ ve alâ ibâdillahi's-Sâlihîn. Eşhedu en Lâ ilahe İllallah ve eşhedü enne Muhammeden Abduhu ve Rasulüh.' Abdullah şöyle dedi: "Bunu yaptığın -veya yerine getirdiğin- zaman, artık namazını bitirdin, demektir. (Bundan sonra) kalkıp (gitmek) istersen kalk (git), oturmak istersen otur."³⁶³

2.b. Hadîsin idrâclı metni:

أخبرنا أبو نعيم ثنا زهير عن الحسن بن حر حدثني القاسم بن مخيمرة قال أخذ علقمة بيدي فحدثني : ان عبد الله أخذ بيده وان رسول الله صلى الله عليه وسلم أخذ بيد عبد الله فعلمه التشهد في الصلاة التحيات لله والصلوات والطيبات السلام عليك أيها النبي ورحمة الله وبركاته السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين قال زهير أراه قال أشهد ان لا إله الا الله وأشهد ان محمدا عبده ورسوله أيضا شك في هاتين الكلمتين إذا فعلت هذا أو قضيت فقد قضيت صلاتك ان شئت ان تقوم فقم وإن شئت ان تقعد فاقعد

Ebû Nuaym→ Züheyr→ el-Hasan b. Hurr tarikiyle rivayet edildiğine göre el-Kâsım b. Müheymire şöyle demiştir: "Alkame elimi tuttu ve şöyle dedi: 'Rasûlullah (sav), Abdullâh'ın elinden tutmuş ve O'na namazda (okunacak) şu teşehhüdü öğretmiş: 'Ettehiyyâtü lillallahi vessalevâtü vettayyibât. Esselâmu Aleyke Eyyühe'n-Nebiyu ve rahmetullahi ve Berekâtüh. Esselâmu Aleynâ ve alâ ibâdillahi's-Sâlihîn. Eşhedu en Lâ ilahe İllallah ve eşhedü enne Muhammeden Abduhu ve Rasulüh.' Bunu yaptığın -veya yerine getirdiğin- zaman, artık namazını bitirdin, demektir. Bundan sonra kalkıp (gitmek) istersen kalk (git), oturmak istersen otur."³⁶⁴

³⁶³ ed-Dârekutnî, *Sünen*, I/353. Krş. et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, IV/344.

³⁶⁴ ed-Dârimî, *Salât* 84. Ayrıca bkz. et-Tayalisi, *Müsne'd*, I/36.

“Bunu yaptığın -veya yerine getirdiğin- zaman, artık namazını bitirdin, demektir. Bundan sonra kalkıp (gitmek) istersen kalk (git), oturmak istersen otur,” sözü müdrectir, merfu değildir ve Abdullah b. Mes’ud’un sözüdür. İbn Hıbbân, ed-Dârekutnî, et-Tâberânî, el-Hâkim, el-Hatîb, el-Beyhakî, İbnu's-Salâh, en-Nevevî, el-İrâkî, İbn Hacer ve es-Suyûtî gibi Şâfiî alimler de hadîsin sonunda yer alan bu ifadenin İbn Mes’ud’un sözü olduğu ve bunun bir idrâc olduğu görüşündedirler.³⁶⁵ Bunu ed-Dârekutnî’nin rivayetinde yer alan Şebabe b. Sivâr, açıklamıştır.³⁶⁶ Ama bununla birlikte bu sözün idrâc olmadığı ve hadisle muttasıl olduğu görüşünde olanlarda vardır. Bunlar hanefîlerdir. Hanefîlere göre, son oturuştaki teşehhüd ve selâmın telaffuzu farz değildir. Bundan dolayı namaz kılan bir kimse bu ikisini terkederse namazı bâtil olmaz.³⁶⁷ Ama söz konusu olan bu sözün bir idrâc olduğunu kabul edenler (şafiîler) namazda son teşehhüdün ve selâmın farz olduğu görüşündedirler.³⁶⁸

Buraya kadar, fâkihlerin verdikleri hükümleri etkileyen müdrec hadîslerden bahsettik. Bir de günlük yaşantımızda bizi etkileyen müdrec hadisler vardır. Onlardan bazıları şunlardır:

1. Her gün beş defa okunan ezandan sonra yapılan duayı nakleden rivayetteki idrâc:

1.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثنا علي بن عياش قال حدثنا شعيب بن أبي حمزة عن محمد بن المنكدر عن جابر بن عبد الله أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال (من قال حين يسمع النداء اللهم رب هذه الدعوة التامة والصلاة القائمة آت محمد الوسيلة والفضيلة وابعثه مقاما محمودا الذي وعدته حلت له شفاعتي يوم القيامة

Ali b. Ayyâş→ Şuayb b. Ebi Hamza→ Muhammed b. El-Münkedir tarikiyle Câbir b. Abdillâh’tan Rasûlullah (sav)’in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “Her kim ezanı işittiği zaman, ‘Allâhumme Rabbe hêzihi’d-Da’veti’t-têmm ve’s-Salâti’l-Kâimeti, Âti Muhammedeni’l-Vesîlete ve’l-Fadîlete ve’b-ashu makâmen Mahmudenillezî vaadtehu’ (Ey Allah’ım! Ey bu tam davetin ve kılınmak üzere olan bu namazın Rabb’ı! Muhammed’e vesileyi, fazileti ihsan et. Bir de kendisine va’d ettiğin Makâm-ı Mahmûd’u verip oraya ulaştır) derse, kıyamet gününde benim şefaati ona vâcib olur.”³⁶⁹

³⁶⁵ Muhammed el-Uneys, *el-Fasl (Mukaddime)*, I/91.

³⁶⁶ el-Bağdâdî, *el-Fasl*, I/155; es-Suyûtî, *el-Müdreç Ale’d-Derc*, varak: 1b.

³⁶⁷ Şentürk, Lütfî; Yazıcı, Seyfettin, (*DİB*) *İslâm İlmihali*, s. 132,133.

³⁶⁸ en-Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahih-i Müslim b. el-Haccâc*, 4/116.

³⁶⁹ Buhârî, Ezân, 8; Ebû Dâvûd, Salât 37; Tirmizî, Salât 43; Nesaî, Ezân 38; İbn Mâce, Ezân 4; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/354.

1.b. Hadîsin idrâclı metni:

Bu duadaki zâid ifadeler, Beyhâkî'nin Süneni'nde yer alan şu rivayette yer almaktadır.

أخبرنا أبو عبد الله الحافظ وأبو نصر أحمد بن علي بن أحمد الفامي قالوا ثنا أبو العباس محمد بن يعقوب ثنا محمد بن عوف ثنا علي بن عياش ثنا شعيب بن أبي حمزة عن محمد بن المنكدر عن جابر بن عبد الله قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : من قال حين يسمع النداء اللهم إني أسألك بحق هذه الدعوة التامة والصلاة القائمة آت محمدا الوسيلة والفضيلة وابعثه المقام المحمود الذي وعدته إنك لا تخلف الميعاد حلت له شفاعت

Ebû Abdillâh el-Hâfiz ve Ebû Nasr Ahmed b. Ali el-Fâmî→ Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Ya'kûb→ Muhammed b. Avf→ Ali b. Ayyâş→ Şuayb b. Ebi Hamza→ Muhammed b. el-Münkedir tarikiyle rivayet edildiğine Câbir b. Abdillâh şöyle demiştir: "Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: 'Her kim ezanı işittiği zaman, 'Allâhumme Rabbe Hêzihi'd-Da'veti't-têmme ve's-Salâti'l- Kâimeti, Âti Muhammedeni'l-Vesîlete ve'l-Fadîlete ve'b-ashu makâmen Mahmudenillezî vaadtuhu İnneke lâ tuhlifu'l-Mîâd' (Ey Allahım! Ey bu tam davetin ve kılınmak üzere olan bu namazın Rabb'i! Muhammed'e vesileyi, fazileti ihsan et. Bir de kendisine va'd ettiğin Makâm-ı Mahmûd'u verip oraya ulaştır, şüphesiz ki sen vâadinden dönmezsin) derse, şefaati ona vâcib olur." ³⁷⁰

Hadîste yer alan, "İnneke lâ tuhlifu'l-Mîâd' (şüphesiz ki sen vâadinden dönmezsin)" sözü hadîsin aslından değildir. Sonradan hadîse ilave edilmiştir. Aynı hadîsin Buhârî ve diğer bazı kaynaklarda yer alan versiyonun da bu zâid ifadeye rastlanmamaktadır.

2. Bazı durumlarda yalana ruhsat verilmesi ile ilgili rivayetteki idrâc:

2.a. Hadîsin orijinal metni:

حدثني حرملة بن يحيى أخبرنا ابن وهب أخبرني يونس عن ابن شهاب أخبرني حميد بن عبد الرحمن بن عوف أن أمه أم كلثوم بنت عقبة بن أبي معيط وكانت من المهاجرات الأول اللاتي بايعن النبي صلى الله عليه وسلم أخبرته : أنها سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو يقول ليس الكذاب الذي يصلح بين الناس ويقول خيرا وينمي خيرا قال ابن شهاب ولم أسمع يرخص في شيء مما يقول الناس كذب إلا في ثلاث الحرب والإصلاح بين الناس وحديث الرجل امرأته وحديث المرأة زوجها

Harmele b. Yahya→ İbn Vehb → Yûnus→ İbn Şihâb ez-Zührî→ Humejd b. Abdirrahmân b. Avf →Annesi Ümmü Gülsüm binti Ukbe b. Ebî Muayt (-bu kadın Peygamber (sav) 'e bey'at eden ilk muhacirlerdendir.-) tarikiyle rivayet edildiğine göre, Ümmü Gülsüm, Rasûlullah (sav)'i şöyle buyururken işitmiştir: "Yalancı, insanların arasını bulan ve hayır söyleyip hayır tebliğ eden kimse değildir." İbni Şihâb demiştir ki :

³⁷⁰ Beyhaki, Sünenü'l-Kübrâ, I/410.

“İnsanların söylediklerinden hiç bir şeyde yalana ruhsat verildiğini işitmedim. Ancak üç haslette müstesna! Harbde, insanların arasını bulmakta, kocanın karısına ve karısının kocasına söylediklerinde.”³⁷¹

2.b. Bu konudaki bir başka rivayet:

حدثنا عبد العزيز بن عبد الله حدثنا إبراهيم بن سعد عن صالح عن ابن شهاب أن حميد بن عبد الرحمن أخبره أن أمه أم كلثوم بنت عقبة أخبرته : أنها سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول (ليس الكذاب الذي يصلح بين الناس فينمي خيرا أو يقول خيرا

Abdülazîz b. Abdillâh→ İbrâhîm b. Sa'd→ Salih → İbn Şihâb ez-Zührî→

Humeyd b. Abdîrrahmân tarikiyle rivayet edildiğine göre, Ukbe kızı Ümmü Gülsüm şöyle demiştir: “Rasûlullah (sav)’i şöyle buyururken işittim: ‘İnsanlar arasını iyileştirip düzelten ve bunun için hayır maksadıyla söz ulaştıran veya hayır kasdıyla söz söyleyen kimse yalancı değildir.”³⁷²

2.c. Hadîsin idrâclı şekli:

أخبرنا كثير بن عبيد الحمصي قال نا محمد بن حرب عن الزبيدي عن الزهري عن حميد بن عبد الرحمن أن أم كلثوم ابنة عقبة أخبرته أنها سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : ليس الكذاب الذي يصلح بين الناس فيقول خيرا وينمي خيرا ولم يرخص في شيء مما يقول الناس إنه كذب إلا في ثلاث في الحرب والإصلاح بين الناس وحديث الرجل امرأته وحديث المرأة زوجها

Kesîr b. Ubeyd el-Hımsî→ Muhammed b. Harbî→ ez-Zebîdî→ İbn Şihâb ez-

Zührî→ Humeyd b. Abdîrrahmân tarikiyle rivayet edildiğine göre, Ukbe kızı Ümmü Gülsüm şöyle demiştir: “Rasûlullah (sav)’i şöyle buyururken işittim: ‘İnsanlar arasını iyileştirip düzelten ve bunun için hayır maksadıyla söz ulaştıran veya hayır kasdıyla söz söyleyen kimse yalancı değildir ve insanların söylediklerinden hiç bir şeyde yalana ruhsat verilmemiştir. Ancak üç haslette müstesna! Harbde, insanların arasını bulmakta, kocanın karısına ve karısının kocasına söylediklerinde.”³⁷³

Hadîste yer alan “ve insanların söylediklerinden hiç bir şeyde yalana ruhsat verilmemiştir. Ancak üç haslette müstesna! Harbde, insanların arasını bulmakta, kocanın karısına ve karısının kocasına söylediklerinde” bölümü, Hz. Peygamber’in değil, İbn Şihâb ez-Zührî’nin sözüdür.³⁷⁴ İbn Şihâb ez-Zührî yine Hz. Peygamber’in hadîsine kendince bir yorum katmak istemiş ve soruna neden olmuştur.

Hadîsin özellikle idrâclı yani yalana üç durumda ruhsat verilmesi bölümü gerek

³⁷¹ Müslim, Birr ve's-Sıla, 101. Sözün İbn Şihâb ez-Zührî’nin olduğuna dair bilgi için bkz: Abdürrezzâk, *Musannef*, XI/162.

³⁷² Buhârî, Sulh 2.

³⁷³ Nesâî, Sünenü’l-Kübra, İşretü’n-Nisa, 53; et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Evsat*, IX/86.

³⁷⁴ es-Suyûtî, *el-Müdrecc Ale’d-Derc*, varak: 6b, 7a.

vaazlarda, gerekse insanlar arasında sıkça kullanılmakta ve bundan bu durumlarda yalan söylenebileceğine dair hüküm çıkarılmaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi fikhî konularda bu hadîslerle amel edilemez. Çünkü söz konusu ifade Hz. Peygamber'in değil râvinin sözüdür.

SONUÇ

Hız. Peygamber'in Sünneti'nin yazılı vesikaları olan ve temel kaynaklarda yer alan hadîslerin tamamının sahih ya da hasen olduğunu söylemek imkansızdır. Zira bu eserlerde zayıf ve hatta uydurma rivayetlere rastlamak mümkündür. Bu çalışma, en temel eserler başta olmak üzere, hadîs kitaplarında yer alan hadîslere râvî müdahalesinin olduğunu göstermektedir. Râvîler, hadîslerin, isnadına veya metnine hadîsin aslından olmayan, kelime ve sözleri yerleştirmişlerdir. Bu, bazen hadîsten bir hüküm çıkarma, bazen hadîste ki hükümü yorumlama bazen de hadîste bulunan ve herkes tarafından kolayca anlaşılacak bir kelimenin eş anlamlısını söyleme şeklinde olmuştur. Yüzeysel olarak baktığımızda râvîlerin bu tutumunun doğal olduğu söylenebilir. Çünkü, günlük yaşantımızda bir yazı yazarken, birine bize ait olan veya olmayan bir fikri, sözü aktarırken parantez içi uygulamasını çok sık kullanmaktayız, bu da muhatabımızın bizim yazdığımızı, anlattığımızı, yanlış anlamaması veya kolayca anlaması içindir. Burada da râvîler, hadîslerin daha iyi anlaşılabilmesi için, böyle bir tutum sergilemiş olabilirler. Bunun içindir ki, alimlerimiz kasıtlı olmayan, garîb bir kelimeyi açıklamaya yönelik idrâcî câiz görmektedirler. Ama unutulmaması gereken bir husus vardır ki, o da söz konusu müdahalelerin yapıldığı yer, sıradan bir söz veya fikir değildir. Aksine tüm müslümanları ilgilendiren, bağlayıcılığı olan İslam Dini'nin Peygamberi'ne ait olan söz ve fikirlerdir. Durum böyle olunca daha dikkatli olunması, daha titiz davranılması gerekmektedir. Çünkü, râvî sözünün hiçbir bağlayıcılığı yoktur. Râvî sözü, Hız. Peygamber'in sözüne dahil edildiğinde muhatap, râvî'nin sözünü veya hadîs için verdiği hükümü, Hız. Peygamber'in sözü zannedip, yanlışlığa düşmekte ve buna göre hüküm vermektedir. Nitekim, örnek olarak verdiğimiz, imamın arkasında namaz kılarken sûre okunup okunmaması ile alakalı mezhepler arasındaki görüş ayrılığı, râvînin Hız. Peygamber'in hadîsinden hüküm çıkarması ve bunu hadîse eklemesi, daha sonrakilerin de bunu hadîsten zannetmelerinden kaynaklanmaktadır.

Müdreç Hadîs, zayıf hadîs kategorisindedir. Bilindiği gibi zayıf hadîslerle amel edilmez, ama müdreç bir hadîs de incelenmeden zayıf olduğu anlaşılabilir, çünkü râvînin ilave ettiği şeyler hadîsi okurken doğal olarak görülmez ve biz bu hadîsi sahih zannedebiliriz. Bize düşen görev, özellikle hüküm ihtiva eden, ameli gerektiren hadîslerin sıhhatini iyice incelemek, bu hadîsleri başka tarîkleriyle karşılaştırmaktır.

Günümüzdeki teknoloji sayesinde kitle iletişim araçları çok gelişmiştir. Gerek bu araçlar, gerekse merkezî vaaz sistemi sayesinde bir kişinin anlattıklarını yüzbinlerce hatta milyonlarca insan aynı anda dinleyebilmektedir. İşte bu konumdaki insanların konuşmalarında kullandıkları hadîsleri iyice tetkik etmeleri gerekmektedir. Yoksa zayıf bir hadîsle, hiçbir bağlayıcılığı olmayan râvînin hükmü veya sözüyle, bunca insanın yanlışlığa düşmesine sebep olunabilir. Şunu da ifade etmek gerekir ki, alimlerimiz, bu hususta da ellerinden gelen gayreti sarfetmişlerdir. Usûle dâir yazdıkları eserlerinde müdrec hadîs hakkında gerekli bilgileri vermeye çalışmışlardır. el-Bağdâdî, İbn Hacer ve es-Suyûtî, müdrec hadîse dâir, müstakil eserler yazmışlardır. Bu eserlerinde tespit edebildikleri birçok müdrec hadîse yer vererek bizlere yol gösterici olmuşlardır.

Çalışmamızdan ortaya çıkan diğer bir sonuç da şudur: Birçok hadîsteki idrâcın sebebi, İbn Şihâb ez-Zührî'nin açıklamalarıdır. O rivayet ettiği hadîslerdeki hükmü, garîb bir kelimeyi açıklama ihtiyacı hissetmiş, fakat hadîsin müdrec olmasına sebep olmuştur. Esasen buradaki problem İbn Şihâb ez-Zührî'den değil, ondan hadîs rivayet eden öğrencilerden kaynaklanmıştır. Zira o, hadîsle ilgili bir açıklama yapmış, sonrakiler bunu rivayet ederken hadîstenmiş gibi nakletmişlerdir.

KAYNAKÇA

Kur'ân-ı Kerîm,

Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'anî, (1403), *el-Musannef*, thk. Habîbü'r-Rahmân el-A'zamî, I-XI, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut.

Arsel, İlhan, (1989), *Şeriat ve Kadın*, 3. Baskı, İstanbul.

Ateş, Ali Osman, (1996), *Kur'ân ve Hadîslere Göre Şeytan*, Beyan Yay. İstanbul.

--(2003), *Kur'ân ve Hadîslere Göre Cinler ve Büyü*, Beyan Yay., 3.Baskı, İstanbul,.

el-Bağdâdî, Ebû Bekr el-Hatîb Ahmed b. Ali b. Sâbit (1997), *el-Faslü li'l-Vasli'l-Müdreç fi'n-Nakl*, tahk. Abdu's-Semi' Muhammed el-Üneys, I-II, Dâru İbn Cevzî, Riyad.

el-Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin (1410), *Şu'abü'l-İmân*, tahk. Muhammed es-Sa'id, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut.

--(1414/1994), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I-X, Mektebetü Dâri'l-Bâz, Mekke.

el-Beykûnî, Ömer b. Muhammed (1999), *el-Manzûmetü'l-Beykûniyye*, Beyrut.

el-Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmail (1987), *el-Câmi'u's-Sahîh*, I-VI, Beyrut.

--(1989), *el-Edebü'l-Müfred*, thk. M. Fuâd Abdülbâki, Beyrut.

Canan, İbrâhim, (1988), *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yay. Ankara.

ed-Dârekutnî, Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed (1966), *Sünen*, thk. es-Seyyîd Abdullâh Hâşim el-Yemânî el-Medenî, I-IV, Beyrut.

ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahmân (1982), *Sünen*, I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul.

Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'âs es-Sicistânî (t.y.), *Sünen*, I-IV, thk. Mahmûd Muhyiddîn Abdü'l-Hamîd, Beyrut.

Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Ahmed b. Ali, (1404/1984), *Müsned*, I-XIII, tahk. Hüseyin Selîm Esed, Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, Dîmeşk.

Ertürk, Mustafa, (2005), *Metin Tenkidi (Gayb ve Fiten Hadîsleri Örneği)*, Fecr Yay. Ankara.

el-İsbehânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh (1405), *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Esfiyâ*, I-X, Beyrut.

- el-Hakim en-Nisâbü'rî**, Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdillâh (1977), *Ma'rifetü Ulûmu'l-Hadîs*, thk: es-Seyyîd Muazzam Hüseyin Beyrût.
- (1990), *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, I-IV, Beyrut.
- el-Humeydî**, Abdullâh b. Zübeyr Ebû Bekr, (t.y.), *Müsned*, thk: Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî, I-II, Beyrût.
- el-Heysemi**, Ebü'l-Hasan Nureddin Ali b. Ebi Bekr b. Süleyman (1407), *Mecmaü'z-Zevaid ve Menbaü'l-Fevaid* I-X, Darü'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut.
- İbn Asâkir**, Ebu'l-Kâsım Ali b. el-Hasan, (t.y.), *Târihu Dimeşk*, thk: Ali Şîrî, Dâru'l-Fikr.
- İbn Ebî Şeybe**, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. İbrahim, (1409), *el-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*, tahk. Kemal Yusuf el-Hût, I-VII, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad.
- İbn Hacer el-Askalanî**, Ebü'l-Fazl Şehabeddîn Ahmed (1379), *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XIII, tahk. M. Fuad Abdülbaki-Muhyiddîn el-Hatîb, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut.
- (t.y.), *Nuhbetu'l-Fiker fi Mustalahi Ehli'l-Eser*, Beyrut.
- İbn Hanbel**, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed, (t.y.), *Müsned*, I-VI, Kahire.
- İbn Hibbân**, Ebû Hâtım Muhammed el-Bustî, (1993), *Sâhihu İbn Hibbân bi Tertîbi İbn Belbân*, thk. Şu'ayb el-Arnaût, I-XVIII, Beyrut.
- İbn Hişâm**, Abdülmelik b.Eyyûb el-Humeyrî el-Meâfurî Ebû Muhammed, (1411), *Sîretü'n-Nebeviyye*, thk: Taha Abdu'r-Raûf Sa'd, I-IV, Beyrût.
- İbn Huzeyme**, Ebu Bekr Muhammed b. İshak b. Huzeyme es-Sülemî, (1970), *Sahih*, thk. Muhammed Mustafa A'zami. El-Mektebetü'l-İslamiyye, I-IV, Beyrut.
- İbn Mâce**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, (1992), *Sünen*, thk. M. Fuâd Abdülbâki, Çağrı Yayınları, I-II, İstanbul.
- İbn Manzûr**, Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem el-Afrîkî el-Mısırî, (t.y.), *Lisânü'l-Arab*, I-XV, Dâru Sâdir, Beyrut.
- İbnu's-Salâh**, Ebû Amr b. Abdirrahmân eş-Şehrezûrî (2004), *Ulûmü'l-Hadîs*, Beyrut.
- İmâm Mâlik**, Mâlik b. Enes, (1992), *Muvattâ*, thk. M. Fuâd Abdülbâki, I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- İmâm Şâfiî**, Muhammed b. İdrîs Ebû Abdillâh, (t.y.), *Müsned*, Beyrut.
- Kandemir**, M. Yaşar, (2002), *Mevzû Hadîsler*, İFAV Yay., Dördüncü Baskı, İstanbul.
- (1997), "*el-Hatîb el-Bağdâdî*" mad., *T.D.V.İ.A.* XVI. Cilt, İstanbul.
- Koçyiğit**, Talat, (1998), *Hadîs Usûlü*, T.D.V. Yay. Ankara.

- Kılıç**, Yusuf, (1997), *el-Haîbu'l-Bağdâdî ve Yararlandığı İlim Otoriteleri ve Hadîs Râvîleri*, Emre Matbaası, İstanbul.
- Kırbaçoğlu**, Mehmet Hayri, (2000), *İslam Düşüncesinde Hadîs Metodolojisi*, Ankara Okulu Yayını, 2. baskı, Ankara.
- (2002), *Alternatif Hadîs Metodolojisi*, Kitâbiyat Yay. Ankara.
- el-Kurtubî**, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Reşad, (t.y.), *Bidâyetü'l-Müctehid*, Dâru'l-Fikr, Beyrut.
- Müslim**, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî (1982), *el-Câmi'u's-Sahîh*, thk. M. Fuâd Abdülbâki, I-V, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Naim**, Ahmed, **Mîras** Kâmil, (1976), *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, D.İ.B.Yay. I-XII, Ankara.
- Nesâî**, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Ali b. Şuayb (1986), *el-Müctebâ mine's-Sünen*, thk. Abdu'l-Fettâh Ebû Gudde, I-VIII, Haleb.
- (1991), *Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Dr. Abdu'l-Gaffâr Süleyman el-Bendârî, I-VI, Beyrut.
- en-Nevevî**, Ebû Zekeriyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref b. Murî (1392), *el-Minhâc Şerhu Sahih-i Müslim b. el-Haccâc*, I-XVIII, Beyrut.
- Özafşar**, Mehmed Emin, (1998), *Hadîsi Yeniden Düşünmek*, Ankara Okulu Yay., Ankara.
- Paksoy**, Kadir, (2005), “*Hadîs Metodolojisinde İdrâc ve Müdrec Hadîsler I*” *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, V / 2.
- es-San'ânî**, Muhammed b. İsmâil el-Emîr el-Hasenî, (t.y.), *Tevdîhu'l-Efkâr*, thk. Muhammed Muhyî'd-Dîn Abdü'l-Hamîd, Medine.
- es-Sehâvî**, Şemsü'd-Dîn Muhammed b. Abdurrahmân, (1403), *Fethu'l-Muğîs Şerhu Elfiyyeti'l-Hadîs*, Lübnân.
- es-Suyûtî**, Ebü'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebi Bekr, (2004), *et-Tedribu'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, Kahire.
- el-Müdrec Ale'd-Derc*, Ezher Kütüphanesi, No: 2971.
- Şentürk**, Lütfi; **Yazıcı**, Seyfettin, (2005), *İslâm İlmihali*, DİB. Yay. 12. Baskı Ankara.
- eş-Şevkânî**, Muhammed b. Ali b. Muhammed, (t.y.), *Neylu'l-Evtâr min Ehâdisi Seyyidi'l-Ehyâr Şerhu Munteka'l-Ahbâr*, I-VIII.
- et-Tahhân**, Mahmûd, (1996), *Teysîru Mustalahi'l-Hadîs*, Riyâd.

et-Taberânî, Ebü'l-Kasım Süleyman b. Ahmed b. Eyyub el-Lahmî (1404/1983), *el-Mu'cemü'l-Kebir* (I-XXV), thk. Hamdi Abdülmecid Selefî, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Musul.

--*el-Mu'cemü'l-Evsat* (I-X) tahk. Târık b. Ivedullah b. Muhammed-Abdülmuhsin b. İbrahim el-Huseynî, Dâru'l-Haremeyn Riyad.

et-Tayâlisî, Ebu Davud Süleyman b. Davud b. el-Carud el-Farisî, (v. 204/854), *Müsnedu Ebi Davud et-Tayâlisî*, Darü'l-Ma'rife, Beyrut (t.y.).

et-Tirmizî, Muhammed b. İsâ Ebû İsâ et-Tirmizî es-Sülemî, (t.y.), *Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd., I-V, Beyrut.

Uğur, Mücteba, (1992), *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, T.D.V. Yay., Ankara.

--(1996), *Hadîs İlimleri Edebiyatı*, T.D.V. Yay., Ankara.

